

ISSN 2220-8089 (print)
ISSN 2523-4005 (on-line)

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 41

Заснована 1993 року

Харків

2022

У Віснику розглядаються актуальні проблеми теорії та практики політичних процесів в умовах глобалізації.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням України категорії «Б» у галузі політичних наук зі спеціальності 052 (Наказ МОН України наказу Міністерства освіти і науки України № 627 від 14.05.2020).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 27.06.2022 р.)

Індексується: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Головний редактор:

Журженко Т.Ю. – професор Інституту політичних наук Віденського університету (Австрія);

Заступник головного редактора:

Фісун О.А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Відповідальний секретар:

Комарова Т.Г. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Ганс-Морзе Дж. – доцент кафедри політології Університету Нортвестерн (США);

Гейл Г.Е. – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (США);

Дерлугьян Г. – професор Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі (США-ОАЕ);

Джуліано Е. – доцент кафедри політології Колумбійського університету (США);

Карпенко І.В. – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Качмарський М. – доцент Школи соціальних та політичних наук Університету Глазго (Велика Британія);

Круглашов А.М. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Люстін Л. – співдиректор з наукових досліджень відділу політики та міжнародних відносин Астонського університету (Велика Британія);

Панченко Т.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Півнева Л.М. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Радніц С. – директор Центру російських, східноєвропейських та центральноазійських досліджень імені Елісона Вашингтонського університету (США);

Розумний М.М. – докт. політ. наук, професор;

Романюк А.С. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Рубанов В.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Шаповаленко М.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21570 – 11470Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2022

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Ministry of Education and Science of Ukraine

**THE JOURNAL OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

Series «Issues of Political Science»

Issue 41

Established in 1993

Kharkiv

2022

The Journal addresses the current problems of theory and practice of political processes in the context of globalization.

For university teaching and research faculty members, academic researchers, political experts, and anyone interested in political science.

The Journal is a professional edition of Ukraine of the "B" category in the field of political science in the speciality 052 (The Decree of MES of Ukraine No. 627 from 14.05.2020)

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol number № 10 dated 27.06.2022).

Indexed: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Editorial board of the Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University «Issues of Political Science».

Tatiana Zhurzhenko – Ph.D., Visiting Professor in the Political Science Department at the University of Vienna (Austria) (*Editor-in-Chief*);

Oleksandr Fisun – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Deputy Editor*);

Tetyana Komarova – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Executive Secretary*);

George Derlugyan – Ph.D., Professor of Social Research and Public Policy at the New York University - Abu Dhabi (United States-OAE);

Jordan Gans-Morse – Ph.D., Associate Professor, Department of Political Science at Northwestern University (United States);

Elise Giuliano – Ph.D., Lecturer in the Political Science Department at Columbia University (United States);

Henry E. Hale – Ph.D., Professor of Political Science and International Affairs, Department of Political Science at the George Washington University (United States);

Marcin Kaczmarek – Ph.D., Lecturer in Security Studies, School of Social and Political Sciences at the University of Glasgow (United Kingdom);

Ivan Karpenko – Dr.Sc. in Philosophy, Professor and Dean of the School of Philosophy, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Anatoliy Kruglashov – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science and Public Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University;

Lucian Leustean - Ph.D., Research Co-Director for Politics and International Relations, Aston University (United Kingdom);

Tetyana Panchenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Lyubov Pivneva – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Scott Radnitz – Ph.D., Director of the Ellison Center for Russian, East European, and Central Asian Studies at the University of Washington (United States);

Anatoliy Romaniuk – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv;

Maxim Rozumny – Dr.Sc. in Political Science, Professor;

Victor Rubanov – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Maryna Shapovalenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University.

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Political Science, tel. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Web-site: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

The articles were reviewed internally and externally.

Certificate of state registration KB № 21570 – 11470P dated 21.08.2015

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2022

ЗМІСТ

Романюк О. І. Рашизм як нова версія тоталітаризму	7
Комарова Т.Г. Гламурна стабільність в умовах інформаційних технологій та глобалізації	15
Денисюк А. В. Політичний діалог в умовах глобалізаційних змін	23
Вінникова Н.А. Цифрові технології у боротьбі з глобальною корупцією.	30
Рубанов В. В. Предмет і функції політичного консалтингу	40
Денисюк С.Г. Особливості прямої демократії в Швейцарії: політико-правовий аналіз	45
Гончаренко М.М. Комунікація політика з аудиторією: засоби та специфіка застосування	52

CONTENT

Romanyuk O. Ruscism as a New Version of Totalitarianism	7
Komarova T. Glamorous Stability in the Conditions of Information Technologies and Globalization	15
Denysiuk A. Political dialogue in the conditions of globalizational changes	23
Vinnykova N. Digital Technologies in Combating Global Corruption.	30
Rubanov V. The Subject Matter and Functions of Political Consulting	40
Denysiuk S. Features of Direct Democracy in Switzerland: Political and Legal Analysis	45
Honcharenko M. Communication of Politicians With the Audience: Tools and Specific Applications	52

DOI: 10.26565/2220-8089-2022-41-01

УДК 321.6

Oleksandr Romanyuk

Professor, Doctor in Political Science, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic
Nauki avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine

olexromanyuk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

RUSCISM AS A NEW VERSION OF TOTALITARIANISM

This paper is devoted to clarifying the essence of ruscism as a phenomenon of modern socio-political reality. It is noted that the concept of ruscism appeared in public and scientific circulation as a result of the formation of Putin's regime in Russia, and its spread is connected with the beginning of the full-scale Russian-Ukrainian war. Although this concept has already received its interpretations in the publications of a number of analysts, there is still no complete conceptual understanding of it. The author believes that the conceptual understanding of ruscism should be carried out within the framework of totalitarian studies, since it is a new version of totalitarianism. The idea of ruscism as a simple imitation of fascism and Nazism is refuted. The emphasis is placed on his historical Russian roots.

Attention is drawn to the facts that, firstly, Russian statehood originates in the Golden Horde, from which it inherited the despotic character of government and aggressive foreign policy; secondly, Russia has never had long periods of democratic rule in the course of its historical development; thirdly, the first totalitarian regime in the modern world arose precisely in Russia; fourthly, under Stalin, it acquired the greatest totalitarian quality in history. The author emphasizes that ruscism cannot be considered a simple resuscitation of Stalinism, because it arose in the new historical conditions of the development of both Russia and its international environment, which determined its peculiarities.

The peculiarities of ruscism as a new version of totalitarianism are that: the creation of a totalitarian party, the formation of a broad totalitarian movement, and the development of a totalitarian doctrine took place already after Putin acquired state power; the Russian political system is formally multi-party; the control of the political regime over the functioning of the economy is carried out not so much by formal state institutions as by Putin's informal clan.

Keywords: *ruscism (rashism), totalitarianism, fascism, Nazism, Bolshevism, Stalinism, Russia.*

In cites: Romanyuk, Oleksandr. 2022. Ruscism as a New Version of Totalitarianism. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 41: 7-14.
<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-01>

Як цитувати: Romanyuk, Oleksandr. 2022. Ruscism as a New Version of Totalitarianism. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 7-14. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-01>

Ruscism is a relatively new concept in the modern political lexicon. Its appearance is connected with the formation of the Putin's regime in Russia and the Russian military aggressions. However, its global spread is due to the beginning of a large-scale war of Russia

to destroy Ukraine, which attracted the attention of many publicists, scientists, public and political figures in this phenomenon. An article by Yale University history professor Timothy Snyder, published in the New York Times, played a major role in the spread of this term (Snyder 2022).

The relevance of the study of ruscism is due to the fact that the policy and practice of the political regime of modern Russia destroys the

existing world order based on international law, and threatens a new world war that can destroy all mankind.

The concept of ruscism has already received its interpretations in the publications of a number of analysts. Ostep Kryvdyk, Head of the Ukraine and the World Department at the Analytical Center of the Ukrainian Catholic University, gave the following definition: «Ruscism is the ideology and practice of the ruling regime of the Russian Federation, based on the idea of the supremacy of 'Russian compatriots', their 'special civilization mission', anti-democracy and neo-colonialism of the Soviet-imperial type, the use of Orthodoxy as a moral doctrine, and geoeconomics' instruments, energy carriers first of all» (Кривдик 2010). The publicist Oleksandr Kostenko interprets ruscism as a «kind of sociopathy» based on an illusory ideology that «justifies the admissibility of any arbitrariness for the sake of misunderstanding the interests of Russian society» (Костенко 2014). The writer Igor Garin associates ruscism with the Putin regime, which is a «criminal corporation that systematically violates the constitution and the law in its own narrow and mercantile interests» (Гарин 2015). It is worth noting that each of these definitions focuses on certain characteristics such a phenomenon as ruscism, but there is no holistic conceptual understanding of it yet. In this paper, I set the goals of interpreting ruscism as a new version of totalitarianism, clarifying its historical origins and specific peculiarities.

Is Ruscism Fascism or Nazism? The term «ruscism» arose from a combination of two words: Russia (in its English transcription) and fascism¹. That is, ruscism is Russian fascism in lexically. The majority of analysts who touched on the problem of ruscism emphasize the similarity of the policy and practice of modern Russia with the policy and practice of states that are generalized as fascist.

However, fascism is a rather broad concept that has several interpretations. In communist sociology, fascism is interpreted as an extreme form of anti-communism and a «terrorist dictatorship of the most reactionary and most aggressive circles of the monopoly bourgeoisie» (Шевель, Мазур 1971: 528). In Western sociology, a fascism is customary to define as an extreme form of autocracy based on

militaristic nationalism, contempt for electoral democracy and political and cultural liberalism, a belief in natural social hierarchy and the rule of elites, and the desire to create a «people's community», in which individual interests would be subordinated to the good of the nation (Soucy 2002).

Most researchers of this phenomenon believe that fascism has two main forms – social fascism and Nazism. A classic example of social fascism is the ideology and practice of the Mussolini's regime in Italy², while Nazism is usually associated with the ideology and practice of the Hitler's regime in Germany. Social fascism and Nazism have significant differences in ideology and practice, despite the presence of common fundamental features, such as the rigid dictatorial nature of the political regime, the destruction of civil society structures and the nationalization of society, the abolition of civil liberties and political rights, anti-liberalism, nationalism and militarism.

The main difference between social fascism and Nazism in the field of ideology lies in the interpretation of nation's concept. In the ideology of social fascism, the nation is interpreted as a community of past, present and future generations forming the state, and the state itself is defined as the legal form of the nation's existence (Mussolini 1932). Instead, Nazi ideology, which is based on racial theory, interprets the nation as a community of same blood people (Родионов 2009). In the ideology of social fascism, the enemies of the nation are defined according to political criteria – they include opponents of the fascist movement and the fascist state. In Nazi ideology, the enemies of the nation, in addition to political opponents, also include «inferior peoples», some of which must be completely destroyed, and others partially, turning those who remain into their slaves. An essential sacrilege also consists in defining the «ultimate goal» of the fascist and Nazi movements. Such a goal is the return of all the territories of one's state, which were previously lost for some reason in social fascism. The Italian fascists had the goal of creating a Mediterranean empire, i.e. returning Italy to the borders of Great Rome. The goal of German Nazism was to establish the worldwide domination of the Aryan race. In the realm of practical politics, both were lured by large-scale repression, the killing of their opponents, and the creation of concentration camps for

¹, This term is written as «rashism» in some English-language publications by Ukrainian and Russian authors.

² The term «fascism» actually originated in Italy. Mussolini's regime was officially called «fascist» rule.

civilians. However, the «death camps» in which the total extermination of prisoners was carried out were characteristic only of Nazism. Nazism was also characterized by tougher and unconventional means of waging aggression wars and a more inhumane attitude towards the population of the occupied territories.

The analysts of ruscism do not have a single opinion regarding the identification of this phenomenon either more as social fascism or more as Nazism. The association of ruscism with Nazism was strengthened by Russia's large-scale war against Ukraine, during which mass murders of the civilian population of the occupied territories were carried out and barbaric methods of military operations were used (Варницький 2022). However, the ruscism was more associated with social fascism in studies of the previous period. Andrey Zubov, a famous Russian historian, claimed that modern Russia resembles the «Italian regime of the Mussolini era» (Васильєв 2015). «Russia ... resembles Mussolini's Italy or Franco's Spain more than it does the Third Reich», the authoritative Russian political scientist Vladyslav Inozemtsev considered (Inozemtsev 2017). "Putin's regime resembles Mussolini's fascism", Russian theologian Kirill Govorun reflected (Говорун 2022). The identification of ruscism as social (Italian or Spanish) fascism was caused not so much by the fact the anti-human nature of Putin's regime was not yet sufficiently revealed that in the pre-war period, but by its ideological and economic foundations.

The main postulate of Putin's regime in the ideological sphere is the proclamation of the «creation of a Russian world». However, the adjective «Russian» does not appear here as an ethno-racial characteristic of the nation, but as a socio-political one. The Russian nation is interpreted as a totality of people who form the Russian state, regardless of their ethnic and racial affiliation. Although the Russian ethnos is declared to be the fundamental element of the Russian nation, belonging to it is determined not by the criterion of blood, but by cultural characteristics (language, religion, traditions). In this aspect, the idea of creating a Russian world resonates with the Italian fascists' idea of regeneration the Pax Romana.

The economic system of modern Russia is also more reminiscent of the Italian corporate model of the Mussolini era or the Spanish economic model of the Falangist dictatorship than the «organic economy» of the Third Reich in the degree of its submission to the state and government regulation. It does not have such

strict state control over the activities of private enterprises, as was the case in Nazi Germany, where Wirtschaftsführer strictly controlled the owner of enterprise.

Ruscism as an original Russian phenomenon. The discussion about what ruscism is will be scholastic if we ignore its genetic roots. In this context, we must agree with the opinion by the Ukrainian historian and politician Oleksandr Sych that it is «wrong to compare ruscism with the already known phenomena of fascism or Nazism» (Скоростецький 2022). Fascism and Nazism are varieties of a more general socio-political phenomenon defined as totalitarianism. Although the concept of totalitarianism belongs to the main ideologist of Italian fascism Giovanni Gentile, but the first totalitarian system in the world did not originate in Italy, but in Russia. The totalitarian system began to take shape immediately after the Bolshevik revolution in 1917. It had all the characteristics that were later identified as classic signs of totalitarianism by Karl Friedrich and Zbigniew Brzezinski: a single mass party led by a charismatic leader and a cult of his personality; an official ideology that must be shared by all population; a monopoly on mass media; a monopoly on means of armed struggle; a terrorist police control of public behavior; a centralized control and management of the economy (Friedrich & Brzezinski 1965: 15-27). When the fascist movement was gaining strength in Italy and the Nazi movement was emerging in Germany, they took the Bolshevik system in Russia as a model of own political organization. The political police as a tool for realizing the goals of the ruling party originated in Bolshevik Russia, not in Fascist Italy or Nazi Germany. Back in Lenin's time, concentration camps for civilians who were considered enemies of the Bolshevik regime were created in Russia.

Moreover, the degree of totalitarianization in Russia under Stalin was higher than in fascist Italy and, even, in Nazi Germany. The English sociologist Stanislav Andreski, who holds the opinion that not all totalitarian regimes had the same degree of totalitarianism, believed that Mussolini's fascist regime was only 55% totalitarian, Hitler's Nazi regime was 85% totalitarian at the beginning of Second World War and was 95% one at its end, while Stalin's regime was almost one hundred percents' totalitarianism (Andreski 1984: 44). Such a degree of nationalization of the economy and complete abolition of the institution of private property was not found in any of the fascist

countries, including Nazi Germany. The scale of Stalin's political repressions (especially in 1937) far exceeded fascist ones. Even Hitler's holocaust, as a result of which 6 million Jews were destroyed, was preceded by Stalin's Holodomor, which took the lives of 8.7 million people in a more barbaric way³ (Wolowyna 2021).

The Bolshevik regime was characterized by an imperialist foreign policy from the very beginning of its existence. It managed to restore the vast majority of the territory of the Russian Empire through military aggression against the young nation-states that arose on the ruins of Tsarist Russia in Ukraine, Belarus, Transcaucasia, and Central Asia in 1918-21. In order to reduce the national resistance of the peoples of the newly annexed territories, the new version of the Russian Empire was given the name of the Union of Soviet Socialist Republics (SU). The Soviet republics were declared to be sovereign states, but they were strictly governed from Moscow in reality. At the beginning of the Second World War, Stalin implemented a new series of acts not only to restore the territorial space of the Russian Empire, but also to expand it. Western Ukraine and Western Belarus (as a result of aggression against Poland in September 1939), 9% of the territory of Finland (as a result of aggression in November 1939 – March 1940), Bessarabia (due to an ultimatum to Romania in June-July 1940), Lithuania, Latvia and Estonia (as a result of its occupation in August 1940) were included in the SU.⁴

Russian Communism set world domination as its ultimate goal like German Nazism. However, the Russian communists set this goal earlier and skillfully disguised it with the idea of a world socialist revolution. Hitler and Stalin tried to agree on the division of Europe before and at the beginning of Second World War, but the mutual exclusivity of their ultimate goals and distrust of each other led to the German-Soviet War of 1941-45. During this war, Stalin unexpectedly became an ally of the Western democracies. The joint victory over the Nazi-militarist bloc allowed Stalin not only to legitimize the annexations of 1939-40 and

annex new territories,⁵ but to make the states of Central-Eastern Europe his satellites. Attempts to further expand their geopolitical space led to the Cold War between the SU and the Western democracies, which lasted four decades and which it lost. The defeat in the Cold War led to the avalanche collapse of the communist regimes, the disintegration of the SU and the formation of 15 independent states on its ruins, one of which was the Russian Federation. But it soon returned to the totalitarian quality (Романюк 2014).

Thus, the above arguments indicate that ruscism is a descendant of Russian communism rather than fascism and Nazism, although their influence on the practice of the Putin's regime cannot be denied. The question arises, why the first totalitarian regime in the world arose in Russia? The answer to this question involves clarifying the origins of the Russian state and the peculiarities of its development.

The origins of Russian statehood and its historical development. Karl Marx, analyzing the origin and essence of the Russian state, wrote: «The bloody mire of Mongolian slavery, not the rude glory of the Norman epoch, forms the cradle of Muscovy, and modern Russia is but a metamorphosis of Muscovy» (Marx 2010:77). Indeed, Russian statehood does not originate from Kyivan Rus, contrary to the claims of Russian historiography, but from Muscovy, the emergence of which was a consequence of the Mongol-Tatar invasion. Muscovy began to form after the Moscow prince Ivan Kalita received from the khan of the Golden Horde Özbek the approval for «the great reign» over all Horde-controlled lands of the former Kyivan Rus in 1328⁶. Muscovy, being a protectorate of the Golden Horde, inherited its despotic rule and brought up the slavish obedience of its population, which did not undergo significant changes even after it gained independence in 1462. It declared itself a descendant of Kyivan Rus and changed its name to Russia, wanting to get rid of its Horde

³ Although the majority of the murdered population consisted of ethnic Ukrainians and Kazakhs, Stalin's Holodomor was carried out not according to ethnicity, but to the level of resistance the Bolshevik regime.

⁴ Territories that were not part of the Russian Empire (Galicia, Bukovina, and the Memel region) were annexed in 1939-40.

⁵ Half of East Prussia (taken from Germany), four islands of the Kuril Range (taken from Japan) and Transcarpathian region (ceded by Czechoslovakia) were annexed to the SU after Second World War. These territories never belonged to the Russian Empire before. Japan still considers the islands taken from it to be its original lands.

⁶ The essence of the «great reign» was that the khans of the Golden Horde trusted to collect tribute for them from the population of this territory by the Moscow princes.

roots. However, attempts to civilize Russia, which were repeatedly made by its tsars, either did not affect the despotic essence of state ruling, or led only to some of its softening, which was inevitably followed by the restoration of its rigidity. Russia's foreign policy was closely connected with its internal development. It began with the collection of the «lands of Rus» by Moscow princes, and transformed eventually into large-scale captures of other territories both in the East and in the West. Tsar Peter I proclaimed Russia an empire in 1721. The Russian Empire became one of the largest states in the world at the end of its existence, occupying an area of 22.8 million sq. km. (Shvili 2021).

Heavy defeats on the fronts of the First World War and a sharp deterioration of the social and economic situation led to the collapse of the Russian Empire in 1917. However, the short period of democratization of Russia was soon replaced by the Bolshevik dictatorship. Bolshevism was a radical version of Marxism by its origin, which arose in the conditions of Russian reality and culture. The dictatorship of the proletariat was interpreted in it as the dictatorship of the leaders of the Communist Party; the socialization of production – as the rigid subjugation of the entire economy to the state, instead of creating an «association of free producers»; the destruction of the exploiting classes – as terror against «class enemies» and all opponents of the new political regime; the world socialist revolution – as armed aggression against other countries, with the goal of liberating their peoples from capitalist slavery. The implementation of Bolshevik ideas in practice led to the emergence of a modern form of despotism, which was called totalitarianism. The Soviet totalitarian system existed for three quarters of a century. Its disintegration and demise were caused by two main factors. The objective factor was visualized in the inability of the system, in which there is no freedom, to solve the tasks of modern social development. The subjective factor consisted in the fact that the Soviet bureaucracy, which completely disposed of the «socialized» means of production and had great social privileges, could not legally pass them on to their descendants.

An electoral democracy and a presidential-parliamentary system of government were introduced, an institution of private property and free enterprise were restored, and a wide range of political rights and civil liberties were declared in Russia after the demise of communist totalitarianism and the collapse of

the SU. However, the great social difficulties caused by large-scale systemic transformations and the bureaucratic nature of the privatization of state property caused an increase in nostalgia for a relatively prosperous past among the Russian population. In addition, Russia remained a multinational state, where the national-administrative entities began to strive for greater autonomy, and even complete independence. Chechnya's attempts to secede from Russia caused a war that destabilized the political situation in the country and led to the growth of Russian nationalism and chauvinism. The collapse of the SU, which was perceived as primarily a Russian state by Russian people, also had a negative impact on their consciousness, giving birth to a revanchist trend. It was against the background of these trends that Vladimir Putin, a KGB offspring, won the presidency in 2000. The Russian political system began again to acquire a totalitarian character under the Putin's rule.

Thus, ruscism is not only a consequence of the previous functioning of the communist regime, but the result of the entire historical development of Russian statehood, which, according to the Russian historian Yuri Pivovarov, is a «movement from point A to point ... A» (Пивоваров 2006). Russia has never had long periods of free development, it lacks democratic traditions, and the consciousness of its people has been raised for centuries on the basis of paternalism, chauvinism and imperialism.

The differences between ruscism and classical totalitarianism. In the same way that ruscism is not a simple tracing of fascism or Nazism; it is not a restoration of Stalinism. Ruscism is an original phenomenon that differs from those models of totalitarianism that are considered classical.

The first difference is related to its formation. Putin's coming to power was not preceded by the creation of a totalitarian party, the formation of a broad totalitarian movement, and the development of a totalitarian doctrine. The «United Russia» party, the «patriotic» movement and the «Russian World» doctrine were created after that.

The second difference lies in the formal existence of a multiparty system. Although «United Russia» is the ruling party, its status is not legally established. Some other parties are also represented in the federal and regional legislative assemblies, but they are satellites of «United Russia». The political system of modern Russia resembles the systems that used to exist in a number of communist states in

Eastern Europe and today exist in communist China in this aspect. However, the statutes of Russian satellite parties do not state that they operate under the leadership of the ruling party. The elections are held regularly, but their results are falsified. The opposition parties have been completely pushed out of the political system and are subjected to increasingly harsh persecution, although formally they still exist.

The third difference concerns the economy. In addition to the public sector, the private sector is also formally preserved in Russian economic system. However, commanding heights both in the public sector and in the private sector are occupied by «Putin's clan», which consists of his personal friends and relatives, former colleagues in the KGB and the St. Petersburg City Hall. The big business, the owners of which tried to oppose of Putin's regime, was completely destroyed. The medium and small businesses are tightly controlled by the local bureaucracy. Thus, the control of the political regime over the functioning of the economy is carried out not so much by formal state institutions, as in classical totalitarianism, but by informal clan structures. This peculiarity gave birth to an unprecedented degree of corruption.

Conclusion. Ruscism is essentially a new version of totalitarianism. Totalitarianism as a social phenomenon and type of political system arose precisely in Russia, as a result of the Bolshevik coup of 1917. The emergence of totalitarianism was determined by the origin and historical development of Russian statehood. Fascism and Nazism then only imitated the main features of the system created by the Russian communists.

The concept of ruscism arose to define the nature of Putin's criminal regime in Russia. Although this regime arose on Russian historical soil, analysts began to associate its practice more with fascism and Nazism than with Bolshevism and Stalinism. Attempts to identify ruscism as fascism or Nazism are due to the fact that Fascist and Nazi crimes against humanity received the great disgraceful mark throughout the world, while the crimes of Russian Communism did not yet.

At the same time, ruscism cannot be considered a simple resuscitation of Stalinism, because it arose in the new historical conditions of the development of both Russia and its international environment. The political and economic dominance of democracies in the modern world caused to the long-term masking of the inner essence of Putin's regime by «sovereign democracy» and his foreign policy

intentions by concern for the oppressed state of «compatriots» in other countries. The sluggish response of Western democracies to the threat posed by the Putin's regime explained by Russia's large nuclear arsenal. However, Putin crossed the "red lines" by making claims for a new division of the world (similar to Potsdam) and launching a large-scale war against Ukraine. Russia's relations with the West turned into a new cold-hot war. Russia has no chance of winning this war. The defeat of Russia in this war will lead not only to the destruction of Putin's totalitarian regime, but its consequence may be the collapse of the Russian state.

REFERENCES

1. Snyder, T. 2022. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. In a creative pay on the three different languages, Ukrainians identify an enemy: 'ruscism', *New York Times Magazine*, April 22. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html?auth=login-google1tap&login=google1tap>
2. Krvvdyk, O. 2010. Ruscism, *Ukrainska Pravda*, May 18. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/05/18/5050708/> (in Ukrainian).
3. Kostenko, O. 2014. Ruscism – a "childhood disease" that passes with time?, *Legal digest of lawyer Sergiy Overchuk*, March 31. URL: http://kafedr.at.ua/publ/mnenie_ehksperta/rashizm_detskaja_bolezn_prokhozhdjashhaja_so_vremenem/2-1-0-179 (in Russian).
4. Garin, I. 2015. Why ruscism is more terrible than fascism, *NV (The New Voce of Ukraine)*, August 19. URL: <https://nv.ua/opinion/pochemu-rashizm-strashnee-fashizma-64903.html> (in Russian).
5. Shevel, H. H., Mazur, V. M. (eds). 1971. *Political Dictionary*. Kyiv: Main editorial office of the Ukrainian Soviet Encyclopedia (in Ukrainian).
6. Soucy, R. 2002. Fascism, *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/fascism>
7. Mussolini, B. 1932. The Doctrine of Fascism. *World Future Fund*. URL: <http://www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/Germany/mussolini.htm>
8. Rodionov, V. 2009. *Racial myths of Nazism. The enemy must be known!* URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1004913/Rodionov_VI_adimir (in Russian).
9. Varnytskyi, V. 2022. "Ordinary ruscism": Putin openly and consistently imitates Hitler, *Radio Svoboda*, March 23. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-hitler-napad-na-ukrayinu/31765500.html> (in Ukrainian).
10. Vasiliev, V. 2015. Andrei Zubov: Putin is building an unprecedented state, *Voice of America*, January 24. URL:

<https://www.golosameriki.com/a/russia-zubov/2611952.html> (in Russian).

11. Inozemtsev, V. L. 2017. Putin's Russia: A Moderate Fascist State. *The American Interest*, Vol. 12, 4 URL: <https://www.the-american-interest.com/2017/01/23/putins-russia-a-moderate-fascist-state/>

12. Govorun, K. 2022. Putin's regime resembles Mussolini's fascism, *Religious Truth*, January 21. URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=80359> (in Ukrainian).

13. Skorostetski V. 2022. Nazism, fascism and ... ruscism: what are the differences and similarities?, *Army Inform*, March 8. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/08/nacyzm-fashyzm-i-rashyzm-u-chomu-vidminnosti-i-totozhnosti/> (in Ukrainian).

14. Friedrich, C, Brzezinski, Z. 1965. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.

15. Andreski, S. 1984. *Max Weber's Insights and Errors*. London; Boston: Routledge & Kegan Paul. <https://doi.org/10.4324/9780203715611>

16. Wolowyna, O. 2021. Demographic Framework for the 1932–1934 Famine in the Soviet Union, *Journal of Genocide Research*, Vol. 23, Iss. 4: 501–526. <https://doi.org/10.1080/14623528.2020.1834741>

17. Romanyuk, O. 2014. The Nature of Modern Political Regime in Russia, *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophies of law, political science, sociology*, Vol. 23, 4: 152–159 (in Ukrainian).

18. Marx, K. 2010. Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century, *Project Gutenberg*, May 14. URL: <https://www.gutenberg.org/files/32370/32370-h/32370-h.htm>

19. Shvili, J. 2021. Russian Empire, *World Atlas*, November 19. URL: <https://www.worldatlas.com/geography/russian-empire.html>

20. Pivovarov, Yu. S. 2006. Russian Power and Public Policy (Notes of a Historian on the Reasons for the Failure of Democratic Transition), *Polis* 1: 12–32 (in Russian).

The article was received by the editors 1.04.2022

The article is recommended for printing 28.04.2022.

Олександр Іванович Романюк

професор, докт. політ. н., Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця
Проспект Науки, 9-а, Харків, 61166

olexromanyuk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

РАШИЗМ ЯК НОВА ВЕРСІЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ

З'ясовується сутність рашизму як феномена сучасної соціально-політичної реальності. Відмічається, що поняття рашизму з'явилося в публічному та науковому обігу внаслідок становлення в Росії режиму Володимира Путіна, а його поширення пов'язано з початком повномасштабної російсько-української війни. Хоча це поняття вже одержало свої інтерпретування в публікаціях низки аналітиків, проте цілісного концептуального його осмислення поки що немає. Автор вважає, що концептуальне осмислення рашизму має здійснюватися в межах тоталітарних студій, оскільки той являє собою нову версію тоталітаризму. Спростовується думка про те, що рашизм є простим наслідуванням фашизму та нацизму. Наголошується на його історичних російських коренях.

Звертається увага не те, що, по-перше, російська державність бере початок в Золотій Орді, від якої вона спадкувала деспотичний характер державного правління та загарбницьку зовнішню політику; по-друге, у процесі свого історичного розвитку Росія ніколи не мала тривалих періодів демократичного правління; по-третє, першій у сучасному світі тоталітарний режим виник саме в Росії; по-четверте, за Сталіна він набув найбільшої в історії тоталітарної якості. Автор наголошує, що рашизм не можна вважати простою реанімацією сталінізму, бо він виник в нових історичних умовах розвитку як Росії, так і її міжнародного оточення, що зумовило його особливості.

Особливості рашизму як нової версії тоталітаризму полягають в тім, що: створення тоталітарної партії, формування широкого тоталітарного руху та розробка тоталітарної доктрини відбулися вже після того як Путін набув державну владу; російська політична система формально має багатопартійний характер; контроль політичного режиму за функціонуванням економіки

здійснюється не стільки формальними державними інститутами, скільки неформальним путінським кланом.

Ключові слова: *рашизм, тоталітаризм, фашизм, нацизм, більшовизм, сталінізм, Росія.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Snyder, T. 2022. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. In a creative pay on the three different languages, Ukrainians identify an enemy: 'ruscism'. *New York Times Magazine*, April 22. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html?auth=login-google1tap&login=google1tap>
2. Кривдик, О. 2010. Рашизм, *Українська правда*, 18 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/05/18/5050708/>
3. Костенко, О. 2014. Рашизм – “детская болезнь”, проходящая со временем?, *Юридичний дайджест адвоката Сергія Оверчука*, 31 марта. URL: http://kafedr.at.ua/publ/mnenie_eksperta/rashizm_dets_kaja_bolezn_prokhodjashhaja_so_vremenem/2-1-0-179
4. Гарин, И. 2015. Почему рашизм страшнее фашизма, *НВ (Новое время страны)*, 19 августа. URL: <https://nv.ua/opinion/pochemu-rashizm-strashnee-fashizma-64903.html>
5. Шевель, Г. Г., Мазур, В. М. (ред.). 1971. *Політичний словник*. Київ: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР.
6. Soucy, R. 2002. Fascis, *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/fascism>
7. Mussolini, B. 1932. The Doctrine of Fascism. *World Future Fund*. URL: <http://www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/Germany/mussolini.htm>
8. Родионов, В. 2009. *Расовые мифы нацизма. Врага надо знать!* URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1004913/Rodionov_Vladimir_-_Rasovye_mify_nacizma._Vraga_nado_znat.html
9. Варницький, В. 2022. “Звичайний рашизм”: Путін відверто і послідовно наслідує Гітлера, *Радіо Свобода*, 23 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-hitler-napad-na-ukrayinu/31765500.html>
10. Васильев, В. 2015. Андрей Зубов: Путин строит беспрецедентное государство, *Голос Америки*, 24 января. URL: <https://www.golosameriki.com/a/russia-zubov/2611952.html>
11. Inozemtsev, V. L. 2017. Putin's Russia: A Moderate Fascist State, *The American Interest*, Vol. 12. No 4. URL: <https://www.the-american-interest.com/2017/01/23/putins-russia-a-moderate-fascist-state/>
12. Говорун, К. 2022. Путінський режим нагадує фашизм Муссоліні, *Релігійна правда*, 21 січня. URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=80359>
13. Скоростецький, В. 2022. Нацизм, фашизм і ... рашизм: у чому відмінності і тотожності?, *Армія Inform*, 8 березня. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/08/nacyzm-fashyzm-i-rashyzm-u-chomu-vidminnosti-i-totozhnosti/>
14. Friedrich, C, Brzezinski, Z. 1956. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
15. Andreski, S. 1984. *Max Weber's Insights and Errors*. London; Boston: Routledge & Kegan Paul. <https://doi.org/10.4324/9780203715611>
16. Wolowyna, O. 2021. “Demographic Framework for the 1932–1934 Famine in the Soviet Union”, *Journal of Genocide Research*, vol. 23, is. 4: 501-526. . <https://doi.org/10.1080/14623528.2020.1834741>
17. Романюк, О. І. 2014. Про характер сучасного політичного режиму Росії, *Вісник Національного університету “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”*: серія філософія, філософія права, політологія, соціологія, 4: 152-159.
18. Marx, K. 2010. Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century, *Project Gutenberg*, May 14. URL: <https://www.gutenberg.org/files/32370/32370-h/32370-h.htm>
19. Shvili, J. 2021. Russian Empire, *World Atlas*, November 19. URL: <https://www.worldatlas.com/geography/russian-empire.html>
20. Пивоваров, Ю. С. 2002. Русская власть и публичная политика (Заметки историка о причинах неудачи демократического транзита), *Полис* 1 : 12-32.

Стаття надійшла до редакції 1.04.2022

Стаття рекомендована до друку 28.04.2022

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-02>

УДК 323:004(477)

Тетяна Геннадіївна Комарова

професор, доктор політ. наук,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків

t.komarova@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-7243-249X>

ГЛАМУРНА СТАБІЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглядається проблема стабільності / нестабільності сучасної держави і чинники подолання деструктивних явищ, найважливіший серед яких – надмірне зростання феномена випадковості в політичному розвитку. Стаття присвячена питанням специфіки експлікації концепту гламурної стабільності в інформаційну епоху. Проаналізовано контент аксіологічних настанов, що є пріоритетними для формування стабільності як суспільства, так і політичного режиму, що забезпечить змогу ефективно опиратися деструктивним факторам.

Визначено, що інформаційно-комунікативні технології можуть бути «перетравлені» технологіями взаємодії та суспільними практиками у відповідності до їхніх потреб та цілей. Автор аналізує, які ціннісні смисли у формуванні ідентичностей сприяють стабілізації у політичній сфері та соціальній адаптації в цілому. Відзначається негативізм тенденції на пріоритет технології над аксіологією у духовно-практичному опануванні світу людиною. Виклики сучасності відбиваються на розумінні демократії: процедурні аспекти превалюють над змістовними. Логічним є загострення протиріч у орбіті таких важливіших аксіологічних смислів як стабільність, демократія, свобода.

Ключові слова: *стабільність / нестабільність, демократія, інформаційне суспільство, гламурна стабільність, аксіологія, життєві смисли.*

Як цитувати: Комарова, Т. Г. 2022. Гламурна стабільність в умовах інформаційних технологій та глобалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 15-22. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-02>

In cites: Komarova, Tetiana. 2022. Glamorous Stability in the Conditions of Information Technologies and Globalization. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 41: 15-22. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-02> (in Ukrainian)

Зародження філософського методу осягання світу на європейських теренах, у Стародавній Греції, відображувало, мабуть, споконвічний потяг людства до впорядкування, пошуку визначених стрижнів буття, об'єктивності. Рання натурфілософія того періоду ставила питання про те, що насправді існує, перебуваючи постійним у всіх своїх інваріантних формах, а, що нам лише здається. Окреслюючи, тим самим дилему

між Космосом та Хаосом, як початками порядку та безладу. Здавалось би прозорі, багато в чому образно-метафоричні форми цих роздумів, спрощують наші уявлення про світ, надихають міфологічним оманливим містицизмом. Однак увесь подальший розвиток філософії розгортає перед нами розмаїття концептуальних варіацій розв'язання саме цієї проблеми. У політичній сфері ідея стабільності є тим змістовним стрижнем, який відображує напругу дискусій, поліваріантність розвитку, визирунковий добір дискурсивних практик. У світі інформаційних технологій та глобалізації, де

невизначеність, нестабільність, поліваріантність розвитку стають притаманними умовами нашого життя, актуальність питання про стабільність/нестабільність не викликає сумнівів (Авксентьєва 2010: 79). Це зумовлено проявами глобальної кризи демократії, яка супроводжується поширенням її неліберальних практик та знеціненням джерельної сутності самого поняття демократії. На користь цього свідчить те, що репрезентативна демократія може не відповідати суто демократичним аксіологічним смислам, але за допомогою інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) продовжує існувати як прикриття недемократичних практик.

Проблеми політичної стабільності в умовах трансформацій влади в інформаційну епоху викликають широкий резонанс серед науковців як у світі, так і в Україні. Роботи Р. Арона, З. Баумана, У. Бека, Ж. Бодрійяра, П. Бурдьє, М. Вебера, Л. Вінера, С. Гантінгтона, Г. Гейла, В. Дізарта, У. Еко, В. Іноземцева, Е. Канетті, М. Кастельса, К. Крауча, М. Крозьє, Ч. Ледбітера, А. Лейпхарта, Н. Лумана, С. Льюкса, М. Маклуена, Л. Мамфорда, М. Манна, Й. Масуди, К. Мей, Дж. Нейсбіта, О. Неклесси, Т. Парсонса, М. Постера, Б. Рассела, Ж.-П. Сартра, Г. Стендинга, Е. Тоффлера, Т. Фрідмана, М. Фуко, Ф. Фукуями та інших зарубіжних учених, які повністю або частково присвячені владі, її трансформаціям, розкривають політичні та політико-комунікативні зміни, надають аналітичне підґрунтя для нашого розуміння викликів, які можуть чатувати на відображення стабільності як у суспільних очікуваннях, проєктах, так і у практиці.

У вітчизняних політологічних студиях особливу увагу, на наш погляд, привертають наукові доробки щодо полікотворення Н. Гедікової, В. Горбатенка, І. Кресіної, О. Новакової, М. Нагорняка, І. Поліщука, О. Романюка, В. Рубанова, В. Смолянюка, та ін.

Політико-режимні складові трансформацій влади та, отже, вектора стабільності розкрито в дослідженнях О. Бабкіної, Г. Зеленько, М. Кармазіної, А. Колодій, Л. Кочубей, Ю. Мацієвського, С. Наумкіної, Л. Півневої, О. Стойко, О. Фісуна, М. Шаповаленко, В. Цвиха, Л. Ярової та ін.

Комунікативно-інформаційний вектор влади, а також соціокультурні та ціннісні аспекти її реалізації та легітимації є у фокусі наукового доробку О. Андреевої, Є. Бистрицького, В. Бушанського, О. Висоцького, О. Голікова, Г. Гордієнко, О. Дем'янчука,

С. Денисюк, М. Обушного, Д. Петренка, О. Рафальського, А. Романюка, Л. Смоли, Н. Хоми, В. Шамраєвої, що надає можливості краще розкрити нашу тему.

Низка питань, пов'язаних із проблематикою трансформацій влади в інформаційну епоху розкривається у роботах С. Бульбенюк, О. Картунова, С. Круглашова, Г. Малкіної, О. Маруховського, О. Олещука, Т. Панченко, Г. Почепцова, М. Розумного, Н. Ротар, О. Третьяка, О. Хижняка, А. Шуліки та ін.

Метою статті є розкриття, запропонованої авторської інтерпретації сучасного визначення методологічних пріоритетів щодо дослідження трансформацій влади та політичної стабільності в інформаційну епоху, що акцентують увагу на полівекторності, невизначеності, викривленнях та певній гламуризації розуміння цих феноменів. Безумовно, існує певний зв'язок цього стану політико-владної сфери з умовами перехідного стану, коли співіснують та стикаються фактори суспільного життя, що визначають сили традиції та модернізації, індустріального та постіндустріального, інформаційного етапів розвитку людства. Сьогодні ми живемо в умовах перехідного етапу, коли багато схем/логік соціальної взаємодії, розподілу влади, багатства, економічної ефективності, та загалом аксіологічних смислів, що надихають людей, співіснують, виявляючи різні етапи та рівні. Сучасний світ надає нам багато прикладів некритичного, поверхневого і тому досить небезпечного запозичення, намагань соціального мімікрування, можливого породження синтезних форм. Проголошення настання інформаційного етапу розвитку людства стало поширеним та загальновідомим визначенням, однак, не лише філософські роздуми та науковий підхід, а й, навіть, здоровий глузд та практика свідчать про неоднозначність характеристик сучасної епохи. В історичному вимірі надто короткий період припадає на час з моменту запровадження комп'ютерних (мікропроцесорних) технологій. Більш того, з середини ХХ сторіччя, відколи (звісно великою мірою умовно, як данина бажанню людей визначати на історичній мапі, або, і поготів, лінії розвитку, певні віхи, своєрідні реперні точки) традиційно починають відлік інформаційної епохи, можна визначити щонайменше дві події, що мають карколомний вплив, – це поява технологій інтернету та штучного інтелекту. Останній вимір сьогодні визначається державами–світовими лідерами як пріоритет-

ний напрямок подальшого розвитку та потужний, першочерговий фактор безпеки та сили (Oremus 2022).

На нашу думку, перехідні епохи вже можна ідентифікувати в історичній картині світу, яку ми знаємо. Як приклади слід згадати перехід від античності до середньовіччя, що розтягнувся на багато століть на європейських теренах, і лише із X століття, за свідченнями істориків, розпочинається процес відновлення, економічного підйому, розвитку міст та, відповідно, соціального розмаїття, яке великий Ф. Бродель називає «безліч безлічей» (Braudel 1992). У межах європоцентричного історичного наративу, який домінує з цілої низки причин, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, та, на думку автора, три сторіччя епохи Відродження мали принциповий, хоча і перехідний характер. Розпочинається рух на глобалізацію, можна визначити, що завдяки здобуткам епохи Великих географічних відкриттів, формується глобальне «тіло» світу на новому етапі розвитку, а Європа та європейська людина, натхненна творчим, шукаючим, нестримним духом Фауста Гете опиняються у центрі подій, що пов'язані із долями світу та отримує можливості виступати очільником подальших змін.

Ці історичні приклади є загальновідомими, однак для нас вельми важливо означити, що наскільки доленосними є перехідні епохи, настільки ж і складними, наповненими ризиками (ситуаціями невизначеності), так би мовити, із відкритою перспективою, коли ціна усього, що робиться на соціальному тлі, надто зростає. Сьогодні висока світова політична турбулентність, зростаюча напруга боротьби за перерозподіл вже поділеного світу, навантаження глобальний проблем та криз різних рівнів загрози як раз і є певним аргументом на користь твердження, що ціна свободи як відповідальності за те, що ми робимо, та що дозволяємо робити іншим, досягла межі, за якою на людство може чатувати безодня Хаосу. Ситуація характеризується амбівалентністю: з одного боку, відповідно зростає ціна боротьби за стабільність, а з іншого, саме розуміння цього феномена відбиває мінливі примхи перехідної епохи, що не лише породжують розмаїття підходів, а й, на нашу думку, привносить загальні тенденції гламуризації сприйняття понять про різні суспільні явища у політичну сферу.

Сьогодні широко застосовуються відносно аналітики політичної сфери такі визначення, як популізм, політика постправди, скандалу, карнавалізація політичних процесів. Уважний спостерігач помітить, що всі вони мають спільний стрижень та живляться специфічними особливостями розвитку в сучасну епоху інформаційних технологій та глобалізації. Політика постправди являє собою дію та мислення, за яких об'єктивні факти є менш впливовими у формуванні громадської думки, політичних процесів, ніж апелювання до емоцій, переконань (Березовенко 2011: 364). Вона розгорнута до задіяння індивідуальних аспектів сприйняття дійсності, зміст поступається на користь захвату розмаїття форм, а раціональність є безсилою перед потужним ірраціональним поривом. Звісно, що скандал є інструментом та підсилювачем роздмухування емоцій, переключення уваги з реальних фактів на хвилю поверхневих, мінливих подій. Сам політичний скандал задає певну динаміку існування політичного простору, де немає місця та часу на об'єктивність, критичність (яка повинна стосуватися й власної позиції), неупередженість, навіть здоровий глузд тихенько позіхає осторонь, коли будь-яка спільнота, велика, чи маленька охоплена виром пристрастей під час скандалу. При цьому не лише безпосередні учасники, а й широке коло спостерігачів різного роду опиняються втягнутими у події, переживають емоційне навантаження, можливо, отримують задоволення від подій як гри, особливо, коли ззовні спостерігають за тим, що відбувається. Український дослідник Г. Почепцов констатує, що на часі нова істина, відповідно до якої «ніхто не хоче читати, всі хочуть дивитися», і пов'язане це зі зміною еліти. Еліта є заниженою сама і, відповідно, вона занижує населення (Почепцов 2019).

Популізм та карнавалізація доповнюють картину: популізм, відомо, спрямований як політика та риторика на страхи, очікування, надії, використовує демагогічні, необґрунтовані обіцянки, являє собою загравання влади з народом. Загалом популізм за визначенням передбачає орієнтир на народну складову, на розмежування простого народу та, за висловом герою фільму М. Захарова «Вбити дракона», тими, хто гірше ніж нарід – кращими людьми міста, тобто елітою. Популізм передбачає не лише обіцянки нездійсненого, а й спрощення реальності, пропонування гасел, яскравих маркерів,

образів, брендів, за якими розчиняється сутність речей. А питання про те, що насправді існує, перебуваючи постійним в усіх своїх інваріантних формах, а, що нам лише здається, загалом не має значення. Це формує нову, викривлену реальність для людей-споживачів політичної продукції, для котрих визначення Р. Декарта «мислю, отже, існую» підміняється «споживаю, отже, існую».

Реальністю сьогодення, як визначав У. Еко, є карнавалізація політики та всього життя. Гра, що являє собою зацікавлений досвід, з виняткової, можна визначити, досить рідкої можливості перетворюється на безмежний карнавал життя. Людина за цих умов є спостерігачем, гравцем, який прагне до нових розваг. Спокушає те, що немає потреби брати на себе обтяжну відповідальність за перебіг подій. Чутливість, ірраціональність, віртуалізація об'єктів реального життя, як елементи гри, працюють на навіювання, яке є засобом комунікації з людиною-масою та масами взагалі, на відміну від людини-індивіда, для впливу на яку необхідно застосовувати переконування (Еко, Кар'єр 2015).

На нашу думку, поняття «гламур» (англ. *glamour*, «чари», «зачарування»), «гламуризація» як процес впровадження в життя загальноприйнятих стандартів зовнішнього блиску, «роскоші», «шикарності» продовжує вищезазначену логіку характеристик сучасної політичної сфери, де реальний політичний процес поступається на користь віртуалізованому, штучно сконструйованому. Це зручний інструмент маніпулювання свідомістю споживачів політичного продукту, для яких дієвою силою прийняття рішень є сила спокуси, спокушування, що зачаровує, спонукає доєднатися до домінуючого, яскравого, простого та багатообіцяючого тренду. Відомий дослідник сучасних процесів З. Бауман характеризує це у зв'язку з просуванням м'якої сили, яка в інформаційну епоху починає переважати жорстку силу (Bauman 2013). Гламуризація та спокушання, на жаль, ідуть пліч опліч у цих новітніх технологіях політичного інжинірингу. Це у свою чергу відбиває трансформації влади в інформаційну епоху, коли змістовний стрижень формування цього феномена зміщується у бік можливостей продукувати та контролювати аксіологічні смисли, культурні коди суспільства. Влада визначається здатністю створювати нові культурні коди, які згодом застосовуються для конструювання нової,

часто віртуальної, суспільної та політичної реальності (Комарова 2018: 17).

Задля ілюстрування означених тенденцій, на нашу думку, слід згадати роздуми видатного англійського філософа Ф. Бекона про те, як панують різноманітні ідоли над людською свідомістю. Його ідеї сьогодні є актуальними як ніколи. Ми можемо застосувати цей евристичний потенціал стосовно політичної сфери. Особливо до аналітики проблем стабільності, кризи демократії, тощо. Ф. Бекон зазначав, що для реформування науки необхідно очистити розум від впливу помилок. На його думку, існують чотири перепони на шляху пізнання – це чотири ідоли, примари. Їх визначають наступним чином: «ідоли роду» і «ідоли печер», «ідоли ринку», «ідоли театру». Коріння їхнє зумовлене природою людини (коли вона судить хибно про природу, покладаючись на власні якості, виявляє телеологічне уявлення щодо природи); помилками переваг, що мають суб'єктивний характер та містяться в уявленнях окремих суб'єктів пізнання; перепонами від хибних, некритично засвоєних думок, які підкорюють розум. І, звісно ж, принципове значення має боротьба із «ідолами ринку». Ці ідоли породжуються, коли під час спілкування людей, у процесі слововикористання, слова змінюють свій смисл, відповідно спотворюється сутність предметів. Отже, інтерпретації поняття змінюють сенс, формуються на підставі випадкового враження від предмету. Завданням наукового пошуку є з'ясування відповідності між поняттям та предметом. У межах нашого предмету дослідження – політичної стабільності, насамперед, демократія, права та свободи людини, є, сучасним якісним змістом, кінцевою формою та одночасно першоосновою стану, що протистоїть Хаосу.

Сьогодні сутність понять як стабільності, так і демократії розпорошується у вирії розмаїття їхніх визначень. Наявною є тенденція намагання визначити цими поняттями складові організації управління у сфері суспільних справ, які значно далекі від докорінних параметрів, що відбивають науковий підхід та ґрунтуються на об'єктивності. Це виявляється, наприклад, по-перше, у розпорошенні понять, по-друге, у довільному використанні цих концептів без наявної відповідності якісному змісту феноменів, по-третє, застосуванням понять «стабільність», «демократія» для реалізації цілей, які є прямим запереченням їхньої джерельної ціннісної основи. Сучасні кризові

явища у суспільно-політичній сфері як на глобальному, так і на локальних рівнях мають потужний джерельний поштовх саме у викривленнях наших уявлень про світ, у поринанні до кролячої нори (пригадаємо про Алісу у дивокраї) небезпечного віддзеркалення реальності. Можна узагальнити, що кризи реальні пов'язані з вихолощенням сутності наших аксіологічних смислів через розпорошення та амбівалентність використання понять.

На жаль, до цих понять налаштовані апелювати різноманітні політичні сили по всьому світові, які намагаються використовувати позитив демократичного декору у політичних програмах. Це переслідує мету реалізації своїх приватних амбіцій, пов'язаних із зазіханнями на владу через формування гламурних у політичному вимірі образів володарів думок, у яких чарування справляє на публіку (а не громадян) більший вплив ніж, навіть, реальний стан не лише суспільних справ, а й стан свого власного гаманця. Яскраве видовище, захоплення грою образів, що еkleктично змінюються, не даючи можливості сформуванню цілісної картини, а, отже, критичний, власний погляд, свідчать про те, що спостерігати, дивитися стає більш важливим ніж міркувати, читати, тим більш провадячи нудну аналітику, або, навіть, вникати у дошкульні, наукові аргументи інших. Безкінечне споживання симулякрів, спостереження за чужим (бажано гламурним) життям у своєму смартфоні, перевага до яскравої, часом карколомної, однак за висновками безцільної інформації, яка не має утилітарного характеру, але заповнює інформаційну порожнечу, створює інформаційні шуми та сприяє поринанню у площину викривлених аксіологічних смислів. Мабуть, кожному знайомі прикмети сьогодення, коли близькі люди, знаходячись поряд, віддають перевагу перегляду нових цікавинок у своїх гаджетах, не помічаючи одне одного.

Існує поширена та оповита гламуром думка, що вільне спілкування між людьми, якому сприятиме всемогутній інтернет, – впливовий шлях задля захисту громадянських прав, виникають умови появи поля здійснення влади без зовнішнього втручання. Існує декілька факторів на заваді цим вельми оптимістичним прогнозам. Вони мають як сучасне, так і традиційне походження. Насамперед, сьогодні, актуальним є зауваження розгорнене Б. Констаном відносно того, як умови життя сучасних людей, що змінилися, впливають на їхнє

налаштування щодо практичної участі у суспільно-політичних справах. Сучасна людина і ще більше, ніж за часів Б. Констана, частіше не має ні часу, ні насаги на те, щоб брати участь у активному захисті або моніторингу стану прав і свобод. Ситуація, яку слідом за З. Бауманом визначають як «плинну сучасність», навантажує індивіда великим обсягом різноманітної інформації, а новітні інформаційні технології здатні нескінченно спотворювати реальний стан речей, зачаровуючи людину цілковито штучно спроектованою віртуальною реальністю. Інформаційна епоха висуває для людини завдання вірної оцінки інформації, інтелектуального осмислення результатів інформаційної революції, критичного осмислення її закономірностей. Безперечно, великою небезпекою для подальшого соціального розвитку є функціональна неграмотність. Вельми актуальним виявляється прорив у самопізнанні суспільства, щоб високі технології не стали інструментом задля реалізації лихих цілей (Kotarova 2020; 55).

Анонімність онлайн-комунікацій, навіть потенційна, відкриває поле можливості для гри ідентичностей. Віртуальне спілкування, можна стверджувати, надає простір вибору, за кого себе видавати. Людина може презентувати себе у різних образах в залежності від форумів, навіть, більш, ніж однією особою, коли на те є натхнення. Для декого це здається, дієвим шляхом для особистості, щоб боронитися від соціальних обмежень, однак, слід зауважити, що вибір ідентичностей, скоріш, обмежений інтелектуальним потенціалом, здібностями індивіда, особистими, соціальним налаштуваннями та вподобаннями. Виникає питання про те, які цілі переслідує суб'єкт комунікацій, здатний він до саморефлексії, чи може він поглянути на себе, як на іншого. Отже, із засобу захисту від зазіхань зовнішньої соціальності та обмежень нові технології можуть трансформуватися на засіб маніпуляції начебто вільним вибором індивідів, симуляції соціальної активності, формування квазіідентичностей.

Політична практика безжально свідчить про те, що громадяни не поспішають максимізувати свої зусилля щодо політичної участі. Перешкодою на цьому шляху стають загальнопоширена стандартизація та уніфікація, зростання технологічних можливостей документообігу та контролю. Помітно обмежили свободу індивідів використання експертних систем при виконанні робочих

обов'язків. Л. Вінер визначав, що це може призвести до того, що громадяни втратять інтерес до політики (Winner 1992: 157). Причиною цього є очікування на те, що у сфері політики на них чекають ще більші вимоги, у порівнянні із робочим місцем, де запити інформаційного суспільства показують необхідність великих особистих витрат, відповідальності та мобілізації. Навряд чи ми зможемо знайти переважаючі прикладні аргументи на користь того, що стосунки між керівниками та підлеглими змінили свій джерельний владно визначений зміст, навпаки, зустрічаємо велику кількість свідчень стосовно їхнього підсилення за рахунок технологічних можливостей максимізації вимог. Інтернет і світ, який формується навколо нього, з первісної царини свободи тепер перетворюється на «скляний дім», мабуть, електронний паноптикум, де, на жаль, реальністю є постійний контроль (Кастельс 2007: 212). Глобальні мережі складно контролювати, однак людей, які їх використовують, набагато простіше, про що красномовно свідчить історія поневірянь у пошуку взаємодії між володарями думок – І. Маском та Twitter.

Змістовне наповнення категорії «стабільність» різне: від визначення якості, яка очікується та може бути стабільною, до «драматургії» трансформацій, тобто коли стабільність, як деяка фіксована кінцева якість, поступається на користь аналізу політичної адаптації, як динамічного та багатовимірного процесу. На нашу думку, у процесі аналітики трансформацій влади в інформаційну епоху доцільно враховувати як визначення/окреслення певних пріоритетів розвитку (базисна модель), так і характеристики реального стану (адаптаційна модель). При визначенні критеріїв як першої, так і другої моделі необхідно визначати не лише функціональні складові, а й якісні пріоритети. На наш погляд, динамічний вимір стабільності як спроможності постійного відновлення рівноваги через високу здатність до змін, що дозволяє зберігати систему соціальної взаємодії зі своєю унікальною ідентичністю, відповідає вимогам високої динаміки змін інформаційної епохи. Стосовно якісних параметрів, що дозволяють визначити змістовний стрижень розуміння стабільності у контексті подолання викликів гламуризації, такими складовими є демократія та свобода людини.

Історія дає нам розмаїття аргументів щодо того, що перехід від однієї стадії розвитку суспільства до іншої визначається

культурним прогресом, що привносить нове в становище особистості. Культура, на відміну від цивілізації, є результатом самовизначення волі народу або індивіду, сукупністю матеріальних і духовних цінностей, являє собою концентрований вираз певного рівня історичного розвитку суспільства та людини, тоді як цивілізація передусім є сукупністю досягнень техніки, пов'язаного із ними комфорту. На нашу думку, не викликає сумнівів те, що сучасним вектором розвитку суспільства, важливішим критерієм стабільного політичного майбутнього є стан та уможливлення реалізації прав і свобод особистості. Однак людина, яка не може відповідати за наслідки своїх дій, безперечно, не є вільною. Сутність людини визначається через вибір нею цілей та проєціювання себе на них. Підтримаємо думку Ж.-П. Сартра, який стверджував, що свобода не є якістю людини, вона є його субстанцією (Сартр 1970: 37). Зворотним боком процесу виродження свободи людини, коли усувається розуміння обов'язку, + є впровадження політичної парадигми войовничого індивідуалізму із пропагандою ціннісного нігілізму, безвідповідальності. Саме на цьому тлі вдосконалюються технології політичного гламуру, завдання яких дотиснути відповідального громадянина. Прояв войовничого гламуру – це пропаганда не лише ідеалу розкоші та зовнішнього блиску. Гламуризація стабільності просуває прибуток, як показник ефективності життя, як цілих спільнот, так і, насамперед, індивідуального успіху. Це розпорошує морально-ціннісні настанови індивідуальної та спільної (співсуспільної) ідентичності, остання стає невловимо мобільною. Простіше кажучи, людина намагається інтегруватися там, де виникають більш ласі прибуткові можливості. Тоді за ціннісними межами залишаються поняття «суспільний обов'язок», «Вітчизна», «суспільне благо». Прибуткова ефективність життєдіяльності поглинає ціннісні складові ідентичності і соціальну чуттєвість, ідентичність само по собі у такому випадку набуває вкрай плинних форм. Реальною стає загроза появи «людини без якостей» (Роберт Музіль). Причина цього у позбавленні стійких зв'язків із групою, професією, сім'єю, що мали б для людини значення протягом усього життя.

Наявність спільних норм, соціальних інститутів, взаєморозуміння, навіть традицій є важливим чинником того, що індивідуалізація не стане на заваді будь-

яким проектам спільного добробуту та не призведе до регресу у вимірах атомізації та варваризації суспільного буття. Виклики інформаційної епохи, що нарощуються, повинні спонукати тих, хто цінує свободу, піднятися над поглядом очікування швидкої (та й, можливо, швидкоплинної) користі «тут і зараз». Це частіше має суто матеріальний вимір. Слід подивитись на перспективи світового розвитку, відчуті, через можливості інформаційних технологій та комунікацій, як індивідуальне пов'язане із іншим індивідуальним і, відповідно, із усім світом. Сучасна епоха актуалізує вимір, який експлікує свободу, як здатність особи зрозуміти себе через розуміння іншого. Тим самим можливо відкрити шлях до подолання небезпек зачарування гламуром у різних його вимірах.

Підсумовуючи, дозволимо собі припущення, що технології свободи все же таки можуть бути протиставлені технологіям переваг контролю. Необхідні саме технології свободи, спрямовані на те, щоб нові технологічні здобутки отримали новий зміст, а їх позитивні інноваційні можливості не були трансформовані у свою антитезу старими інститутами та владними кодами. Важливим є не лише контроль над суто технологічною складовою, тобто програмними кодами. Вони є прикладними засобами запровадження технологій контролю/свободи. Насамперед, йдеться про контроль над кодами, що втілюють владу, особливо владу-інформацію, владу-знання та є втіленням узагальненої моделі суспільної ідентичності. У сучасному світі інформаційних технологій та глобалізації розгортається боротьба кодів проти кодів (за висловом М. Кастельса). На нашу думку, можна стверджувати про те, що від наснаги та уміння будь-якого суспільства, його інститутів ефективно продукувати та впроваджувати до життя культурні коди, аксіологічні смисли, протидіяти усьому деструктивному цій сфері, залежить шлях та майбутнє суспільства. У глобалізованому світі ця проблема потребує подальшого дослідження.

Стаття надійшла до редакції 4.04.2022

Стаття рекомендована до друку 21.04.2022.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьева, Т. Г. 2010. Політико-інституціональні трансформації в Україні: полівекторність, невизначеність, нестабільність, *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. Вип. 16 (885): 76-83. URL.: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/3253/2827>
2. Will Oremus, 2022. How social media “censorship” became a front line in the culture war, *Washington Post*. 09.10. URL.: <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/10/09/social-media-content-moderation/>
3. Braudel, Fernan. 1992. Civilization and Capitalism 15th-18th Century. Vol 2: The Wheels of Commerce. University of California Press.
4. Березовенко, А. 2011. Концепт «Правда», *Політична енциклопедія / Редкол. Ю.Левенець*. К.: Парламентське видавництво, 2011.
5. Почепцов, Г. 2011. Гламурна журналістика: логіка візуальної війни. URL.: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/10323/2011-02-22-glamurna-zhurnalistyka-logika-vizualnoi-viyny/>
6. Еко, Умберто, Кар'єр, Жан-Клод 2015. *Не сподівайся позбутися книжок*. Львів, Видавництво Старого Лева, 2015. URL.: https://shron1.chtyvo.org.ua/Umberto_Eco/Ne_spodivajsia_pozbutysia_knyzhok.pdf?PHPSESSID=akm4bg0b4pasgj0eev23089bq3
7. Bauman, Z. 2013. Changes must be accepted. URL.: <http://zbruc.eu/node/12643>
8. Комарова, Т.Г. 2018. Влада та політична стабільність в умовах змін інформаційної епохи, *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. Харків. Вип.34 :16-22. URL.: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/12644/12046>
9. Komarova, T. 2020. Challenges of Identity in the Information Epoch: Global VS Local, *The European Journal of Law and Political Sciences*. Vienna 1 : 54-57. <https://doi.org/10.29013/EJLPS-20-1-54-57>
10. Winner, L. 1992. *Democracy in a Technological Society*. Kluwer Academic Publishers,.
11. Кастельс, М. 2007. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / Пер. з англ. К.: Ваклер. URL.: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kastels_Manuel/Internet-galaktyka_Mirkuvannia_schodo_Internetu_biznesu_i_suspilstva.pdf?
12. Sartre, Jean-Paul. 1970. *Existentialism and Humanism*. Greit Britan: Methuen.

Tetiana Komarova

Professor, Dr.Sc. in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University, 4,
Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
t.komarova@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-7243-249X>

GLAMOROUS STABILITY IN THE CONDITIONS OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND GLOBALIZATION

The problem of stability / instability of the modern state and factors of overcoming destructive phenomena are considered, the most important of which is excessive growth of phenomenon of chance in political development. The article is devoted to problems of specificity of explication of concept of glamorous stability in the information epoch. The content of axiological guidelines, which are priority for forming stability of both society and political regime, was analyzed. It is determined that information and communication technologies can be "digested" by interaction technologies and public practices according to their needs and purposes. The author analyzes what value meanings in formation of identities contribute to stabilization in political sphere and social adaptation as a whole. Author notes negativism of tendency to priority of technology over axiology in spiritual and practical mastering of the world by human. The calls of modern times are reflected on understanding of democracy: procedure's aspects are prevails over substantial side. It is logical that sharpening of contradictions in the orbit of such important axiological meanings as stability, democracy, freedom.

Keywords: *stability/instability, democracy, information society, glamorous stability, axiology, life's senses.*

REFERENCES

1. Avksent'eva, T. G. 2010. Political and institutional transformations in Ukraine: multi-vector, uncertainty, instability, *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* Iss.16 (885) :76-83 URL.: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/3253/2827> (in Ukrainian)
2. Will Oremus, 2022. How social media "censorship" became a front line in the culture war, *Washington Post*. 09.10. URL.: <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/10/09/social-media-content-moderation/>
3. Braudel, Fernan. 1992. Civilization and Capitalism 15th-18th Century. Vol 2: The Wheels of Commerce. University of California Press.
4. Berezovenko, A. 2011. Concept "Truth", *Political Encyclopedia*. K.: Parliamentary Publishing House (in Ukrainian)
5. Pocheptsov, G. 2011. Glamor Journalism: The Logic of Visual War. URL.: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/10323/2011-02-22-glamurna-zhurnalistyka-logika-vizualnoi-viyny/> (in Ukrainian)
6. Eco, Umberto, Carrière, Jean-Claude. 2015. *Don't expect to get rid of the books*. Lviv: Stary Lev Publishing House URL.:
7. Bauman, Z. *Changes must be accepted*. URL.: <http://zbruc.eu/node/12643>
8. Komarova, T. G. 2018. Power and political stability in the conditions of changes in the information age, *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* Kharkiv. Iss. 34 : 16-22 URL.: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/12644/12046> (in Ukrainian)
9. Komarova, T. G. 2020. Challenges of Identity in the Information Epoch: Global VS Local, *The European Journal of Law and Political Sciences*. Vienna. 1: 54-57. <https://doi.org/10.29013/EJLPS-20-1-54-57>
10. Winner L. 1992. *Democracy in a Technological Society*. Kluwer Academic Publishers,
11. Castells, M. 2007. *Internet galaxy. Considerations regarding the Internet, business and society* / Trans. from English. K.: Wakler URL.: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kastels_Manuel/Internet-galaktyka_Mirkuvannia_schodo_Internetu_biznesu_i_suspilstva.pdf (in Ukrainian)
12. Sartre, Jean-Paul. 1970. *Existentialism and Humanism*. Greit Britan: Methuen.

The article was received by the editors 4.04.2022.

The article is recommended for printing 21.04.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-03>

УДК 323.2

Анастасія Валентинівна Денисюк

аспірантка кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет,
вул. Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21000,
anastasiadiadema@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9987-4290>

ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Аналізуються можливості реалізації політичного діалогу між державами в умовах глобалізації. Звертається увага на існування держав різного типу, які відрізняються політичними режимами, традиціями. Така ситуація ускладнює комунікацію між ними і прийняття ефективних рішень для всіх учасників взаємодії. Моделюється політичний діалог між державами, які різняться ресурсами, мірою впливовості. Розглядаються механізми побудови діалогу між національними державами задля збереження балансу між відстоюванням інтересів громадян і реалізацією цінностей глобалізації. Акцентується увага на необхідності формування та закріплення на міжнародному законодавчому рівні функцій та методів впливу наддержавної організації, яка б виступала гарантом безпеки кожної держави і створювала умови для ведення та реалізації підсумків політичного діалогу.

Розглядаються перспективи утвердження авторитету України у міжнародних відносинах. Систематизовано актуальні завдання, розв'язання яких допоможе Україні відігравати роль впливової держави у глобалізованому світі. Йдеться про вдосконалення нормативно-правового забезпечення, розробку ефективних механізмів гармонізації вітчизняного права із західноєвропейським.

Важливо запровадити ефективні організаційно-правові механізми державного управління та мінімізувати комерціалізацію інформаційного простору. Обґрунтовано потребу формування міжнародної парламентської групи, яка б займалася питаннями координації глобальної соціально-економічної політики.

Ключові слова: *політичний діалог, глобалізація, політична комунікація, демократія, міжнародні конфлікти, політичні цінності.*

Як цитувати: Денисюк, А. В. 2022. Політичний діалог в умовах глобалізаційних змін. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 23-29. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-03>

In cites: Denysiuk, Anastasiia 2022. Political dialogue in the context of globalization. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 41: 23-29. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-03> (in Ukrainian)

Сьогодні у світі відбуваються радикальні політичні, економічні, соціальні, екологічні, духовні та інші зміни, які зазвичай поєднуються і пояснюються поняттям «глобалізація». Процес глобалізації оцінюють далеко не однозначно: від очікування зміцнення взаємодії між націями, державами до посилення нерівномірності економічного розвитку держав, загострення різних конфліктів.

Глобалізацію можна розглядати як об'єктивну реальність, яка за своєю суттю є світовим простором з єдиним урядом, правовою системою, господарством, загальною екологічною взаємозалежністю, комунікаціями тощо. Однак за сучасних умов вона досить часто породжує зіткнення інтересів, радикалізацію, зростання фундаменталістських рухів та ін.

У наукових дискурсах поряд із поняттями: «глобалізм», «вестернізація», «справедлива глобалізація», «американізація», використовують і такі: «об'єктивна глобалізація» і «суб'єктивна глобалізація»,

«Глобалізація–І» та «Глобалізація–ІІ», «заможний Північ» і «збіднілий Південь» та інші (Канкліні 2016: 45). Таке розмаїття думок є досить природним, оскільки глобалізація є не звичайною лінійною схемою, а процесом, що у своїй екзистенції містить як розвиток, так і руйнацію (Семигіна 2013: 117). Тому пошук шляхів узгодження інтересів між державами у просторі політики в умовах глобалізації є вельми актуальним.

Досліджуючи процеси глобалізації, аналітики дедалі більше уваги приділяють проблематиці багатоаспектності цього феномена та прогнозам виникнення потенційних загроз і ризиків.

Тому актуальним завданням є вироблення таких глобальних стратегій розвитку як світу, так і окремих держав, які слугуватимуть розв'язанню різних суспільно-політичних конфліктів. В основі таких стратегій повинен бути політичний діалог, який коротко можна визначити як взаємодію між учасниками політичної комунікації, або процес визначення та зближення їх пропозицій, спрямований на оптимальне узгодження політичних інтересів та рішень, розв'язання актуальних проблем тощо (Денисюк, Корнієнко 2015: 242).

Процеси глобалізації, їх аналіз, політичні конфлікти і кризи у просторі міжнародних відносин досліджували О. Андрєєва, М. Делягін, З. Бжезінський, Т. Кашаніна, Т. Левітт, І. Лукашук, Дж. Маклін, М. Дмитренко та інші.

Різним аспектам проблематики реалізації політичного діалогу в українському суспільстві присвячені праці О. Бабкіної, Є. Бистрицького, Р. Войтович, Є. Головахи, М. Головка, В. Горбатенка, С. Денисюк, А. Клепікова, В. Корнієнка, Н. Костенко, О. Крутій, М. Остапенко, В. Пилипенко, Т. Семигіної, Н. Ротар, Ю. Шайгородського та інших.

Водночас науковцями і експертами недостатньо проаналізовано механізми реалізації політичного діалогу в умовах розвитку глобалізаційних процесів, виникнення міжнародних конфліктів і криз на сучасному етапі розвитку суспільства. Потенціал політичного діалогу не вичерпаний, а за умов динамічних змін у міжнародних відносинах, скоріш, лише започаткований, що актуалізує тему дослідження.

Виходячи з актуальності та ступеня розробки зазначеної тематики науковцями, **метою** статті є аналіз ролі та особливостей

реалізації політичного діалогу в умовах глобалізаційних змін.

Сьогодні фіксується багато міжнародних конфліктів, в тому числі триває війна в Україні. Виникають актуальні питання: як учасникам конфлікту вийти на рівень політичного діалогу? Як побудувати таку міжнародну систему, яка унеможливила б виникнення війн? Як реалізувати політичний діалог між державами, якщо їхня впливовість і забезпеченість ресурсами суттєво різняться?

Почнемо з історії. Відомо, що після закінчення Другої світової війни склалася біполярна система міжнародних відносин, яка виявилася у протистоянні двох центрів впливу: так званих «капіталістичного» на чолі зі США та «комуністичного» – на чолі з СРСР. Протиборство було в усіх сферах державної діяльності: від ідеологічної пропаганди до економічного і військового суперництва. На думку американського фахівця з міжнародних відносин Дж. Міршаймера, ця система була стабільною і сфери впливу залишалися, певним чином, розмежованими (Міршаймер 2008).

Однак після розпаду СРСР така система зруйнувалася. Існувала точка зору, що зникнення одного з центрів впливу призвело до утворення однополярного світоустрою з центром прийняття рішень у США. Однак Сполучені Штати з кожним роком дещо втрачають роль єдиної світової наддержави, дедалі більше потрапляючи під вплив інших держав та центрів прийняття рішень. Фахівці звертають увагу на зростання ролі Китаю у міжнародних відносинах та інших держав світу. У той же час нині немає будь-якої держави, яка могла б претендувати на статус економічного, військового та політичного центру одночасно, і, ймовірно, не існуватиме в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції.

Станом на 2019 рік, за рейтингом впливовості країн світу, складеним U.S. News у партнерстві з BAV Group, маркетинговою компанією VMLY&R та університетом Пенсильванії, США посіли 1 місце, далі були у рейтингу Росія та Китай. Німеччина, Великобританія, Франція та Японія є економічно потужними країнами, які витрачають значні кошти на міжнародну допомогу – вони обіймали з 4 по 7 місця. Ізраїль та Саудівська Аравія займали 8 та 9 місця у рейтингу, відповідно, багато витрачають фінансів на військово-промисловий комплекс. Оборонні витрати по відношенню до ВВП цих країн перевищують цей

показник у США (Україна посіла 39 місце 2019).

У 2022 р. Україна піднялася на три сходинки у світовому рейтингу військової потужності та зайняла 22 місце серед 140 найпотужніших армій світу. Нині Україна зайняла 6 позицію у рейтингу найсильніших армій Європи (Military Strength Ranking 2022). Сьогодні можна констатувати, що зміцнів авторитет України, більшість країн допомагають нашій державі та відкрито засуджують агресію з боку Росії. Зрозуміло, що нинішня війна є не лише новим масштабним етапом українсько-російського конфлікту, що триває століттями, а й початком європейського цивілізаційного зламу. Ця війна залишить відбиток не лише у колективній національній пам'яті українців, а й вплине на розвиток усього цивілізованого світу.

Переможець задаватиме характер та цінності нового глобалізованого світу. Зіткнення двох кардинально протилежних ціннісних вимірів відбувається саме на кордоні між Україною і Росією, між країною великого потенціалу та забальшованого минулого. Війна є війною за нову архітектуру Європи і світу (Україна 2022).

Можна припустити, що після завершення війни між Україною і Росією зміниться розклад політичних сил у світі та можливе загострення політичних конфліктів. Тому реалізація політичного діалогу набуває дедалі все більшої актуальності.

Взагалі розглядаючи глобалізацію як встановлення спільного світового ладу; стрибкоподібне зростання міжнародних організацій, послаблення суверенітету національних держав; появу і розвиток транснаціональних корпорацій, зростання міжнародної торгівлі; інтенсивні масові міграції і формування мультикультурних спільнот; створення планетарних ЗМІ та експансію західної культури в усі регіони світу, можна спрогнозувати нерівномірний розвиток держав та збільшення впливовості певних країн.

З одного боку, глобалізація розгортається на основі розвитку технологічних, інформаційних сфер та веде до розуміння взаємозалежності людства, є передвісником формування міжнародного громадянського суспільства, початком нової ери демократизації. З іншого, – виступає каталізатором для зосередження політичних, економічних, технологічних, інформаційних, військових ресурсів у певному центрі, наприклад, США і країнах Західної Європи, об'єктивно

створює умови для посилення нерівності між державами, спричиняє зіткнення цінностей, конфлікт між стратегіями різних суб'єктів політики.

З огляду на такі умови, коли наявні крайня полярність та ієрархія суспільно-політичних проблем, розв'язувати актуальні політичні питання потрібно «цивілізованим» шляхом за допомогою діалогу. Однак його реалізація вимагає зміни у політичній свідомості. Деякі аналітики нині визначають становлення нової парадигми мислення – діалогічності, здатної виробити релевантну до сучасних політичних процесів модель політичного діалогу у контексті глобалізації, фундаментального принципу «єдності у різноманітті».

Реалізація конструктивного діалогу забезпечується різними факторами, зокрема, високим рівнем культури, інтелекту зацікавлених учасників взаємодії, оскільки сприяє досягненню їхньої згоди, формуванню програми та механізмів політичної діяльності. Саме у політичному діалозі суспільство вбачає вираження інтересів кожного та всіх, у «руслі» інтересів держави та суспільства. Однак тут виникає питання, а чи володіють і влада, і суспільство необхідною культурою політичного діалогу? Як побудувати діалог між державами з різними політичними режимами, які ворогують між собою?

Як засвідчує аналіз літератури стосовно проблем політичного діалогу, знайти ефективні технології для його побудови досить складно. Є цікаві «рецепти» в різних моделях демократії з акцентом на її комунікативному (дискурсивному, інформаційному тощо) аспекті, але в них не врахований глобалізаційний аспект.

Цікаво, що демократія в умовах глобалізації має відносний характер. Те, що може бути демократичним з погляду однієї національної спільноти, іншою може сприймається як анархія, яка не здатна вивести країну з кризи, якщо вона породжена глобалізаційними процесами. В умовах глобалізації, коли національна держава є суб'єктом різних транснаціональних утворень, громадянам важко відстоювати право на ефективну державну владу, оскільки остання подекуди виступає виразником не національних, а глобальних інтересів. Це ще раз підтверджує той факт, що держава, як найвища національна цінність, в умовах глобалізації стає інертним утворенням, не здатним до відстоювання інтересів своїх громадян, а отже, і до самоорганізації, якої

потребують від неї процеси глобалізації (Войтович 2007: 127).

Проте діалог повинен будуватись між державами, які, можуть бути нерівними у своїх можливостях і за мірою впливовості на міжнародні відносини та прийняття рішень. В тому числі варто враховувати, що це буде активна взаємодія з представниками інших культур. Стосовно діалогу, то він є тим способом розв'язання глобальних проблем, який не лише показує шлях відмови від конфронтації, а й підтверджує доцільність розв'язання різних питань заради мирного співіснування цивілізацій, тобто діалог є цінністю і повинен стати реальною стратегією.

Науковці зазначають, що в умовах глобалізації жодною мірою не може йти мова про антагонізм у відносинах між державами, адже основним пріоритетом має бути політика рівності, де кожна держава, яка відстає від суспільного прогресу, повинна шукати власні форми розвитку, які б цілком збігалися із загальноцивілізаційними критеріями такого розвитку. Це підтверджується й концепцією А. Мюллер-Армака, що «для розвитку сучасного суспільства важливим фактором є зрівняння принципів свободи з принципами соціальної рівності» (Müller-Armack 1956: 178), що тим самим гарантує реалізацію ефективного діалогу у глобальному просторі, а також можливість досягнення соціальної рівності у відносинах між державами.

Тут варто згадати і той факт, що ніколи не можна упорядкувати суспільне життя національної держави за окремими чітко виписаними політичними рецептами, запропонованими іншими державами. А тому в ідеалі держава повинна сама чітко виробити перспективи свого буття у майбутньому, не копіюючи інших.

За умов глобалізації держава може зустрітись із значною кількістю ризиків, до яких можна віднести кризові явища, які перешкоджають їй належно реалізовувати різні механізми суспільного розвитку. В першу чергу, такими ризиками можуть бути тероризм та підпорядкування національної стратегії розвитку держави глобалізаційній. Крім того, існує ризик, що велика держава буде керувати меншими (за розміром, кількістю населення тощо), що може призвести до підпорядкування стратегії уряду потужної країни навіть у ситуації, коли це будуть нецивілізовані методи управління чи стратегія захоплення інших держав. Тому у нашому розумінні лише

держава, яка здатна подолати такі ризики і, відповідно, виробити власну стратегію розвитку, може бути самодостатнім учасником політичного діалогу. Для такої держави принципово важливо формувати свої цілі щодо реалізації практичних завдань суспільно- економічного та політичного розвитку в умовах глобалізації. Тут йдеться про нову суспільно-політичну синергетику, яка має набирати обертів саме в умовах глобалізації, оскільки остання стимулює виникнення такої держави, яка здатна відстоювати власні інтереси за нових умов та викликів (Денисюк 2010: 65).

Фактично в умовах глобалізації не повинна бути монопольна політика певної держави, оскільки за своєю логікою це антимонопольний простір, спрямований на діалог та паритетність у взаєминах з іншими.

Як зазначалось вище, демократія в умовах глобалізації є відносною, оскільки, те, що сприймається як демократичне з точки зору однієї національної спільноти, за умов певної ситуації іншою сприймається як анархія, яка не здатна вивести країну з кризи, якщо така породжена глобалізаційними умовами. Коли національна держава є суб'єктом різних транснаціональних утворень, громадянам важко відстоювати право на ефективну державну владу, що підтверджує той факт, що держава в умовах глобалізації стає інертним утворенням, не здатним до самоорганізації, якої потребують від неї процеси глобалізації (Войтович 2007: 126).

Для того, щоб держава була рівноправним учасником політичного діалогу, потрібно передусім подбати про збереження індивідуалізму нації у глобальному просторі навіть тоді, коли вона є головним ньюсмейкером побудови глобальної системи. Під останньою розуміються переважно США, Китай та Японія.

Виникають питання, як функціонують такі держави як США, Китай та Японія не лише по відношенню до глобального світу, а й наскільки вони є безпосередніми виразниками інтересів громадян. Можна припустити, що формування самодостатньої держави є як проблемою раціоналізації політичних рішень, так і думок.

Проте не завжди формування такої впливової держави має гуманний характер. До прикладу, досвід Китаю демонструє можливість формування «сильної держави» за допомогою відповідних економічних успіхів, які досить часто досягаються за рахунок «нереалізованих людських ресурсів», що здійснюється шляхом

«форсування гарантій економічних прав та свобод людини». На думку С. Хантінгтона, це «свідчить, що економічна система є заручником певного політичного курсу, а людський потенціал є недовикористаним через обмеженості особистих прав і свобод людей» (The 2003 NGO Sustainability Index).

Можна стверджувати, щоб держава була сильною та впливовою у глобальному просторі, необхідно, формувати ефективну внутрішню політику, яка здатна приймати оптимальні державно-управлінські рішення. Особлива роль у творенні державної політики в умовах глобалізації має належати активній участі громадян. Це підтверджується висловом Б. Гумбольдта, що держава повинна бути сильною, а особистість – активною. Саме тому важливо враховувати впливовість громадянина на формування політики держави, прийняття рішень під час діалогу в умовах глобалізації.

У становленні держави, як самодостатнього учасника діалогу, важливу роль відіграє рівень її економічного розвитку. Йдеться про реалізацію на практиці механізмів ринкової економіки, вільної конкуренції. Ці риси характеризують міру раціональності економічної політики, що притаманно впливовій державі. Тому одним із механізмів функціонування такої держави є ефективне функціонування суспільно-політичної та державно-управлінської сфер, які виступають індикаторами розвитку в умовах глобалізації.

Звичайно, тут виникають і протиріччя: як поєднати самодостатність, впливовість держави із глобальною інтеграцією, незалежність держави і забезпечення безпеки держави і громадян? Єдиним цивілізованим рішенням має бути політичний діалог, побудований на системі міжнародних угод, що гарантує реалізацію зобов'язань між учасниками взаємодії. Те саме стосується усвідомлення відповідальності, адже держава має бути відповідальною перед своїми громадянами і одночасно перед суб'єктами глобального простору.

Отже, ми виходимо на те, що необхідною умовою реалізації політичного діалогу в умовах глобалізації є наявність ефективної системи права. Кожна держава має свою систему права, яка в умовах глобалізації повинна бути адаптована до міжнародного законодавства.

Ще однією складовою для реалізації певною державою політичного діалогу в умовах глобалізації є рівень політичної свободи, наскільки держава є рівноправним

учасником взаємодії, вільною у виборі власних зовнішньополітичних стратегій. Така проблема вельми актуальна, оскільки глобалізація посилює взаємозалежність держав, а тому практично складно говорити про автономну політику держави.

Тут виникає питання, чи може Україна в умовах глобалізації бути впливовим і самодостатнім учасником політичного діалогу?

Стосовно ролі України у міжнародних відносинах можна спрогнозувати зростання її авторитету, зміцнення військово-промислового комплексу і розвиток політичної культури і свідомості громадян. Конфлікт України з Росією яскраво продемонстрував, що наша держава обрала шлях демократизації, реалізації оєвропейських цінностей, що стає основою для формування впливової держави. До внутрішніх проблем, які важливо розв'язати, як правило, відносять корупцію та повільність проведення реформ. Перемога над агресором сприятиме наданню великого кредиту довіри Україні на світовому рівні, який наша держава використовуватиме для утвердження свого місця у глобалізованому світі.

А ситуація з війною між Україною і Росією демонструє, що міжнародні організації не є гарантами безпеки держави і не здатні зупинити війну, норми міжнародного права періодично не є ефективними і. Як тоді функціонуватиме глобалізаційний світ? На мій погляд, нині є потреба у формуванні наддержавної структури, яка б гарантувала безпеку у світі.

Отже, для реалізації політичного діалогу в умовах глобалізації потрібно, на мою думку, створити певні міжнародні інституції та дедалі розвивати демократію в державах різного типу.

1) Поетапно сформувати глобальну парламентську групу, яка б займалася питаннями розбудови і координації глобальної економічної та соціальної політики.

2) Сформувати та закріпити на міжнародному законодавчому рівні функції та методи впливу наддержавної організації, яка виступала б гарантом міжнародної безпеки і створювала б умови для ведення та реалізації підсумків політичного діалогу.

3) Політичний діалог можливий за умов рівноправ'я учасників діалогу, тому для зміцнення власних позицій і впливовості на міжнародній арені потрібно починати з розбудови діалогу між владою та громадянами на рівні держави. Адже головну роль у демократизації відносин тут відіграє

громадянське суспільство, яке ініціює позитивні зміни, контролює владу. Така стратегія загалом позитивно впливає на розвиток держави, укріплення її місця і ролі у глобалізованому світі.

Аналізуючи перспективи зміцнення авторитету України на міжнародній арені та збільшення «ваги» у прийнятті рішень в умовах глобалізації, систематизуємо актуальні завдання:

- Вдосконалити нормативно-правове забезпечення, розробити ефективні механізми гармонізації вітчизняного права із західноєвропейським.
- Запровадити ефективні організаційно-правові механізми державного управління.
- Мінімізувати комерціалізацію інформаційного простору тощо.

Тема дослідження не вичерпується запропонованим аналізом, адже процеси глобалізації тривають, і будуть виникати різні міждержавні, міжсистемні конфлікти. Потребує подальшого вивчення пошук правових механізмів реалізації політичного діалогу між державами, коли одна володіє більшими ресурсами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Канкліні, Н. Г. 2016. *Уявлена глобалізація*. Київ: Ніка-Центр.
2. Семигіна, Т. В. 2013. *Політичні аспекти охорони здоров'я: на перетині глобального і локального*. Київ: КМ Академія.
3. Денисюк, А.В., Корнієнко, В.О. 2015. Особливості, значення та умови реалізації діалогу в просторі політичних відносин, *Гілея: збірник наукових праць*. 100: 241-244. URL: <file:///C:/Users/intel/Downloads/1444669240.pdf>

Стаття надійшла до редакції 1.04.2022

Стаття рекомендована до друку 21.04.2022.

Anastasiia Denysiuk

PhD Student of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Khmelnytske Shosse St., 95, Vinnytsia, 21000, Ukraine, anastasiadiadema@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9987-4290>

POLITICAL DIALOGUE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATIONAL CHANGES

The article analyzes the possibility of implementing a political dialogue between states in the context of globalization. Attention is drawn to the existence of states of different types, differing in political regimes and traditions. This situation complicates communication between them and making effective decisions for all participants in the interaction. A political dialogue is modeled between states that differ in resources and degree of influence. They consider mechanisms for building a dialogue between states in

4. Миршаймер, Дж. 2008. Почему мы скоро будем тосковать по холодной войне. Россия в глобальной политике. № 6. 04.12. URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_12061
5. Україна посіла 39 місце в рейтингу найвпливовіших країн світу. 2019. *Голос Америки*. 4.03. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/najvplyvovishi-krajiny/4812293.html>
6. 2022 Military Strength Ranking. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>
7. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. *Український інститут майбутнього*. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>
8. Войтович, Р. 2007. Особливості формування «сильної держави» в умовах глобалізації, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України* 3: 122-130
9. Müller-Armack A. 1956. *Soziale Marktwirtschaft / Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*. Hrsg. von Beckerath E. v. u.a. Stuttgart u.a., Bd. 9: 390 URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/4344/1/04_12bw.pdf
10. Денисюк, С. Г. 2010. Політична комунікація в просторі політичної культури: діалектика взаємозв'язк, *Нова парадигма: журнал наукових праць*. Київ : 92: 62–72. URL: [file:///C:/Users/intel/Downloads/PoMe_2011_6_5%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/intel/Downloads/PoMe_2011_6_5%20(1).pdf)
11. The 2003 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. USAID. Seventh Edition (June 2004) /Ed. by Todd Anderson and Jennifer Stuart. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacy893.pdf

order to maintain a balance between defending the interests of citizens and realizing the values of globalization. Attention is focused on the fact that it is necessary to form and consolidate at the international legislative level the functions and methods of influence of a superstate organization that would act as a guarantor of the security of each state and create conditions for maintaining and implementing the results of a political dialogue.

The prospects for asserting the authority of Ukraine in international relations are considered. Actual tasks are systematized, the solution of which will help Ukraine get the role of an influential state in a globalized world. We are talking about improving the legal framework, developing effective mechanisms for harmonizing domestic law with Western European law. It is important to introduce effective organizational and legal mechanisms of state administration and minimize the commercialization of the information space.

It is substantiated that it is necessary to form an international parliamentary group that would deal with issues of coordination of global socio-economic policy. It is noted that it is important to consolidate at the international legislative level the functions and methods of influence of the supranational organization, which would be the guarantor of world security and would create conditions for conducting and implementing political dialogue.

Keywords: *political dialogue, globalization, political communication, democracy, international conflicts, political values.*

REFERENCES

1. Canclini, N. G. 2016. *Imaginary globalization*. Kyiv: Nika-Center (in Ukrainian)
2. Semigina, T. V. 2013. *Political Aspects of Health Care: at the Intersection of Global and Local*. Kyiv: KM Academy (in Ukrainian).
3. Denysiuk, A. V., Kornienko, V. O. 2015. Features, meanings and conditions of dialogue in the space of political relations, *Gilea: a Collection of Scientific Papers* 100: 241-244 URL: <file:///C:/Users/intel/Downloads/1444669240.pdf> (in Ukrainian).
4. Mearsheimer, J. 2008. Why We Will Soon Long for the Cold War, *Russia in global politics*. № 6. 04.12. URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_12061 (in Russian).
5. Ukraine took 39th place in the ranking of the most influential countries in the world, *Voice of America*. March 04, 2019. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/najplyvovishikrajiny/4812293.html> (in Ukrainian).
6. 2022 Military Strength Ranking. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>
7. Ukraine 2022. How not to lose your chance to become a strong state, *Ukrainian Institute of the Future*. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> (in Ukrainian)
8. Voitovych, R. 2007. Features of the formation of a «strong state» in the context of globalization, *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies. IF Kuras NAS of Ukraine* 3: 122-130 (in Ukrainian).
9. Müller-Armack A. 1956. *Soziale Marktwirtschaft / Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*. Hrsg. von Beckerath E. v. u.a. Stuttgart u.a., Bd. 9: 390 URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>
10. Denisyuk, SG 2010. Political communication in the space of political culture: the dialectic of the relationship, *A New Paradigm: a Journal of Scientific Papers*. Kyiv: 92: 62-72 URL: [file:///C:/Users/intel/Downloads/PoMe_2011_6_5%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/intel/Downloads/PoMe_2011_6_5%20(1).pdf) (in Ukrainian).
11. The 2003 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. *USAID*. Seventh Edition (June 2004) / Ed. by Todd Anderson and Jennifer Stuart. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacy893.pdf

The article was received by the editors 1.04.2022.

The article is recommended for printing 21.04.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-04>

УДК 004.89:343.353(327)

Наталія Анатоліївна Вінникова

професор, доктор політ. наук, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків

vinnykova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5941-7562>

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У БОРОТЬБІ З ГЛОБАЛЬНОЮ КОРУПЦІЄЮ

Одним із феноменів сьогодення, породжених глобалізаційними процесами, є транснаціоналізація корупційних практик. Цьому «сприяють» можливості цифрових технологій. Зумовлюючи такі негативні явища, як глобальна корупція, цифровізація водночас забезпечує інструменти для боротьби з нею.

Увага зосереджується на оцінці потенціалу цифрових технологій, насамперед штучного інтелекту, в запобіганні корупційним практикам. Викладено характеристики феномена «глобальної корупції». На основі аналізу досвіду впровадження цифрових технологій у боротьбі з корупцією розкрито проблемні аспекти та перспективні напрями розвитку цифрових антикорупційних механізмів на національному рівні урядування. Особливу увагу приділено цифровим інструментам виявлення та відстеження транснаціональних корупційних схем у межах міжнародних журналістських розслідувань і технологіям антикорупційного контролю в Європейському Союзі. З'ясовано, що однією з критичних проблем у застосуванні штучного інтелекту для подолання транснаціональної корупції є відсутність консолідованого міжнародного регуляторного режиму доступу до даних. Продемонстровано, що штучний інтелект є амбівалентним інструментом, який можуть використовувати як для виявлення корупції, так і застосовувати в корупційних цілях. Наведено аргументи щодо перспективності технології розподіленого реєстру як інструменту запобігання корупції. Визначено фактори, які гальмують масштабне впровадження блокчейну і смарт-контрактів як механізмів зниження ризиків виникнення корупції. Акцентовано на необхідності напрацювання міжнародних стандартів використання технологій штучного інтелекту в боротьбі з корупційними практиками. Доведено, що гранично важливим у боротьбі з глобальною корупцією є створення профільної транснаціональної структури з відповідними нормотворчими та контрольними повноваженнями.

Ключові слова: *глобальна корупція, цифрові технології, штучний інтелект, блокчейн, смарт-контракти, глобальне управління, Європейський Союз.*

Як цитувати: Вінникова, Н.А. 2022. Цифрові технології у боротьбі з глобальною корупцією. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 41: 30-39. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-04>

In cites: Vinnykova, Nataliya. 2022. Digital Technologies in Combating Global Corruption. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»*. 41: 30-39. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-04> (in Ukrainian)

Корупція – одна з системних суспільно-політичних проблем, – на жаль, не зникає з порядку денного політичного управління. З розвитком глобалізації цей феномен набуває

більш комплексних форм. Журналістські викриття останніх років щодо офшорних збережень відомих політиків і знаменитостей шоу-бізнесу, як-от опублікування «Панамських документів» (ICIJ 2017) і «документів Пандори» (ICIJ 2021), є наочними прикладами глобального характеру сучасних корупційних процесів.

Поширення корупційних схем транснаціонального масштабу зумовлено також і використанням цифрових технологій. Цифровізація фінансового сектора глобальної економіки забезпечує надзвичайну оперативність транзакцій і широкий спектр каналів їх проведення. Це ускладнює виявлення маршрутів фінансових потоків. Крім того, різноманіття криптовалют і відсутність розвинутої міжнародної правової бази для їх регулювання додають опції для реалізації корупційних практик. Утім, саме до перспектив застосування цифрових технологій у боротьбі з корупцією привертають увагу урядовці, експертні та наукові кола.

Ця тема заслуговує на дослідницьку увагу і в Україні. Адже наша держава, демонструючи передові цифрові моделі запобігання корупції (наприклад, системи державних закупівель Prozorro й моніторинговий портал громадського контролю Dozorro), водночас, на жаль, стикається з репутаційними втратами через систематичне потрапляння в міжнародний інформаційний простір відомостей про корупційні практики політиків і представників бізнесу. Варто зауважити, що більшість публікацій розкривають окремі кейси цифровізації антикорупційних механізмів переважно на державному рівні урядування. Попри гостру актуальність проблематики, усе ще бракує наукових праць з комплексним аналізом можливостей застосування цифрових інструментів у подоланні корупційних практик у глобальному вимірі.

Отже, метою нашого дослідження є визначення пріоритетних напрямів впровадження цифрових технологій у боротьбі з глобальною корупцією. Для досягнення означеної цілі дослідження побудовано на виконанні таких завдань: 1) розкрити поняття глобальної корупції; 2) проаналізувати досвід впровадження цифрових технологій у боротьбі з корупцією; 3) окреслити перспективи та ризики застосування цифрових технологій у боротьбі з корупційними практиками в транснаціональному вимірі.

Корупцію зазвичай визначають як «зловживання довіреною владою для приватної вигоди» (Transparency International n.d.). З'являючись у різних формах, вона охоплює широкий спектр практик, як хабарництво, відкати, непотизм, рекет, саботаж, шахрайство, змова тощо. Означені прояви корупції не є нормативно еквівалентними: крадіжка або шахрайство можуть вважатися злочинними в більшості країн, однак «торгівля впливом» або хабарництво можуть

толеруватися залежно від соціокультурного контексту, в якому ці практики відбуваються.

Конвенція ООН проти корупції містить перелік видів корупції в серії положень, спрямованих на її криміналізацію корупції: від підкупу національних та іноземних посадових осіб та посадових осіб публічних міжнародних організацій (ст. 15 і 16) до відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 23); приховування (ст. 24) та перешкоджання правосуддю (ст. 25) (UN Office on Drugs and Crime 2004).

Глобальний вимір корупції ще складніше ідентифікувати. Хоча, її наслідки відчутні по всьому світі. Згідно з даними ООН, приблизно 1 трильйон доларів щорічно виплачується у вигляді хабарів, а ще 2,6 трильйона доларів втрачається через корупційну діяльність у всьому світі (United Nations 2018).

Глобальну корупцію відносять до злочинної діяльності, розуміючи під нею ендемічні явища, які з'являються з регулярною частотою практично в усіх країнах, у різному ступені та пропорціях (Transparency International Hravatska 2020). Глобальний вимір корупції пов'язують з мережами, які використовують хабарі, щоб сприяти торгівлі людьми, наркотиками, зникаючими видами [тварин] та зброєю (UN Office on Drugs and Crime 2014). Глобальні форми корупції важко виявляти, оскільки вона здійснюється транскордонно, залучаючи численні юрисдикції та різноманітні цифрові інструменти для здійснення транзакцій.

Узагальнюючи найбільш поширені практики, можна стверджувати, що ключовою характеристикою глобальної корупції є *неформальне використання транснаціональних зв'язків для отримання незаконних прибутків шляхом зловживання владними ресурсами*. Транскордонний характер фінансових операцій і міжнародний склад учасників корупційних схем є атрибутами глобального виміру корупції. Крім того, наявний нормативно-інституційний арсенал інструментів боротьби з глобальною корупцією у міжнародних організацій та постійна увага до цього питання на світових форумах, зокрема зустрічах глав держав, є доказом масштабності та гостроти означеної проблеми. Серед найбільш відомих міжнародних платформ є Антикорупційний та інтеграційний форум Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD 2022) та Міжнародна антикорупційна конференція, яка збирає представників зі 140 країн світу

(IACC 2022). Симптоматично, що пріоритетними темами обговорення на зустрічах Великої Двадцятки під головування Індонезії 2022 р. стали цифрова трансформація і посилення колективних зусиль у боротьбі з корупцією (Indonesia's G20 Presidency 2022).

Наведені приклади свідчать не лише про увагу з боку міжнародних установ та організацій до проблем корупції, через її глобальний характер, а й про звернення до передових технологій, зокрема штучного інтелекту, як інструменту боротьби з нею.

Штучний інтелект (ШІ) визначають як «системи, які демонструють розумну поведінку, аналізуючи навколишнє середовище та вживаючи дій – з певним ступенем автономності – для досягнення конкретних цілей» (European Commission 2018). На відміну від «класичних» інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які дозволяють цифрувати процедури закупівель, надавати державні послуги онлайн і публікувати відкриті державні дані, унікальність штучного інтелекту полягає в його здатності до автономного навчання. Замість того, щоб програміст вказував курс дій машині для всіх можливих результатів, алгоритми ШІ можуть самостійно знаходити рішення. Використання ШІ як інструменту оброблення даних дозволяє виявляти інформацію про бенефіціарну власність з усього світу; відстежувати мережі зв'язків, розташування, використання підставних компаній, офшорні юрисдикції та банківську інформацію учасників тендерів (Sharma 2018). Потенціал ШІ є особливо перспективним у критичних для бізнесу бюрократичних процесах, таких як реєстрація землі та власності; управління соціальними трансфертами; перевірка персональних даних; оформлення державних контрактів тощо.

Вартим уваги для застосування цифрових технологій у глобальному вимірі боротьби з корупцією вбачається досвід Європейського Союзу. Обсяги фінансування програм, грантів і проектів як у сфері внутрішніх спільних політик ЄС, так і в реалізації його зовнішньої діяльності вимагає транснаціонального механізму контролю за видатками і захисту від шахрайства. Крім того, попри високі позиції держав-членів ЄС зі сприйняття корупції, останні кроснаціональні дослідження виявили, що це явище залишається серйозною проблемою для громадян Євросоюзу: 68% респондентів у межах моніторингового проекту Євробарометру (Special Eurobarometer 2022:8) та 62% з понад 40 000 учасників опитування

Глобального барометру корупції (Transparency International 2021) вважають корупцію широко поширеною у їхній країні. Претензії громадян насамперед спрямовані на національні державні установи, де, на думку 74% респондентів, найбільше поширена корупція (Special Eurobarometer 2022:8). У цьому антирейтингу сприйняття корупції опинилися політичні партії (58%) і місцеві, регіональні та національні політики (55%) (Special Eurobarometer 2022:8).

Бізнес-сектор у країнах Європейського Союзу також вказує, що корупція є проблемою під час ведення справ: про це зазначили більше третини компаній в ЄС (34%). Більшість комерційних структур зазначили, що в їхній країні тісні зв'язки між бізнесом і політикою призводять до корупції (79%) і що фаворитизм і корупція перешкоджають бізнес-конкуренції (70%). Водночас 59% опитаних представників бізнесу в ЄС погоджуються з твердженням, що хабарництво та використання зв'язків часто є найлегшим способом отримати певні державні послуги (Flash Eurobarometer 2022:3).

Запущений Європейською Комісією цифровий інструмент ARACHNE аналізу даних у системі управлінського аудиту здійснював моніторинг використання коштів структурних фондів Європейського Союзу протягом реалізації бюджету ЄС 2014-2021 рр. (European Commission 2015).

ARACHNE збирає дані від органів управління Європейського соціального фонду та Європейського фонду регіонального розвитку, а також із зовнішніх джерел даних. Відповідними суб'єктами даних є юридичні та фізичні особи. ARACHNE аналізує дані та доповнює їх загальнодоступною інформацією, щоб визначити бенефіціарів, контракти та підрядників, які можуть бути вразливими до ризиків шахрайства, конфлікту інтересів і порушень. Цей цифровий інструмент обробляє інформацію про майже 400 мільйонів компаній у всьому світі (активних і неактивних); відомості про власність (акціонери, дочірні компанії, рівень участі, тощо); 41 мільйон компаній із детальною фінансовою інформацією (оборот, грошовий потік, коефіцієнт платоспроможності); адресні дані; інформацію про топ-менеджмент і пов'язаних осіб (директори, вище керівництво, ступінь спорідненості); кількість компаній і роль у компанії; показники щодо довіри та ризиків банкрутства (Neculcea and Ninka 2022:11).

Спочатку держави-члени вагалися із впровадженням цієї технології, посилаючись

на національні правила захисту даних. Однак під тиском наднаціональних установ цю технологію антикорупційного контролю починають застосовувати в державах-членах. У своїй пропозиції щодо переглянутого фінансового регламенту Європейська Комісія запропонувала зробити обов'язковим використання інтегрованого інструменту для аналізу даних і оцінки ризиків у виконанні бюджету ЄС (European Commission 2022a).

Оскільки основним дискусійним питанням щодо використання ARACHNE в національних системах фінансового контролю держав-членів був захист даних, компромісом стало рішення про заборону передачі даних за межі приміщень Європейської Комісії. Дані, завантажені державами-членами, більше не доступні постачальнику послуг. Повна обробка даних (включно з оцінкою та розрахунком ризиків) виконується в приміщеннях Європейської Комісії і керується працівниками IT ARACHNE та Генеральному директораті Європейської комісії з інформатики, відповідальному за надання цифрових послуг (European Commission 2022 b).

Окрім ARACHNE ЄС має у своєму розпорядженні Систему раннього виявлення та виключення (Early Detection and Exclusion System, EDES) і Систему управління невідповідностями (Irregularity Management System, IMS), що функціонують у межах Інформаційної системи боротьби з шахрайством (Anti-Fraud Information System, AFIS). Остання допомагає зберігати та аналізувати відповідні дані, зокрема вона містить відомості про понад 8500 кінцевих користувачів у майже 1400 профільних службах. До цих користувачів належать держави-члени, країни-партнери, що не входять до ЄС, міжнародні організації, Європейська Комісія та інші установи Європейського Союзу (European Anti-Fraud Office n.d.).

Система раннього виявлення та виключення (EDES) складається з комплексу заходів щодо ненадійних суб'єктів господарювання. Цей механізм дозволяє виявляти та виключати з фінансування ЄС економічних операторів, щодо яких доведена участь у шахрайстві. Цифровою основою EDES є база даних, яка містить список осіб або організацій, які не мають доступу до фінансування ЄС або на яких накладено фінансові санкції (European Commission 2022c).

Інший компонент цифрової системи боротьби Європейського Союзу з шахрайством – Система управління невідповіднос-

тями – створений для забезпечення повідомлень про порушення, зокрема шахрайство, у випадках, пов'язаних зі спільним управлінням та фондами допомоги перед вступом до ЄС (European Anti-Fraud Office n.d.). Держави-члени, країни-кандидати та інші країни, що не входять до ЄС, формують ієрархічну структуру звітності з різними рівнями відповідальності. Майже 700 організацій, що звітують, і понад 3000 користувачів цього цифрового механізму несуть відповідальність за своєчасне повідомлення про порушення (European Anti-Fraud Office n.d.).

Також варто додати, що попри суворі регуляторні вимоги щодо захисту даних і доволі поміркований підхід ЄС до впровадження штучного інтелекту, технології ШІ вже використовуються Європейським офісом боротьби з шахрайством. Головна антикорупційна служба ЄС розробила систему аналізу даних на основі моделі машинного навчання, щоб мати можливість знаходити «підозрілі» семантичні значення в електронному листуванні та соціальних медіа, зокрема в контексті організації тендерів і проведення закупівель (European Parliament 2021:54). Особливу увагу у використанні ШІ Європейський офіс боротьби з шахрайством приділяє програмному забезпеченню та персоналізації. Технології штучного інтелекту потребують великих обсягів даних. Водночас інформація, яку вони обробляють, має бути достовірною. Запущена Європейським офісом боротьби з шахрайством програма з виявлення ознак фінансового шахрайства в «Панамських документах» знайшла сім збігів з людьми, які працюють в установах ЄС, але деякі з них пізніше були визнані помилковими через характер неповних даних. Проблема також виникла під час спроби ідентифікувати одних і тих самих фінансових суб'єктів, що діють у різних країнах під різними назвами (European Parliament 2021:14).

Попри технічні виклики Європейський Союз планує активізувати впровадження цифрових технологій і розвиток систем оброблення даних в антикорупційній діяльності, що зазначено в звіті Європейської Комісії за 2021 рік щодо захисту фінансових інтересів Європейського Союзу і боротьби з шахрайством (European Commission 2022d: 44). І, хоча деталізованої інформації про конкретні корупційні випадки, виявлені за допомогою зазначених цифрових інструментів у звіті не представлено, однак загальний результат демонструє доцільність використання цифрових технологій в антикоруп-

ційній політиці ЄС. Так, у 2021 р. було повідомлено про 11 218 порушень на суму близько 3 мільярдів 24 мільйонів євро (European Commission 2022d: 31). Серед інших, найбільшим за обсягами шахрайськими порушенням було використання фінансів Європейських структурних та інвестиційних фондів на суму 1 мільярд 624 мільйонів євро (European Commission 2022d: 36).

Симптоматично, що для антикорупційних заходів Європейський Союз не шкодує матеріального підкріплення. У межах Програми боротьби з шахрайством з бюджетом у 181 мільйон євро на 2021-2027 рр. на Інформаційну систему боротьби з шахрайством виділено 60 мільйонів євро та 7 мільйонів євро – для реалізації Системи управління невідповідностями (European Anti-Fraud Office n.d.).

Ці приклади демонструють, як під впливом наднаціонального регулятора цифрові технології відстеження корупційних практик впроваджуються в системи управління та контролю за фінансами на державному рівні урядування. Водночас це забезпечує більше можливостей для удосконалення механізмів боротьби з транснаціональною корупцією.

І все ж, найбільш масштабними за обсягами опрацьованих даних і виявлених ознак ухилення від сплати податків стали викриття Міжнародному консорціуму журналістів-розслідувачів, здійснені за допомогою технологій штучного інтелекту. У взаємодії з технологічними стартапами Міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів опрацював витік даних про понад 810 000 офшорних організацій, які є частиною розслідувань «Документів Пандори» (Pandora Papers), «Райські документи» (Paradise Papers), «Багамські витіки» (Bahamas Leaks), «Панамські документи» (Panama Papers) та «Офшорні витіки» (Offshore Leaks). Дані пов'язані з людьми та компаніями з понад 200 країн і територій. Наразі зібрана база даних про компанії та трасти, зареєстровані в податкових гаванях, імена їхніх справжніх власників. Загалом інтерактивний додаток містить понад 750 000 імен людей і компаній, які стоять за офшорними структурами (ICIJ n.d.).

Цифрові технології стали ключовим інструментом у реалізації глобальних антикорупційних розслідувань. Так, технологічні розробки компанії Linkurious та Neo Technology допомогли міжнародній мережі з 370 журналістів опрацювати понад 11,5 млн. зашифрованих документів панамської

юридичної фірми Mossack Fonseca, що забезпечувала офшорне розміщення капіталу відомих політиків, державних діячів і знаменитостей шоу-бізнесу. Вони містили майже 2,6 терабайт даних, задокументувавши 214 488 офшорних структур, створені та адміністровані Mossack Fonseca між 1977 і 2015 роками (Linkurious 2016). Дешифрування даних та перетворення витоку файлів на придатні для аналізу документів здійснювалося за допомогою технологій розпізнавання й опрацювання текстів Apache Solr, Apache Tika та Nuix (Linkurious 2016). Зрештою це призвело до глобального викриття, відомого як «Панамські документи».

Більшого резонансу набув проєкт «Документи Пандори», для реалізації якого 600 журналістів з 150 медіа-організацій опрацювали 11,9 млн. записів, що становило 2,94 терабайта даних про офшорну діяльність понад 27 000 компаній і 29 000 власників-бенефіціарів (Linkurious 2021). У розслідуванні фігурують 330 політиків і 130 мільярдів Forbes, а також знаменитості, члени королівських родин та ін. (Linkurious 2021).

Для автоматизації вилучення та структурування даних, що містять інформацію про бенефіціарну власність в цьому проєкті використана мова програмування Python, а також інструменти, такі як програмне забезпечення Fondue і Scikit-learn (Linkurious 2021). Після фільтрації та структурування даних за допомогою платформи розслідувань Linkurious Enterprise і графічної бази даних Neo4j журналісти-учасники розслідування змогли проаналізувати цю величезну кількість інформації. Завдяки візуалізації даних вдалося виявити зв'язки між усіма учасниками офшорних схем.

Результати реалізації проєктів Міжнародного консорціуму журналістів-розслідувачів були сприйняті вкрай суперечливо: від обурених гучних заяв політиків і селебритіс, які опинилися в «чорних» списках учасників офшорних схем, до запровадження більш жорстких режимів контролю фінансових операцій як на національному рівні урядування, такі і в транснаціональному вимірі, зокрема в Європейському Союзі. Утім, важливо, що найбільші за всю історію розслідування податкових гаваней і фінансових злочинів не лише змінили глобальну дискусію про необхідність консолідації міжнародних зусиль у боротьбі з корупційними практиками глобального масштабу, а й привернули увагу до ролі цифрових технологій у вирішенні цієї проблеми. Водночас принципове питання щодо надійності та

достовірності даних, які потрапляють в опрацювання цифрових інструментів, залишається неврегульованим. Застосування технологій штучного інтелекту також характеризується дилемою між доступом до інформації та посиленням нормативних вимог до захисту персональних даних. Різні типи джерел даних містять різні проблеми щодо доступності та якості даних. Записи дзвінків і дані про окремі транзакції є конфіденційними даними, тим більше біометрична ідентифікаційна інформація. У деяких країнах довіра до приватних компаній може перевищувати довіру до уряду щодо збереження такої інформації в безпеці та захисту від зловживання. Порушення прав на конфіденційність, навіть потенційних корупціонерів, не лише ставить під загрозу законність використання таких даних, але й підриває сприйману легітимність таких антикорупційних зусиль.

Крім того, небажані побічні ефекти таких систем можуть виникати через недостовірні чи викривлені дані, які використовуються для навчання ШІ, або в розробці алгоритму. Непрозорі алгоритми і, отже, непрозорі системи ухвалення рішень є проблемою, відомою як «проблема чорної скрині». Непрозорість багатьох систем машинного навчання робить їх уразливими для тих, хто хоче використовувати їх у корупційних цілях.

Експерти Transparency International визначили кілька опцій, за яких технології штучного інтелекту стають інструментом корупції:

- 1) система ШІ навмисно розроблена для корупційних цілей;
- 2) кодом або навчальними даними систем штучного інтелекту маніпулюють для досягнення корупційних цілей;
- 3) система штучного інтелекту використовується корумпованим способом (Köbis, Starke, Edward-Gill 2022:7).

Технології ШІ можуть бути налаштовані для обслуговування партикулярних групових інтересів. Такі випадки маніпулювання моделями штучного інтелекту для систематичного сприяння певній групі називаються «алгоритмічним захопленням» (Köbis, Starke, Edward-Gill 2022:8). Наприклад, пошкодження електронних закупівель потребує лише одноразової маніпуляції з системою штучного інтелекту, щоб отримати вигоду протягом тривалого періоду.

Ключовою особливістю штучного інтелекту, важливою для розуміння його потенціалу як інструменту корупції є унікальне

поєднання персоналізації та масштабованості. Масштабування за допомогою штучного інтелекту часто вимагає низьких граничних витрат і дозволяє персоналізувати контент для конкретного одержувача. Корумповані актори можуть у такий спосіб зі стрімкою швидкістю охопити велику аудиторію з одночасним наданням персоналізованого контенту. Ці функції роблять технології ШІ привабливими для використання зловмисниками. Вони пропонують вищі винагороди, надаючи при цьому ефективні маніпулятивні інструменти одночасно зменшуючи ризик виявлення через їх непрозору роботу та анонімність.

Серед суперечливих аспектів застосування технологій штучного інтелекту в розкритті корупційних схем є проблема інтерпретації результатів їх роботи. Відсутність пояснення призведе до того, що мережеві адміністратори та експерти не зможуть обґрунтувати певні рішення штучного інтелекту. Прикладом стала відмова від функціонування антикорупційної технології Zero Trust, впровадженої урядом КНР. Програма переглядала дані банків, об'єктів нерухомості та будівництва та навіть супутникові дані, щоб виявити ознаки корупції, зокрема підозрілий переказ грошей або нову машину чи майно, зареєстроване на ім'я родини чи друзів державного чиновника. Хоча вона працювала лише в кількох десятках регіонів і міст, Zero Trust вдалося виявити 8721 порушника (або тих, кого система вважала такими). Однак через деякий час роботу системи вирішили припинити, оскільки вона виявилася проблемною з точки зору обґрунтування фактів корупції (Chen 2019). Система вказувала на порушника, але не могла пояснити, чому ця людина є корупціонером. До розслідування кожної справи доводилося залучати багато людей, які не завжди давали однозначний висновок.

Отже, хоча потенціал штучного інтелекту щодо виявлення корупції в різних сферах влади є високим, розвиток правової бази для його застосування має не лише передувати, а й супроводжувати весь процес. Крім того, найкращим способом боротьби з корупційними практиками є впровадження інструментів їх запобігання. Таким інструментом можуть виступати технології розподіленого реєстру.

Блокчейн-технології забезпечують створення захищених від корупції публічних записів (таких як адміністративні реєстри) та державних транзакцій. Блокчейн також дозволяє автоматизувати управлінські проце-

си за участю акторів з державного, приватного та громадського секторів. Передовий функціонал технології блокчейну – смарт-контракти – підвищує ефективність і зменшує невизначеність транзакцій. Смарт-контракти дозволяють контролювати та адмініструвати процеси на основі різних можливих непередбачених обставин, які можуть формуватися користувачами або зовнішніми факторами. Ця технологія застосовується для цільових соціальних виплат, сприяння економічним операціям на ринках власності та підтримки нормативного прогнозування й адміністрування фінансових систем.

Блокчейн також забезпечує фактичну децентралізацію влади: шляхом зміщення від центрального посередника до екосистеми. За допомогою блокчейну можна сприяти підвищенню прозорості державних установ у таких сферах, як державні фінанси, або розширення контролю громадян над виборчими процедурами. Пілотні проекти запуску блокчейну демонструють, що ця технологія може підвищити ефективність і надійність систем фінансового контролю, транзакцій за участі багатьох сторін (Allessie, Sobolewski, Vaccari, 2019). Наприклад, Національне агентство державного реєстру Грузії використовує технологію блокчейн для надання своїм громадянам цифрового сертифікату прав власності на землю. Перевірка сертифікатів здійснюється на публічному блокчейні, який знаходиться поза контролем будь-якого учасника або групи учасників. Незалежний і непідкупний механізм Echronum допомагає боротися з шахрайством і запобігати суперечкам щодо прав власності на землю (National Agency of Public Registry 2016).

Технології розподіленого реєстру – це нові можливості для державних та міжнародних структур у регуляторному нагляді: миттєвий доступ до фактичної інформації про ділові операції забезпечує спектр інструментів, за допомогою яких можуть протидіяти шахрайству чи ухилянню від сплати податків. Найбільшу зацікавленість у використанні блокчейну в транснаціональному вимірі демонструє Європейський Союз. Прагнучи лідерства в цій сфері, ЄС ставить за мету перетворитися на осередок для платформ, програм і компаній і центр розроблення стандартів для технології блокчейн. Європейська інфраструктура блокчейн-сервісів, запущена в 2021 році, має сприяти реалізації антикорупційних заходів у ЄС (European Commission 2021).

Однак такі трансформаційні застосування блокчейну як нового механізму управління наразі розглядаються концептуально. Для втілення цієї функції блокчейну потрібні системні напрацювання. Більшість проаналізованих цифрових сервісів усе ще не готові до розширення в застосуванні. Це спричинено недостатньою технічною зрілістю або невідповідністю правовому середовищу, наприклад, щодо законності цифрових підписів і нотаріального посвідчення за допомогою криптографічних доказів. У разі складних проектів широка адаптація до місцевих інституційних умов є ще однією перешкодою для масштабування. Крім того, бюрократичні структури можуть бути не зацікавлені в обмеженні своєї влади на користь означеного механізму.

На глобальному рівні управління роботу з узгодження підходів до нормативного регулювання електронних підписів і цифрових транзакцій розпочато в межах запропонованого ООН Модельного закону про електронні передавальні записи (United Nations 2017) та Ініціативи цифрових стандартів Міжнародної торгової палати (International Chamber of Commerce 2020). Створення міжнародної правової матриці може сприяти розгортанню блокчейну в транснаціональних форматах надання послуг, зокрема й фінансових. Проте міжнародні рекомендації корисні лише в тій мірі, в якій вони перетворюються на конкретні дії на національному рівні. Прийняття законодавства на основі цих інструментів поки що залишається обмеженим.

Отже, обидві технології – штучного інтелекту та систем блокчейну – мають свої недоліки. У той час як блокчейн-системи демонструють проблеми, пов'язані з масштабованістю та ефективністю даних, ШІ має недоліки в таких сферах, як пояснення, конфіденційність даних і надійність. Коли дві технології використовуються разом, вони покривають недоліки одна одної, утворюючи потужну комбінацію. Блокчейн забезпечує пояснюваність і конфіденційність у системах штучного інтелекту, а останній дає змогу системам блокчейну досягти більшої масштабованості, що може бути корисним для підвищення продуктивності, управління та персоналізації.

Висновки. Цифрові технології набувають все більшого поширення в боротьбі та запобіганні корупції. У виявленні корупційних схем транснаціонального масштабу свою ефективність продемонстрував штучний інтелект. Однак, як будь-яке техноло-

гічне застосування на початковій стадії впровадження, штучний інтелект має свій набір проблем.

1. *Доступ та надійність даних, що підлягають опрацюванню алгоритмами.* Наразі проблемою є винайдення балансу між існуючими нормами з захисту даних і тим фактом, що процеси ШІ базуються на великому обсязі даних. Водночас не менш гострим є питання достовірності інформації, яку опрацьовують технології штучного інтелекту. Алгоритми, навчені на необ'єктивних наборах даних, відтворюють і ще більше посилюють існуючі упередження в суспільстві. Для забезпечення транскордонних розслідувань гранично важливим є обмін інформацією про наявні ресурси. Поки що не існує глобальної мапи всіх доступних баз даних та інструментів їхнього моніторингу. Впроваджені проєкти з використанням ШІ як антикорупційного інструменту в різних країнах виявляються дуже схожими за принципами функціонування. Картографування цих баз даних допомогло б посилити потенціал технологій штучного інтелекту в боротьбі з корупцією в глобальному масштабі.

2. *Відсутність систем верифікації результатів роботи ШІ з виявлення ознак корупції.* Привабливість «великих даних» спокусила багатьох повірити, що кількісне збільшення даних подолає всі проблеми. Натомість потрібні ефективніші практики збору, моделювання даних і нормативних рамок з перевірки та інтерпретації результатів роботи технологій ШІ для отримання достовірних результатів без шкоди для права громадян на конфіденційність.

3. *Відсутність розвинутої міжнародно-правової бази з регулювання питань застосування технологій штучного інтелекту в боротьбі з корупцією.* Технології розвиваються швидше, ніж законодавство, і тому працюють у нерегульованому глобальному контексті. Уряди та бізнес-сектор мають гарантувати безпеку та конфіденційність персональних даних, які їм довірено, а також надійність публічних даних. Необхідно невідкладно напрацьовувати глобальні стандарти управління даними як у державному, так і в приватному секторах та нормативні механізми контролю за їх дотриманням. Це вимагає багатосторонніх підходів і щільнішої міжнародної співпраці.

Цифрові технології чи їх використання не обов'язково мають антикорупційний ефект. Натомість використовуватися в корупційних цілях. під час розроблення та впровадження зацікавлені особи можуть

обмежити антикорупційний потенціал технології або налаштувати алгоритми на обслуговування лише своїх інтересів.

Варто також зважати на роль криптоактивів у транснаціональній корупції. Платформи обміну криптовалютою відіграють все більшу роль у схемах фінансового шахрайства. Криптовалюти функціонують на технології однорангового зв'язку, через що їх важко відстежити. Це вимагає активізації зусиль щодо регулювання криптоактивів як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях з точки зору незаконних угод, відмивання грошей та ухилення від сплати податків.

Перспективним механізмом запобігання корупції вбачають технології розподіленого реєстру. Пілотні проєкти впровадження блокчейну та смарт-контрактів у сферах надання адміністративних послуг, зокрема з високими ризиками корупції, як-от обслуговування майнових питань, продемонстрували ефективність і доцільність подальшого масштабування. Однак переведення управлінських процесів на принципи блокчейну потребує фактично парадигмальних змін в усталених моделях адміністрування. Побудова системи урядування на основі блокчейну може суттєво знизити рівень корупції, якщо не елімінувати її зовсім. Очевидно, що особи, зацікавлені в корупційних схемах, не вітатимуть такі технології та не сприятимуть їх впровадженню.

Корупція – глобальна проблема, яка потребує глобальних рішень. Досягнутого міжнародного консенсусу щодо масштабів шкоди від транснаціональних корупційних оборудок і визнання необхідності боротьби з ними недостатньо. Важливим є створення глобальної структури мережевого формату з функціональним призначенням виявлення та запобігання корупції.

Оскільки корупційні практики не обмежуються фінансовим шахрайством, нагальною є потреба розроблення нормативних основ з ідентифікації різних видів корупції за допомогою цифрових технологій. Отже, перспективним для подальших наукових розвідок вбачається дослідження в динаміці мультисекторального впровадження ШІ та блокчейну як інструментальних компонент боротьби з корупцією.

REFERENCES

1. International Consortium of Investigative Journalists. 2017. *Explore the Panama Papers Key Figures*. Investigations. URL: <https://www.icij.org/investigations/panama-papers/explore-panama-papers-key-figures/>

2. International Consortium of Investigative Journalists. 2021. *Pandora papers. Offshore havens and hidden riches of world leaders and billionaires exposed in unprecedented leak. Global Overview.* URL: <https://www.icij.org/investigations/pandora-papers/>
3. Transparency International. n.d. *What is Corruption?* URL: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>
4. United Nations Office on Drugs and Crime. 2004. *United Nations Convention Against Corruption* (UNCAC). URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf
5. United Nations. 2018. The costs of corruption: values, economic development under assault, trillions lost, says Guterres. *UN News* 9 December 2018. URL: <https://news.un.org/en/story/2018/12/1027971>
6. Transparency International Hrvatska. 2020. *What is Corruption?* URL: <https://www.transparency.hr/en/antikorupecija-detaji/what-is-corruption-390>
7. United Nations Office on Drugs and Crime. 2014. *Addressing the Links between Corruption and Transnational Organized Crime.* URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/ngos/CN15-Addressing-the-links-between-corruption-and-transnational-organised-crime.html>
8. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2022. *OECD Global Anti-Corruption & Integrity Forum* 30 March - 1 April 2022 URL: <https://www.oecd-events.org/gacif2022/>
9. International Anti-Corruption Conference (IACC). 2022. *Uprooting Corruption, Defending Democratic Values.* Washington. URL: <https://iaccseries.org>
10. Indonesia's G20 Presidency 2022. *Priority Issues.* URL: <https://www.g20.org/g20-presidency-of-indonesia/#priorities>
11. European Commission. 2018. *A Definition of AI: Main Capabilities and Scientific Disciplines.* High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. B-1049 Brussels. URL: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ai_hleg_definition_of_ai_18_december_1.pdf
12. Sharma, V. 2018. Can artificial intelligence stop corruption in its tracks? *World Bank Blogs.* URL: <https://blogs.worldbank.org/governance/can-artificial-intelligence-stop-corruption-its-tracks>
13. Special Eurobarometer. 2022. *Corruption.* Report. March-April 2022. 523. European Union. <http://dx.doi.org/10.2837/110098>
14. Transparency International. 2021. *European Union. Global Corruption Barometer.* URL: <https://www.transparency.org/en/gcb/eu/european-union-2021>
15. Flash Eurobarometer. 2022. *Businesses' attitudes towards corruption in the EU.* April. *Ipsos European Public Affairs.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. <http://dx.doi.org/10.2837/474493>
16. European Commission. 2015. *Charter for the Introduction and Application of the Arachne Risk Scoring Tool in the Management Verifications.* URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14836&langId=en>
17. Neculcea Florin L. and Ninka, Besiana. 2022. *Arachne Interreg survey 2022* URL: <https://www.interact-eu.net/download/file/fid/25780>
18. European Commission. 2022a. *Regulation of the European Parliament and of the Council on the financial rules applicable to the general budget of the Union (recast).* Brussels, 16.5.2022. COM(2022) 223 final. 2022/0162(COD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/HTML/?uri=CELEX:52022PC0223>
19. European Commission. 2022b. *Arachne. What is new in Arachne V2.3?* 18 January 2022. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=25636&langId=en>
20. European Anti-Fraud Office. n.d. *Union Anti-Fraud Programme – AFIS component.* URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/policy/union-anti-fraud-programme-uafp/union-anti-fraud-programme-afis-component_en
21. European Commission. 2022c. *Early Detection and Exclusion System (EDES). Anti-fraud measures.* URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/how-it-works/annual-lifecycle/implementation/anti-fraud-measures/edes_en
22. European Anti-Fraud Office. 2022. *Union Anti-Fraud Programme – IMS component.* URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/policy/union-anti-fraud-programme-uafp/union-anti-fraud-programme-ims-component_en
23. European Parliament. 2021. *Proceedings of the workshop on Use of big data and AI in fighting corruption and misuse of public funds - good practice, ways forward and how to integrate new technology into contemporary control framework. Workshop: Use of big data and AI in fighting corruption and misuse of public funds.* Policy Department D for Budgetary Affairs. Directorate General for Internal Policies of the Union. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/691722/IPOL_STU\(2021\)691722_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/691722/IPOL_STU(2021)691722_EN.pdf)
24. European Commission. 2022d. *33rd Annual Report on the Protection of the European Union's financial interests and the Fight against fraud 2021.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/system/files/2022-09/pif-report-2021_en_0.pdf
25. European Anti-Fraud Office. n.d. *Union Anti-Fraud Programme (UAFP).* URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/policy/union-anti-fraud-programme-uafp_en
26. International Consortium of Investigative Journalists. n.d. *Offshore Data Leaks.* URL: <https://offshoreleaks.icij.org/pages/about>
27. Linkurious. 2016. *Panama Papers: How Linkurious enables ICIJ to investigate the massive Mossack Fonseca leaks.* URL:

<https://linkurious.com/blog/panama-papers-how-linkurious-enables-icij-to-investigate-the-massive-mossack-fonseca-leaks/>

28. Linkurious. 2021. *A “tsunami of data”: the investigative technology behind the Pandora Papers*. URL: <https://linkurious.com/blog/technology-pandora-papers-investigation/>

29. Köbis, N. C., Starke, C. Edward-Gill, J. 2022. The corruption risks of artificial intelligence. *Transparency International. Working Paper*. URL: <https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/kproducts/The-Corruption-Risks-of-Artificial-Intelligence.pdf>

30. Chen, S. 2019. Is China’s corruption-busting AI system ‘Zero Trust’ being turned off for being too efficient? *Tech in Asia* URL: <https://www.techinasia.com/chinas-corruptionbusting-ai-system-trust-turned-efficient>

31. Allesie, D., Sobolewski, M., Vaccari, L. 2019. *Blockchain for digital government*. F. Pignatelli (ed.). EUR 29677 EN, Publications Office of the

European Union, Luxembourg. doi:10.2760/942739, JRC115049

32. National Agency of Public Registry. 2016. *Improving the security of a government land registry*. Georgia. URL: <https://exonum.com/story-georgia>

33. European Commission. 2021. *European Blockchain Services Infrastructure*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-blockchain-services-infrastructure>

34. United Nations. 2017. *UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records*. Date of adoption: 13 July 2017. New York. URL: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-35>

35. International Chamber of Commerce. 2020. *Digital Standards Initiative*. URL: <https://www.dsi.iccwbo.org/>

Стаття надійшла до редакції 5.05.2022

Стаття рекомендована до друку 16.05.2022.

Nataliya Vinnykova

Professor in Political Science Department V.N. Karazin Kharkiv National University

Maidan Svobody, 4 Kharkiv 61022, Ukraine,

vinnykova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5941-7562>

DIGITAL TECHNOLOGIES IN COMBATING GLOBAL CORRUPTION

A transnationalization of corruption practices, born by globalization processes, is one of nowadays negative phenomenon that deserves intensive studying. Digital technologies smooth the pathways for transnational corruption. On the other hand, digitalization also provides tools for building up respective countermeasures. This article examines the potential of digital technologies, primarily artificial intelligence (AI), in preventing corruption practices.

Firstly, the characteristics of the «global corruption» phenomenon are outlined. The experience of implementing digital technologies in the corruption countermeasures has been analysed that revealed problems and prospective trends in the development of digital anti-corruption mechanisms at the supranational level of governance. Digital tools for detecting and tracking of transnational corruption schemes were described in the framework of international journalistic investigations or anti-corruption control technologies in the European Union. One of key factors preventing the effective application of AI against the transnational corruption is the lack of the consolidated international regulatory regime for data evaluation. However, AI is ambivalent for both fighting corruption and creation new corruption pathways. Arguments in support of the distributed ledger technologies as the promising corruption-preventing techniques are provided. The study discloses factors inhibiting the scaling of the implementation of blockchain or smart contracts as mechanisms of reducing the risks of corruption. The need to develop international standards for the use of AI technologies in the fight against corruption practices is emphasized. The creation of a transnational structure with appropriate rule-making and control powers in this area becomes extremely important.

Keywords: *global corruption, digital technologies, artificial intelligence, blockchain, smart-contracts, global governance, European Union.*

The article was received by the editors 5.05.2022.

The article is recommended for printing 16.05.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-05>

УДК 32:303.442.3

Віктор Володимирович Рубанов

професор, д. політ. н. Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022
victor.rubanov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

ПРЕДМЕТ І ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО КОНСАЛТИНГУ

Піддано аналізу предмет та функції політичного консалтингу, який відіграє вельми продуктивну процедурну роль в науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації актуальних політичних рішень. Незважаючи на це, його залучення в якості наукового інструмента ухвалення політичних рішень залишається поки що неповним, фрагментарним і не відповідає сьогодні реальним політичним потребам. Такий стан справ зумовлений, з одного боку, суттєвим розширенням суб'єктів цього процесу в особі представників ділового світу, ЗМІ, профільних експертно-аналітичних центрів, які спеціалізуються на підготовці політичних рішень. А, з іншого боку, недостатнім дослідженням їх конкретної процедурної ролі в цьому вельми складному процесі народження нової політики. І, насамперед, – ролі політичного консалтингу як класичного спеціалізованого наукового інструмента не тільки оптимізації виборчого процесу, ринкових відносин у суспільстві, а й розробки оптимальних варіантів політичних рішень. Рішенню цієї наукової проблеми, визначенню предмета і функцій політичного консалтингу як політико-управлінської наукової дисципліни та її ролі в системі політичної аналітики і присвячена ця стаття. В зв'язку з цим, в роботі аналізуються підходи вчених, щодо визначення сутності політичного консультування як суспільно-політичного явища та наукового поняття. Досліджуються конкретні процедурні функції політичного консалтингу як відносно самостійної наукової дисципліни і невід'ємного елементу політичної аналітики, яка покликана забезпечити науковий характер підготовки сучасних політичних рішень.

У результаті проведеного аналізу проблеми здійснено спробу визначення в системі політичної аналітики конкретних процедурних функцій політичного консалтингу як спеціалізованої політико-управлінської наукової дисципліни, його теоретико-методологічні та практично-політичні основи реального функціонування, конкретна процедурна роль в науковому процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень.

Ключові слова: *предмет і функції політичного консалтингу, політичний консультант як суб'єкт експертно-аналітичного процесу, політико-управлінська наукова дисципліна, оптимальні варіанти політичних рішень, політична аналітика.*

Як цитувати: Рубанов, В. В. 2022. Предмет і функції політичного консалтингу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 40-44. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-05>

In cites: Rubanov, Victor. 2022. The Subject Matter and Functions of Political Consulting. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 41: 40-44. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-05> (in Ukrainian)

Ускладнення змісту та форм розвитку політичного життя сучасного суспільства, і, як наслідок, підвищення рівнів конкуренції політичних суб'єктів в їхній реалізації, суттєво актуалізують потребу в реальному

існуванні та функціонуванні відповідного наукового інструмента оптимізації цих процесів. У зв'язку з цим протягом останніх двох десятиліть як закордонними, так і вітчизняними вченими активно досліджуються витоки та тенденції розвитку фахового консультування як нового способу реалізації виборчого процесу (Sabato1981: 165-166);

специфічні особливості реального функціонування політичного консалтингу як профільного виду професійної діяльності (Medvic 1998: 150-154); сутність та специфічні особливості управлінського консультування (Верба 2011: 327); статусно-рольові моделі політичної поведінки в сучасному суспільстві (Хорішко 2012: 161-168); сутність, типологія та функції політичного консалтингу (Свирид 2014: 123-130); особливості та перспективи формування політичного консалтингу в Україні тощо (Дзюбенко, 2018: 199-205).

Проте аналіз існуючих, в тому числі вказаних наукових публікацій, дає підстави констатувати той факт, що й досі в науковій літературі повністю не розкрито предметну сутність та процедурні функції політичного консалтингу саме як спеціалізованої політико-управлінської наукової дисципліни, її місце й роль у системі політичної аналітики як цілісної системи політико-управлінських наукових дисциплін.

Саме тому **метою** статті є визначення не тільки сутності та конкретних функцій політичного консалтингу як політико-управлінської дисципліни, але і її місця та ролі в системі політичної аналітики в цілому.

Для досягнення поставленої мети дослідження нам потрібно: по-перше, хоча б коротко, критично проаналізувати вже існуючі в фаховій літературі висновки вчених щодо спроб визначення сутності політичного консалтингу як суспільно-політичного явища та наукового поняття; по-друге, дати аргументовану характеристику предмета та відповідних функцій політичного консалтингу саме як політико-управлінської наукової дисципліни; і, по-третє, на основі проведеного аналізу спробувати визначити місце й роль політичного консалтингу як спеціалізованої політико-управлінської наукової дисципліни в системі політичної аналітики як цілісної системи наукового знання.

І, це вкрай важливо реалізувати, оскільки у фаховій літературі до цих пір існують досить суперечливі характеристики предмета політичного консалтингу, коли, з одного боку, він традиційно розглядається вченими лише виключно як інструмент оптимізації виборчого процесу, а з іншого – як професійна діяльність з надання різноманітних послуг суб'єктам політики. Яскравий тому приклад, – стаття Зоряни Свирид «Витоки, сутність та основні підходи до визначення політичного консультування на сучасному етапі», де авторка пише, що

політичний консалтинг – це професійна діяльність, пов'язана з проведенням політичної і, передусім, виборчої кампанії (Свирид 2012: 60). Разом із тим, синтезуючи весь спектр підходів науковців до політичного консультування, дослідниця наприкінці статті доходить узагальнюючого висновку, що «у широкому значенні політичний консалтинг – це професійна діяльність з надання різноманітних послуг суб'єктам політики. У вузькому значенні політичне консультування – це процес взаємодії політичного консультанта та клієнта, націлений на конкретний результат (прийняття того чи іншого політичного рішення, побудова політичного іміджу, визначення стратегії і тактики виборчої кампанії) за визначеного періоду їх співпраці» (Свирид 2012 : 60).

Як бачимо, навіть пропозиція Зоряни Свирид розглядати сутність політичного консалтингу в широкому та вузькому значенні цього феномена на жаль, до кінця так і не вирішує вказане нами протиріччя, а відтак і проблему визначення його профільної предметної сутності. Однак, об'єктивності заради, потрібно також відзначити й те, що висновки, які аналізуються, наочно свідчать про те, що в політичній науці вже відбулася необхідна трансформація в розумінні політичного консалтингу саме як спеціалізованої наукової дисципліни, яка має не лише свій конкретний предмет дослідження та відповідні функції, але й конкретних суб'єктів їх реалізації. І в політологічній літературі вже є, хай і не зовсім вдалі, спроби визначення, перелік основних функцій політичного консалтингу саме як спеціалізованої наукової дисципліни. Так, наприклад, автори широко відомого на пострадянському просторі підручника з політичного консалтингу, без вагомих на те підстав, вважають, що основними його функціями, як спеціалізованої наукової дисципліни є:

- дослідження політичної ситуації (за категоріями її прояву: від досліджень іміджу окремого суб'єкта політичної ситуації до аналізу виборчої історії суспільства);
- прогнозування політичної ситуації (за категоріями її прояву);
- реалізація маркетингового аспекту (позиціонування в політичній ситуації, розробка стратегічних планів і програм, формування іміджу тощо);

- створення і перетворення структур, які є суб'єктами політичної ситуації або впливають на неї;
- оцінка ефективності проектів і заходів, які покликані тим або іншим способом вплинути на ситуацію, яка існує;
- реалізація стратегічних і тактичних планів впливу на політичну ситуацію;
- оперативне реагування на зміну політичної ситуації (стратегічне і тактичне) (Ситников 2004: 18-19).

У подальшому, характеризуючи роль політичного консалтингу в системі реально існуючих інших політико-управлінських наукових дисциплін, ці автори посібника спеціально уточнюють вказані ними предметні функції політичного консалтингу як спеціалізованої наукової дисципліни і особливо підкреслюють, що «Перший – аналітичний етап або, в даному випадку, тип політичного консалтингу включає в себе аналіз і прогнозування політичних ситуацій, а також аналіз наявних і необхідних ресурсів впливу на ситуацію» (Ситников 2004: 50).

Однак, на наш погляд, така характеристика функцій політичного консалтингу як спеціалізованої політико-управлінської дисципліни, як вже нами відзначалося, не є достатньо науково обґрунтованою.

Це зумовлено, насамперед тим, що функції наукового аналізу політичної ситуації і функції прогнозування її розвитку, є не стільки завданням політичного консалтингу, скільки спеціально створених якраз для досягнення цих конкретних процедурних цілей таких спеціалізованих політико-управлінських наукових дисциплін, як політичний аналіз і політичне прогнозування (Williams 1971: XI; Wildavsky, 1979: 16; Quade, 1989: 21).

Саме ці політико-управлінські наукові дисципліни мають для реалізації зазначених функцій не тільки відповідні профільні методи і процедури дослідження, але і їх конкретних носіїв – політичних аналітиків і політичних експертів – самодостатніх суб'єктів наукового політичного аналізу і прогнозування розвитку досліджуваної політичної ситуації. Частково цей незаперечний факт визнають і самі автори підручника, які на його сторінках, характеризуючи основні функції політичного консалтингу як спеціалізованої політико-управлінської наукової дисципліни, доходять узагальнюючого висновку, що для реалізації цих цілей необхідно також запрошувати і «експертів-аналітиків» (Ситников 2004: 63).

І, це дійсно так, оскільки процедурні функції політичного консалтингу в експертно-аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень набагато вужчі, ніж їх визначають автори підручника. І, до речі, визначаються вказані функції не відповідним бажанням вчених відзначити величезну роль політичного консалтингу в вирішенні політичних проблем, а якраз його місцем і конкретною процедурною роллю, яку він виконує, в загальному експертно-аналітичному процесі дослідження політичних проблем з метою оптимального політичного розвитку як виборчого процесу, ринкових відносин, так і вироблення оптимальних варіантів майбутніх легітимних публічних рішень.

Безумовно, політичний консалтинг, в силу системної природи самої політичної аналітики, куди він входить як невід'ємний її структурний елемент, як і будь-яка політико-управлінська дисципліна, так чи інакше повинні вирішувати і загальні завдання експертно-аналітичного процесу прийняття політичних рішень, зокрема брати участь в аналізі і прогнозуванні розвитку будь-якої політичної проблеми, але це не є його прямими процедурними функціональними обов'язками як специфічної, тобто спеціалізованої, наукової дисципліни, оскільки специфічне завжди існує лише якщо воно слугує загальному і сприяє його просуванню.

Саме тому політичний консалтинг, як і будь-яка спеціалізована політико-управлінська наукова дисципліна, має також не лише специфічні функції, але й специфічних суб'єктів реалізації його предметної сутності – політичних консультантів, прямими професійними обов'язками яких є не стільки реалізація наукового аналізу і прогнозу розвитку політичної ситуації, яка склалася, скільки вироблення на основі їх наукових досягнень та висновків оптимальних варіантів розвитку ринкових відносин, реалізації виборчого процесу і прийняття актуальних політичних рішень.

Таким чином, підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що на відміну від політичного аналізу і політичного прогнозування, предметом політичного консалтингу як спеціалізованої політико-управлінської наукової дисципліни, є не стільки аналіз і прогноз розвитку будь-якої політичної проблеми, скільки наукова розробка, на основі їх висновків, оптимальних варіантів її вирішення як у виборчому процесі і ринкових відносинах, так і підготовці,

прийнятті та реалізації політичних рішень. Це якраз і є предметом і основною його функцією як спеціалізованої політико-управлінської наукової дисципліни і невід'ємного структурного елемента цілісної системи політичної аналітики в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Sabato, L. 1981. *The rise of political consultants: New Ways of Winning Elections*. New York: Basic Books 165-166.
2. Medvic, S. 1998. The Effectiveness of the Political Consultantasa Campaign Resource, *PS: Political Science and Politics*. Vol. 31. 2 : 150-154. <https://doi.org/10.2307/420242>
3. Верба, В. А. 2011. *Управлінське консультування: концепція, організація, розвиток: монографія*. Київ: КНЕУ.
4. Хорішко, Л. 2012 Політичний консультант як суб'єкт політико-технологічної діяльності, *Політичний менеджмент* 3: 161-168.
5. Свирид, З. В. 2014. Типологія та функції політичного консалтингу, *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 1111: 123-130. URL.: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/289/182>
6. Дзюбенко, Ю. М. 2018. Формування політичного консалтингу в Україні: особливості та перспективи, *Актуальні проблеми політики* 62: 199-205. URL.: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14087>
7. Свирид, З. 2012. Витоки, сутність та основні підходи до визначення політичного консультування на сучасному етапі, *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, вип. 24. URL.: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38121/10-Svyryd.pdf?sequence=1>
8. Ситников, А.П. 2004. *Политический консалтинг: учеб. пособие* / А. П. Ситников, І.В. Огар, Н.С. Бахвалова. М.: Издательский дом ГУ ВШЭ.
9. Williams, W. 1971. *Social Policy Research and Analysis*. N.Y.
10. Wildavsky, A. 1979. *Speaking the truth to power: The Art and Craft of Policy Analysis* Boston Mass : Little, Brown URL.: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-04955-4>.
11. Quade, E.S. 1989. *Analysis for Public Decisions*. Third Edition. New York: North-Holland.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2022.

Стаття рекомендована до друку 4.04.2022

Victor Rubanov

Professor of the Department of Political Science, Kharkiv National V.N. University Karazin.
Svoboda Sq, Kharkiv, 61022, Ukraine,
victor.rubanov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

THE SUBJECT MATTER AND FUNCTIONS OF POLITICAL CONSULTING

Subject and functions of political consulting are analyzed, which plays rather an important productive and procedural role within the frame of scholarly process aimed at preparing and finally taking crucial political decisions as well as their subsequent implementations. In spite of the fact, its practical use as a scholarly instrument for political decision-making have been yet imperfect, fragmentary, thus it cannot meet the real political necessities of today. Such a state of things is determined, on the one hand, by the significant increase of the subjects of the said process, namely, members of business circles, mass media, profile expertize and analysis centers, specializing in preparatory steps for political decision-making. While, on the other hand, the exact procedural role of political consultants in a very complicated process of new policies emerging has, up to now, been studied dramatically inadequate. Inadequate is, first and foremost, studying political consulting as a classical specialized scholarly instrument, designed not only for optimization of electoral process, market relations in society, but also for working out optimum variants of any political decisions.

The purpose of this article is to solve the above-described scholarly problem, i.e. defining of the subject matter and functions of political consulting as a scholarly subject of political and managerial nature as well as defining its role within the sphere of Political Analysis. All told, the author has analyzed various approaches of other scholars to definitions of political consulting's essence as a socio-political phenomenon and also as a scientific notion. The author has thoroughly studied exact procedural functions

of political consulting as a relatively independent scholarly subject and as an inalienable element of Political Analysis, providing for scientific basis for the preparation of modern political decisions.

The said analysis of the problem has resulted in the author's attempt to determine, within the system of Political Analysis, the exact procedural functions of political consulting as a specialized scholarly subject in the framework of political management, its theoretical and methodological fundamentals, including the sphere of practical politics. The article also defines the exact procedural role of political consulting in the scientifically-based process of preparing political decisions, final decision-making and their practical implementations.

Keywords: *subject matter and functions of political consulting, political consultant as a subject of expertise and analysis process, political management as a scholarly subject, optimum variants of political decisions, process of political analysis.*

REFERENCES

1. Sabato, L. 1981. *The rise of political consultants: New Ways of Winning Elections*. New York: Basic Books, 165-166.
2. Medvic, S. 1998. The Effectiveness of the Political Consultant as a Campaign Resource. *PS: Political Science and Politics*. Vol. 31. 2 : 150-154. <https://doi.org/10.2307/420242>
3. Verba, V.A. 2011. *Management Consulting: Concept, Organization, Development: A monograph*. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).
4. Khorishko, L. 2012. Political Consultant as a Subject of Political Technologies, *Political Management* 3: 161-168 (in Ukrainian).
5. Svyryd, Z.V. 2014. Typology and Functions of Political Consulting, *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»*. 1111: 123-130. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/289/182> (in Ukrainian).
6. Dziubenko, Yu.M. 2018. The Process of Political Consulting Formation in Ukraine: Specific Features and Perspectives”, *Immediate Problems of Politics* 62: 199-205. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14087> (in Ukrainian).
7. Svyryd, Z. Origins, significance and main approaches to the definition of political consulting at the current stage, Ukrainian national idea: realities and prospects of development, Vol. 24. URL.: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38121/10-Svyryd.pdf?sequence=1> (in Ukrainian).
8. Sytnykov, A.P. 2004. Political Consulting”: A tutorial / A.P. Sytnykov, I.V. Ohar, N.S. Bakhvalova. M.: School of Economics University Publishing House (in Russian).
9. Williams, W. 1971. *Social Policy Research and Analysis*. N.Y.
10. Wildavsky, A. 1979. *Speaking the truth to power: The Art and Craft of Policy Analysis*. Boston, Mass : Little, Brown. URL.: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-04955-4>.
11. Quade, E.S. 1989. *Analysis for Public Decisions*. Third Edition. New York: North-Holland.

The article was received by the editors 15.03.2022.

The article is recommended for printing 4.04.2022

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-06>

УДК 323.2

Світлана Георгіївна Денисюк

професор, доктор політ. наук,

професор кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного

технічного університету, вул. Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21000,

svetadenisiyk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1489-2236>

ОСОБЛИВОСТІ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ШВЕЙЦАРІЇ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто інструменти реалізації прямої демократії у Швейцарії. Аналізуються політична система Швейцарії, рівні управління та розподіл повноважень між інституціями. Акцентується увага на тому, що пряма демократія дозволяє населенню безпосередньо впливати на прийняття важливих рішень на всіх рівнях. Громадяни Швейцарії мають можливість самостійно виносити питання на голосування за допомогою народної ініціативи та референдуму, який має факультативну та обов'язкову форму. Висловлюються припущення про можливі ризики і недоліки в процесі реалізації прямої демократії. Йдеться про те, що крайні праві сили можуть зловживати інструментами народовладдя для внесення змін до чинного законодавства. Метою є просування політиками власних інтересів. За допомогою політичних технологій лідери радикальних партій маніпулюють думкою громадян, підбурюючи їх висувати певні проекти на всенародні референдуми. Обґрунтовується припущення, що голосування громадян може призвести до тиранії більшості. Мінімізують ризик реалізації такого сценарію законодавство і відповідальність громадян.

Аналізуються політико-правові засади використання прямої демократії у Швейцарії, зроблено висновок про її оптимальність на сьогоднішній день. У центрі уваги прямої демократії Швейцарії є компромісний діалог між громадянами та владою.

Розглянуто законопроект «Про місцевий референдум» № 5512. Його метою є повернення громадянам України конституційного права самостійно вирішувати територіальною громадою питання місцевого значення шляхом прямого голосування. Сформульовано пропозиції щодо покращення змісту цього законопроекту. Зазначено, що для успішного використання досвіду Швейцарії в українському суспільстві ці пропозиції потребують широкого обговорення із залученням політологів та правників, усвідомлення власної відповідальності політиками і населенням.

Ключові слова: *пряма демократія, інструменти прямої демократії, політична відповідальність, політична культура і свідомість, політична комунікація, референдум, народна ініціатива, законопроект.*

Як цитувати: Денисюк, С. Г. 2022. Особливості прямої демократії у Швейцарії: політико-правовий аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 45-51. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-06>

In cites: Denysiuk, Svitlana 2022. Features of direct democracy in Switzerland: political and legal analysis. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 41: 45-51. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-06> (in Ukrainian)

Для багатьох пострадянських країн є вельми актуальним питання демократизації відносин між владою і громадянами, оптимізації прийняття важливих рішень. Зокрема, в Україні очікується, що наприкінці 2022 р. – на початку 2023 р. громадяни отримають

повноцінний інструмент для проведення місцевих референдумів. Йдеться про застосування інструментів сучасної прямої демократії, включаючи народну законодавчу ініціативу та референдум.

Для ефективного впливу на діяльність політиків і активізації участі громадян у прийнятті рішень основою виступає законодавча база, у підґрунтя якої мають бути закладені результати окремого

дослідження про готовність народу і владної еліти до відповідних змін, збільшення рівня її відповідальності, а також утвердження принципів толерантності та консенсусу, цивілізованої конкуренції, прозорості у діяльності. Важливу роль тут відіграє вивчення досвіду розвинених країн Західної Європи, зокрема, Швейцарії.

Відомо, що Швейцарія має федеративне управління на рівнях Конфедерації, кантонів і громад. Пряма демократія дозволяє населенню безпосередньо впливати на ухвалення рішень на всіх політичних рівнях. Ці широкі можливості для спільної участі мають вирішальне значення для країни з географічною, культурною та мовною різноманітністю, що актуально для багатьох держав, зокрема, пострадянських.

Політичні системи країн Європи, становлення їхніх демократичних інституцій аналізувало чимало політологів: О. Бабкіна, В. Горбатенко, Г. Зеленько, Т. Комарова, В. Корнієнко, О. Рудакевич, С. Рудницький, О. Фісун, Ю. Шайгородський та інші. Слід виокремити праці у галузі політичної культури та ідеології, адже рівень політичної культури і свідомості визначають активність громадян. Відомою є праця американських дослідників Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура. Політичні орієнтації та демократія п'яти націй», у якій здійснено порівняльний аналіз політичної культури США, Мексики, Великобританії, Федеративної Республіки Німеччини та Італії (Almond, Verba 1963). Дослідженню політичної культури країн Європи присвятили свої монографічні праці науковці В. Бурдяк та Н. Ротар (Бурдяк, Ротар 2004), Є. Головаха, А. Горбачик (Головаха, Горбачик 2008) та інші. Проте в українській політичній думці недостатньо аналізуються політико-правові, політико-культурні засади реалізації прямої демократії в Швейцарії, досвід якої є важливим для українського суспільства.

Виходячи з актуальності теми, метою статті є аналіз політичних і правових засад реалізації прямої демократії в Швейцарії, вивчення переваг її інструментів і певних ризиків застосування.

Відомо, що Швейцарія є федеративною державою з 1848 року, і з того часу вона розширила можливості участі громадян у прийнятті рішень. Різні інструменти дозволяють максимально широко охопити всі соціальні групи, що є найважливішою політичною особливістю країни з різними мовами та культурами. Цікаво, що федеративний державний устрій дозволяє макси-

мально політизувати громадян. Система побудована таким чином, що община є найближчим до народу рівнем і має максимальні повноваження. Тільки у разі потреби повноваження делегуються кантонам та федеральному уряду.

Крім звичайного для демократичних країн права участі у виборах, швейцарці мають також право голосу з питань фактичного характеру. Швейцарія керується Федеральною радою, колегією із семи членів, яка приймає рішення на основі консенсусу. Члени Федеральної ради обираються Об'єднаними Федеральними зборами, що складаються з нижньої та верхньої палат. Нижня палата, Національна рада, представляє народ, а верхня – Рада кантонів – представляє, відповідно, кантони. У такому парламенті народні представники від одинадцяти партій висловлюють свої позиції (Политическая система 2021).

Важливою рисою політичної системи Швейцарії є свобода прийняття рішень, яка виражається, з одного боку, у федеративному устрої держави, з іншого – у принципі прямої демократії. Берн є столицею Швейцарії, але де-юре – це місто федерального значення. Стосовно уряду Швейцарії (Федеральна рада), то це колегія із семи членів, які обираються парламентом і є представниками найвпливовіших політичних партій. Ці федеральні радники доходять згоди між собою і таким чином вирішують долю держави. Тому така форма правління називається узгодженою демократією.

Близько 5,5 млн. громадян віком від 18 років і старше (63% від загальної чисельності населення) мають право голосувати на виборах федерального рівня. Мабуть, немає ще такої країни у світі, де народ мав би стільки прав щодо впливу на владу і прийняття рішень, як у Швейцарії. Тричотири рази на рік проводяться народні голосування, на яких виборці можуть брати участь у прийнятті важливих рішень. Народні представники обираються кожні чотири роки (Политическая система 2021).

Пряма демократія є однією з особливостей швейцарської політичної системи. Важливо, що громадяни Швейцарії також мають можливість самостійно виносити питання на голосування за допомогою народної ініціативи та референдуму, який має факультативну та обов'язкову форму. Ці інструменти є основою прямої демократії.

Народна ініціатива дозволяє громадянам виступати з пропозиціями щодо внесення поправок до Конституції або розширення її

дії. Сила народної ініціативи полягає в тому, що громадяни можуть запропонувати для обговорення відповідним органам конкретну тему або ініціювати її повторний розгляд. Для того, щоб ініціатива була винесена на всенародне голосування, потрібно зібрати 100 000 підписів протягом 18 місяців. У відповідь на народну ініціативу влада може запропонувати власний проєкт, якому народ і кантони можуть віддати перевагу.

Стосовно факультативного референдуму, то йому підлягають федеральні закони та інші укази Федеральних зборів. Таким чином, громадяни можуть вимагати, щоб ухвалений закон був винесений на всенародне голосування. Для його проведення необхідно зібрати 50 000 підписів протягом 100 днів із моменту публікації закону.

Проведення референдуму є обов'язковим у разі внесення парламентом будь-яких змін до Конституції, що означає обов'язковість врахування думки народу з цього питання. Цікаво, що питання приєднання Швейцарії до деяких міжнародних організацій також вирішується шляхом проведення обов'язкового референдуму.

Останніми роками спостерігається зростаюча тенденція до проведення референдумів з широкого кола питань у Каталонії, Австралії, Каліфорнії, Сполученому Королівстві та Туреччині тощо. Однак тут референдуми часто спричиняли різні суперечки та дискусії. Йдеться про те, що окрім обрання керівництва державного рівня, виборці все частіше висловлюють конкретні пропозиції вже під час референдумів. Але гостру публічну дискусію викликають, зокрема, й правила проведення голосування. І це не дивно: прямі демократичні процеси прийняття рішень у кінцевому підсумку призводять до додаткового та складного розподілу влади. Ті, хто вже має владу, значні повноваження у сфері політики, зазвичай виступають проти запровадження інструментів прямої демократії (Шлях до сучасної прямої демократії в Швейцарії 2019).

Звичайно, дискусійним питанням є значна тривалість процесу прийняття важливих рішень. Якщо розглядати це як недолік, то нагадаємо, що громадянам кантонів відводиться щонайменше три місяці для схвалення законопроектів чи поправок до Конституції, не враховуючи додатково часу для набуття їх чинності. Втім, федеративний устрій держави дозволяє імплементувати народні ініціативи спочатку на місцевому рівні. У разі успіху вони реалізуються в інших адміністративних центрах.

Зважаючи на особливості такого народовладдя у Швейцарії, можна погодитись із думкою Девіда Альтмана: ця держава є «золотим стандартом демократії» (Altma 2014). Звичайно, сама по собі демократія є неоднорідним поєднанням інструментів та механізмів пошуку й ухвалення політичних рішень. До них відносяться законодавчі ініціативи, референдуми, плебісцити, право виступати з контрпропозиціями щодо законопроектів тощо. Отже, лінійного розвитку до вершин прогресу тут немає і бути не може. Однак зрозуміло: якщо не використовувати всі ці інструменти, то вони можуть зникнути.

Важливим є також політико-культурний аспект. У Швейцарії всюди відчувається уважне ставлення до громадян, їхньої думки та поінформованості. Комунікація відбувається, як правило, кількома мовами. Це робить Швейцарію взірцем мирного, толерантного та продуктивного співіснування різних культурних, мовних та політичних традицій. Швейцарці накопичили величезний історичний досвід використання інститутів та інструментів як прямої, так і репрезентативної демократії. Однак пряма демократія не вільна від проблем і конфліктів. Зрозуміло, що можливі спроби зловживання прямою демократією з боку окремих політичних партій і груп впливу.

Розглянемо такі ситуації. Йдеться про зловживання інструментами народовладдя крайніми правими силами для внесення змін до чинного законодавства з метою просування власних інтересів (Брайловська 2019). За допомогою популістичних гасел, недостовірних статистичних даних і неправдивих фактів лідери радикальних партій маніпулюють думкою громадян, підбурюючи їх висувати націоналістичні проєкти на всенародні референдуми. Це явище отримало у Швейцарії назву «tyranny of the majority» (тиранія більшості), оскільки більшість із таких законодавчих ініціатив заснована на страхах ксенофобії, нав'язаних крайніми правими групами, і пропагує відверто негативне ставлення до прав національних меншин (Moeskli, Daniel 2018: 336-337).

Д. Моклі слушно зазначає, що голосування громадян може призвести до тиранії більшості. Адже референдуми іноді призводять до підтримки менш продуманих рішень, ніж прийняття парламентських рішень і, що більш небезпечно, можуть реально використовуватися для пригнічення меншин (Moeskli, Daniel 2018: 339-340).

Зокрема, Д. Медісон (Madison 2009a: 49) стверджував, що безпосередня участь громадян у прийнятті державних рішень мала «велике значення в республіці не тільки для захисту суспільства від гніту своїх правителів, але й щоб захистити одну частину суспільства від несправедливості іншої частини» (Madison 2009b: 121). Сімона Чемберс (Chambers 2018: 305) вважає, що «популістський мажоритаризм є постійною небезпекою референдумної демократія», якій необхідно протидіяти шляхом включення дорадчих елементів. Аналогічно, Елен Ландемор (Landemore 2018: 323) звертає увагу на те, що важливі питання голосування потрібно більше обговорювати для того, щоб люди приймали рішення більш усвідомлено.

Тут виникає логічне питання: чи справді народ розбирається у різних суспільно-політичних питаннях? Згадаємо історію. Сучасна демократія має три складові та базується на певних традиціях. По-перше, це традиції давньогрецької демократії, заснованої на рішеннях більшості. По-друге, це республіканські принципи Стародавнього Риму, що базувались на балансі та взаємному стримуванні різних гілок влади, і, нарешті, по-третє, це засади британського та французького лібералізму.

Йдеться про те, що панування більшості та народний суверенітет потребують контролю з боку всіх громадян, і найчастіше такий контроль здійснюється через спільні для всіх закони. Отже, вирішальну роль у цьому випадку відіграє принцип верховенства права, функціонування справжньої правової держави. Наприклад, при всіх своїх правах швейцарці, наприклад, не можуть проголосувати за введення рабства або повернення смертної кари. Тому, з одного боку, є влада народу, а з іншого, – повинні бути створені певні передумови для прийняття рішення і мають бути конкретні межі для політиків і громадян. Це постійна діалектика у системі відносин «влада-суспільство».

Проблемним є питання встановлення таких меж, яке актуальне для багатьох держав. Можна припустити, що такою інстанцією міг би бути конституційний суд, який би перевіряв законопроекти на предмет відповідності основам національного або міжнародного права. Наприклад, така інстанція існує в США, і вона дає право шляхом подання позову скасувати навіть рішення, що вже прийняте більшістю виборців.

Аналізуючи політичний, історичний, культурний досвід Швейцарії, можна стверджувати, що ці інструменти прямої демократії перевірені часом. Мабуть на сьогодні вони є оптимальними. Тут виникає питання щодо реалізації таких інструментів в українському суспільстві. Одразу зазначимо, що при використанні досвіду іншої країни потрібно враховувати наявну політичну ситуацію, особливий менталітет, традиції, політичну культуру і свідомість українців та багато інших чинників. Однак ці політичні практики потрібно, на нашу думку, запровадити в Україні. Адже можна констатувати, що в українському суспільстві з боку громадян є недовіра до влади. Впровадження прямої демократії могло б оптимізувати відносини та відновити довіру між громадянами і політиками.

Звернемось до політико-культурного аспекту, що позначається на прийнятті важливих рішень. Швейцарія, як і багато інших країн, є багатокультурною, в якій існують чотири офіційні мови та численні іншомовні етнічні групи. 70,6% населення рідною мовою вважають німецьку, 24,7% – французьку, 4,4% – італійську та 0,3% – ретороманську (Культурна політика Швейцарії та фонд pro helvetia 2019).

Визначальне значення для інтеграції різних груп населення та культур мають такі особливості швейцарської політичної системи.

По-перше, комбінована система федералізму та прямої демократії гарантує, що інтереси меншості відомі інститутам та політикам.

По-друге, на федеральному рівні забезпечується необхідна інфраструктура для того, щоб усі соціальні групи (в тому числі, мовні) могли ефективно брати участь у референдумів та формулюванні ініціатив. Федеральна канцелярія докладає зусиль для того, щоб усі офіційні документи були складені всіма офіційними мовами країни і були доступні для населення. Тому у Швейцарії сучасна пряма демократія є конструктивним елементом політичної інтеграції.

Використовуючи інструменти законодавчої ініціативи та референдуму, громадянин отримує право та можливість безпосередньо висловити свою думку. Це зміцнює взаємну повагу, сприяє оптимізації комунікації між народом та інститутами влади. Крім того, важливими є контроль за діяльністю влади та прозорість її діяльності. Варто звернути увагу на те, що у центрі уваги прямої демократії Швейцарії є саме

компромісний діалог між громадянами та владою, а не вперта неаргументована конфронтація.

На жаль, сьогодні в деяких державах можна спостерігати, що вибори перетворюються політиками на спосіб утримати владу (Росія, Білорусь та інші), на інструмент, який дозволяє їм неодноразово «обиратися» на керівну посаду. В таких випадках вибори виступають маніпулятивною політичною технологією. Звичайно, можна говорити про те, що громадяни недостатньо чинили опір такій політичній системі, або замало ініціювали демократичні зміни. Однак не варто забувати про політичну систему пострадянських країн, в якій ще є багато механізмів тиску на громадян, які залишились з минулого, страхи людей перед репресіями тощо. Політична свідомість громадян, які пройшли через десятиліття «побудови комунізму», відрізняється від політичної культури і свідомості народу, який має давні традиції демократії.

На сьогодні підготовлений законопроект «Про місцевий референдум» № 5512 (Проект Закону про місцевий референдум 2021), стосовно якого Венеційська комісія уже надала позитивний висновок. Метою документу є повернення громадянам України конституційного права самостійно вирішувати територіальною громадою питання місцевого значення шляхом прямого голосування.

Є певні роздуми та пропозиції щодо змісту цього законопроекту, які покликані мінімізувати ризики маніпуляції свідомістю громадян. Зокрема, можливо слід розділяти ті референдуми і процедури, які стосуються кадрів і норм, та референдуми щодо питань місцевого значення. Також для цієї процедури можна знизити явку громадян до 30%. Крім того, не можна просто ініціювати референдум, на який прийде незначна кількість людей, і через нього внести зміни до статуту територіальної громади або затвердити певну програму. До того ж, на місцеві референдуми доцільно виносити не одне, а кілька питань щодо певних інфраструктурних об'єктів чи процесів, які стосуються безпосередньо територіальної громади та ін. Проте ці пропозиції є дискусійними і потребують обговорення у широкій аудиторії із залученням політологів і правників.

Можна припустити, що головним недоліком використання інструментів прямої демократії може стати нерозуміння

громадянами того, що відбудеться після голосування, які рішення будуть реально ухвалені. Питання мають бути конкретними, раціональними, а воля народу має бути реалізована відповідно до чинного законодавства. У Швейцарії волю народу реалізує парламент, приймаючи відповідний новий закон, або коригуючи вже існуючий закон. Отже, пряма демократія зміцнює права народу, що, в кінцевому рахунку, зміцнює загальну систему держави й права.

Аналізуючи особливості прямої демократії у Швейцарії та екстраполюючи цей досвід на вітчизняні політичні процеси, можна дійти таких висновків:

1. У Швейцарії високі вимоги щодо чисельності підписантів – наприклад, якщо потрібні підписи понад 5% виборців, то можуть обмежити можливості невеликих груп і, таким чином, зменшити радіус дії прямої демократії. У Швейцарії необхідна кількість підписів становить близько 1% для референдуму та 2% для ініціативи.

2. Тривалі терміни розгляду пропозицій, що сприяє інтенсивному обговоренню та можливості зібрати потрібну кількість підписів. Адже невеликий термін обмежує дискусію та шанси долучитись до цього процесу невеликим соціальним груп (меншинам). У Швейцарії надаються 18 місяців для збору необхідних підписів для народної ініціативи, для референдуму – 100 днів.

3. Повинна бути забезпечена свобода збору підписів, що сприяє дискусії ініціаторів із населенням.

4. Відсутність квот для результатів голосування, тобто немає порогових величин для визнання результатів голосування дійсними. Кількісні обмеження зазвичай підривають демократичний процес.

5. Існує мало обмежень за тематикою. У Швейцарії існують лише незначні обмеження на ті теми, які можуть піднімати громадяни (за винятком лише деяких тем, які стосуються міжнародного права). В принципі, громадяни повинні мати такі самі повноваження щодо прийняття рішень, як і обрані депутати парламенту.

6. В умовах прямої демократії йдеться про формування порядку денного та прийняття рішення, а не про заслуховування людей у ієрархічному порядку.

Міжнародні стандарти проведення вільних і справедливих виборів можуть включати різні форми, використовуючи різні правові системи. Якогось єдиного набору чинних норм для всіх країн немає і, мабуть, такого й не буде. Тим не менш, практичний

досвід дає підстави вважати, що у разі введення у своїй державі інструментів прямої демократії, якщо цьому відповідає попит і рівень політичної культури та свідомості громадян, будемо мати у своєму розпорядженні багато наочних прикладів ефективною реалізації прямої демократії, що конструктивно доповнила репрезентативну.

Для впровадження інструментів прямої демократії повинні докладати зусилля і влада, і народ. Перші мають навчитися довіряти громадянам, створюючи економічні та соціально-політичні умови, що дозволяють задіяти енергію народної законотворчості. Другі повинні взяти на себе відповідальність та сміливість бути вільними людьми на власній землі, цілком здатними до автономії та самоврядування.

Подальших досліджень потребує вивчення чинників, що впливають на розвиток політичної культури політиків і громадян. Це є основою для використання інструментів прямої демократії, реалізації реформ тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Almond, G. A., Verba S. 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* Princeton: Princeton University Press.
2. Бурдяк, В. І., Ротар, Н. Ю. 2004. *Політична культура країн Європи в контексті інтегративних процесів*: монографія. Чернівці: Рута.
3. Головаха, Є., Горбачик, А. 2008. *Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами "Європейського соціального дослідження" 2005-2007 роки*. Київ: Ін-т соціології НАН України. URL.: https://i-soc.com.ua/assets/files/library/european_social_survey_57_ua.pdf
4. *Политическая система. Откройте для себя Швейцарию*. 2021. URL: <https://www.eda.admin.ch/aboutswitzerland/ru/home/politik-geschichte/politisches-system.html>
5. Kaufmann, Bruno. 2019. The Way to Modern Direct Democracy in Switzerland, *House of Switzerland*. URL : <https://www.houseofswitzerland.org/swissstories/history/way-modern-direct-democracy-switzerland>
6. Altma, D. 2014. Strengthening Democratic Quality: Reactive Deliberation in the Context of Direct Democracy, *Kellogg Institute for International Studies*.
7. Браїловська, К. 2019. 150 років прямої демократії у Швейцарії, або Навіщо збирати 50 000 підписів за сто днів?, *Аналітичний центр ADASTRA*. URL : <https://adastra.org.ua/blog/150-rokiv-pryamoyi-demokratiyi-u-shvejcariji-abo-navisho-zbirati-50-000-pidpisiv-za-sto-dniv/>
8. Moeckli, Daniel. 2018. Referendums: Tyranny of the majority? *Swiss Political Science Review = Schweizerische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 24(3): 335-341. URL.: <https://doi.org/10.1111/spsr.12317>
9. Madison, J. 2009a. The Federalist Papers, *Federalist* No. 10. In: Genovese, M.A. (ed.) *New York: Palgrave Macmillan*: 49-54.
10. Madison, J. 2009b. The Federalist Papers, *Federalist* No. 51. In: Genovese, M.A. (ed.), *New York: Palgrave Macmillan*: 119-122.
11. Chambers, S. 2018. Making Referendums Safe for Democracy: A Call for More and Better Deliberation, *Swiss Political Science Review* 24(3): 305-311 <https://doi.org/10.1111/spsr.12321>
12. Landemore, H. 2018. Referendums Are Never Merely Referendums: On the Need to Make Popular Vote Processes More Deliberative, *Swiss Political Science Review* 24(3): 320-327 <https://doi.org/10.1111/spsr.12314>
13. Культурна політика Швейцарії та фонд про Helvetia. 2019. *Український культурний фонд*. URL : <https://uaculture.org/texts/kulturna-polityka-shvejczariyi-ta-fond-pro-helvetia/>
14. *Проект Закону про місцевий референдум*. № 5512 від 19.05.2021. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26620>

Стаття надійшла до редакції 14.04.2022.

Стаття рекомендована до друку 12.05.2022

Svitlana Denysiuk

professor, doctor of political sciences,

Professor of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University,

street Khmelnytske Shosse, 95, Vinnytsia, 21000, Ukraine,

svetadenisiyk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1489-2236>

FEATURES OF DIRECT DEMOCRACY IN SWITZERLAND: POLITICAL AND LEGAL ANALYSIS

The tools of realization of direct democracy in Switzerland are considered. The Swiss political system, levels of government and distribution of powers between institutions are analyzed. Emphasis is

placed on the fact that direct democracy allows the population to directly influence important decisions at all levels. Swiss citizens have the opportunity to vote on their own through a popular initiative and a referendum, which is optional and mandatory. The historical principles of development of instruments of direct democracy are considered.

Assumptions are made about possible risks and shortcomings in the process of implementing direct democracy. The point is that extreme right-wing forces may abuse the instruments of democracy to amend existing legislation. The goal is to promote politicians' own interests. With the help of political technologies, in particular the use of populist slogans, inaccurate statistics and false facts, the leaders of radical parties manipulate the opinion of citizens, inciting them to put forward certain projects to national referendums. The assumption is substantiated that the vote of citizens can lead to the tyranny of the majority. Legislation and responsibility of citizens minimize the risk of such a scenario.

The political and legal bases for the use of direct democracy in Switzerland are analyzed.

Comparing the advantages and risks of decision-making with such a system, it is concluded that it is optimal for today. The focus of Switzerland's direct democracy is a compromise dialogue between citizens and the authorities.

The draft law «On Local Referendum» № 5512 was considered. Its purpose is to return to the citizens of Ukraine the constitutional right to independently resolve issues of local significance by the territorial community by direct vote. Suggestions for improving the content of this bill have been formulated. We are talking about: the expediency of dividing referendums into types; analysis of the percentage of turnout when considering issues of local importance, increasing the number of questions for voting, etc. It is noted that in order to successfully use the Swiss experience in Ukrainian society, these proposals require broad discussion with the involvement of political scientists and lawyers, awareness of their own responsibility to politicians and the public.

Keywords: *direct democracy, instruments of direct democracy, political responsibility, political culture and consciousness, political communication, referendum, people's initiative, bill.*

REFERENCES

1. Almond, G. A., Verba S. 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* Princeton: Princeton University Press.
2. Burdyak, V. I., Rotar, N. Yu. 2004. *Political culture of the European countries in the context of integrative processes*: monograph. Chernivtsi: Ruta.
3. Golovakha, Y., Gorbachyk, A. 2008. *Social change in Ukraine and Europe: following the results of the European Social Achievement 2005–2007*. Kiev: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine
https://i-soc.com.ua/assets/files/library/european_social_survey_57_ua.pdf.
4. *Politic system*. 2021. URL : <https://www.eda.admin.ch/aboutswitzerland/ru/home/politik-geschichte/politisches-system.html>
5. Kaufmann, Bruno. 2019. The Way to Modern Direct Democracy in Switzerland, *House of Switzerland*. URL : <https://www.houseofswitzerland.org/swissstories/history/way-modern-direct-democracy-switzerland>
6. Altma, D. 2014. Strengthening Democratic Quality: Reactive Deliberation in the Context of Direct Democracy, *Kellogg Institute for International Studies*.
7. Brailovska, K. 2019. 150 fates of direct democracy in Switzerland, or should we collect 50,000 signatures in a hundred days?, *Analytical center ADASTRA*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/150-rokiv-pryamoyi-demokratiyi-u-shvejcarsiyi-abo-navisho-zbirati-50-000-pidpisiv-za-sto-dniv>
- 8 Moeckli, Daniel. 2018. Referendums: Tyranny of the majority?, *Swiss Political Science Review* = *Schweizerische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 24(3): 335-341 <https://doi.org/10.1111/spsr.12317>
9. Madison, J. 2009a. The Federalist Papers, *Federalist* No. 10. In: Genovese, M.A. (ed.) New York: Palgrave Macmillan: 49–54.
10. Madison, J. 2009b. The Federalist Papers, *Federalist* No. 51. In: Genovese, M.A. (ed.), New York: Palgrave Macmillan: 119–122.
11. Chambers, S. 2018. Making Referendums Safe for Democracy: A Call for More and Better Deliberation, *Swiss Political Science Review* 24(3): 305–311. <https://doi.org/10.1111/spsr.12321>
12. Landemore, H. 2018. Referendums Are Never Merely Referendums: On the Need to Make Popular Vote Processes More Deliberative, *Swiss Political Science Review* 24(3): 320–327 <https://doi.org/10.1111/spsr.12314>
13. Swiss cultural policy and pro Helvetia foundation. 2019. *Ukrainian Cultural Fund*. URL : <https://uaculture.org/texts/kulturna-polityka-shvejcarsiyi-ta-fond-pro-helvetia/>
14. *Draft Law on Local Referendum*. № 5512 від 19.05.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26620>

The article was received by the editors 14.04.2022

The article is recommended for printing 12.05.2022.

DOI: 10.26565/2220-8089-2022-41-07

УДК 323.2

Максим Миколайович Гончаренко

аспірант кафедри політології

Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

m.n.gon96@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5841-0190>

КОМУНІКАЦІЯ ПОЛІТИКА З АУДИТОРІЄЮ: ЗАСОБИ ТА СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ

Досліджується процес та механізми комунікації політика з аудиторією, роль зовнішніх та кон'юнктурних факторів, їхній вплив на ефективність комунікації та доцільність використання окремих засобів взаємодії. Розглядаються фактори, що безпосередньо впливають на якість контакту політичного актора з виборцями, а також ті, що опосередковано впливають на актуальність політичних заяв. Сформульовані принципи оцінки ефективності комунікації з певною аудиторією. Розкрито актуальні проблеми комунікації політика з аудиторією у науковій, суспільній, громадській та політичній сферах. Проблема комунікації політика з аудиторією актуалізована у науковій, суспільно-політичній, громадській, суто політичній сферах.

Аналізується ефективність та доцільність використання окремих форматів комунікації політика з аудиторією на тлі різних зовнішніх умов. Акцентується увага на необхідності ретельного аналізу не тільки аудиторії як такої, а й сторонніх факторів, які можуть вплинути на сприйняття інформації виборцем. Дослідження окремих форматів та специфіки їхнього застосування у комунікації політика з аудиторією відкриває можливості для більш ефективної та прозорої взаємодії політичних акторів з громадянським суспільством. Це уможливило створення, поліпшення та ефективне використання найбільш доцільних засобів публічної комунікації. Надаються рекомендації для підготовки, редагування та оцінки ефективності заходів з публічної комунікації у контексті політичної діяльності.

Доводиться наявність зв'язку між ефективністю певного засобу комунікації та зовнішніми факторами. Пропонуються методи оцінки доцільності використання різних засобів публічної комунікації та акцентується увага на їхній специфіці. Пропонується гіпотеза про суттєвий вплив зовнішніх факторів на сприйняття інформації аудиторією, зокрема на політичну поведінку виборців.

Ключові слова: комунікація, вплив, агітація, інформація, медіа, політика, політична комунікація.

Як цитувати: Гончаренко, М.М. 2022. Комунікація політика з аудиторією: засоби та специфіка застосування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 52-58. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-07>

In cites: Honcharenko, Maksym. 2022. Communication of Politicians With the Audience: Tools and Specific Applications. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 41: 52-58. 10.26565/2220-8089-2022-41-07 (in Ukrainian)

Основою комунікації політика та виборця є підбір правильних засобів взаємодії та розуміння переваг і недоліків кожного з них. Обираючи конкретні формати спілкування з аудиторією, політик обирає також і певну специфіку цієї комунікації. Зазвичай, у

політичній агітації використовуються три групи засобів комунікації: поліграфія, традиційні медіа та нові медіа.

Поліграфічна продукція широко застосовується у політичній рекламі завдяки своїй універсальності. Серед методів політичного PR вона вигідно відрізняється від багатьох класичних медіа через більш дешеве впровадження та більш адресний характер. Наприклад, якщо порівнювати з рекламними

роліками на телебаченні, то можна побачити, що ролик, адресований конкретному виборчому округу, буде транслюватися не лише для цільової аудиторії, а й для інших глядачів (Вознесенська 2004: 30–34). Поліграфічну продукцію можна виготовити більш націленою на конкретний район чи округ та розповсюджувати тільки у потрібних місцях. Таким чином, поліграфія – це інструмент більш територіально точної та адресної реклами.

Серед поліграфічної продукції можна виділити один із найбільш історично відомих засобів агітації – політичний плакат. Це – рекламний твір, що має великий формат та розповсюджується у місцях масового перебування цільової аудиторії (площі, будівлі, вулиці, дошки оголошень). На плакаті зображуються певні елементи символіки замовника, його фото, або заклик. Перевага цього засобу – емоційний вплив і відсутність великої кількості інформації. Основна мета полягає у створенні пізнаваного образу кандидата, асоціації його з певною позицією, або символікою та інформування. Наприклад, у 2019 році партія «Слуга Народу» поєднала політичний плакат та інформаційне повідомлення. На плакаті вказувалось ім'я кандидата, його фото та писалося про те, де і коли з ним можна зустрітися для жителів конкретного округу.

Розміщення реклами на білбордах також відрізняється точністю свого агітаційного впливу. Політичні діячі можуть розміщувати свою рекламу саме там, де, на їхню думку, вона буде доступна, здебільшого, їх потенційним виборцям. Принцип подібної реклами теж схожий з класичними політичними плакатами: емоційність, інформативність, стислість, зрозумілість, асоціативність (Вознесенська 1997: 30–32). Основне завдання реклами на білбордах – максимально швидко викликати асоціацію у громадянина з певним кандидатом та його позицією.

Більш специфічним засобом застосування поліграфічної продукції є роздаткові матеріали (буклети, брошури, тощо). Їхня специфіка полягає у тому, що вони містять, як емоційно-асоціативні образи, так і інформаційні блоки. Роздаткові матеріали мають мету не тільки відтворити асоціацію кандидата з його гаслами, але й проінформувати виборця більш детально стосовно пунктів його програми, поглядів, цінностей, вподобань, або надати біографічні дані. Через інформаційні буклети створюється досить об'ємний образ кандидата через різне подання матеріалу. Він може бути

відтворений, як у текстовому форматі, так і у форматі інфографіки, або містити підбірку фото та стислих описів до них.

Розповсюдження роздаткових матеріалів здійснюється адресно, або через промоутерів у місцях масового скупчення потенційних виборців, або через розміщення їх у поштових скриньках, або розсиланні за адресами (Вознесенська 1996: 168). Переваги цієї системи полягають у тому, що можна більш точно розрахувати потрібну кількість екземплярів та модифікувати їх під потреби певних верств населення.

Правильне розставлення наголосів та модифікація роздаткових матеріалів для різних районів на окрузі може бути ефективною, якщо округ є неоднорідним, або соціально роз'єднаним (Рибачук 2000: 82). Наприклад, для мешканців багатоповерхових будинків робити акцент на удосконаленні стану їх проживання (ремонт будівель, турбота про безпеку на дорогах біля будинку, піклування дитячими майданчиками, тощо), а для приватних одноповерхових будинків робити акцент на комунальних платіжках, субсидіях, пільгах, тощо. Також різними будуть інтереси у мешканців заводських та студентських гуртожитків, спальних районів та більш людних кварталів.

Серед агітаційної роботи у класичних медіа можна виокремити газети або журнали. Вони містять найбільшу кількість інформації, максимально повно висвітлюють позицію кандидата та його вподобання (Горбатенко 2005: 80–83). Проте, через велику інформаційну завантаженість такого засобу, він дуже цільовий та не може бути ефективним на сто відсотків. Саме тому основні заклики та емоційні асоціації виносяться на першу шпальту для привертання уваги саме до потрібних інформаційних блоків. Політичну газету неможливо модифікувати настільки спрямовано та адресно, як, наприклад, буклети, але її інформаційна цінність є найбільшою.

Серед багатьох засобів реалізації політичної рекламної кампанії велику роль відіграють класичні медіа, до яких ми можемо віднести телебачення, радіомовлення та друковану пресу. Від усіх інших засобів поширення інформації ці засоби відрізняються більшою стабільністю їх використанням у політичній агітації. У подібних засобів масової інформації стабільно велике охоплення аудиторії та широкий спектр передачі інформації (візуальне, аудіальне, текстове).

Телебачення як засіб політичної агітації є широко вживаним у сучасній практиці політичної боротьби. Серед методів реклами та агітації на телебаченні можна виділити пряму та непрямую рекламу.

Прямою є реклама, що публікується у рекламному блоці сітки мовлення телеканалу. Як правило, вона має інформаційний та агітаційний сенс. Зміст рекламного ролику зазвичай ґрунтується на образі кандидата, його асоціації з партією та політичною силою, його позицією, закликами та програмою. Короткі рекламні ролики – це звичайна практика політичної агітації, зокрема, якщо мова йде про необхідність охоплення широкої аудиторії (наприклад, вибори президента).

Серед переваг такого методу можна виділити його широту охоплення, повторюваність та роботу відразу з декількома каналами сприйняття інформації глядачем. Візуальний канал – це відеоряд, що може містити партійну символіку, абстрактні образи, специфічну для політичного діяча кольорову гамму та зображення самого діяча. Аудіальний канал займає звуковий ряд, фонова музика та текстова складова. Власне текстова складова, зазвичай містить назву партії, або кандидата, лозунги, заклики, тощо. Саме тому пряма реклама на телебаченні є ефективною з точки зору інформування, налаштування контакту, підвищення впізнаваності та формування образу, або асоціації.

На відміну від прямої та відкритої політичної агітації, широко застосовуються і приховані методи привертання уваги до кандидата. Такі методи не заборонені законодавством, проте викликають багато питань з боку об'єктивності окремих засобів масової інформації. Наприклад, можна виокремити декілька засобів, що застосовують на телебаченні.

Компліментарне інтерв'ю – це дуже поширений засіб маніпулювання суспільною свідомістю та вподобаннями виборця. Якщо інтерв'юєр та респондент знаходяться у договірних стосунках, то вони заздалегідь обговорюють та редагують питання, які будуть підніматися під час інтерв'ю. Мета такого засобу – чітко та всебічно сформулювати образ кандидата. Такими технологіями користуються кандидати, які мають або закритий образ та хочуть вийти на більш широку аудиторію, або, навпаки, кандидати з образом відкритого та «близького до народу» політика.

Ток-шоу та участь у них також може бути договірною частиною та бути включена у стратегію політичної інформаційної кампанії. Участь у ток-шоу дає змогу політику представити всебічно свою позицію, а за наявності дискусійної частини – продемонструвати свою перевагу над опонентами.

Замовні репортажі слугують для найбільш прихованого, але й найбільш ефективного засобу маніпуляції та формування ставлення до кандидата з боку суспільства. Такими можна називати ті новинні репортажі, що містять інформацію та роблять акцент на добрих справах певного політичного діяча. У деяких випадках, навпаки, вони можуть в інтересах політичних сил висвітлювати недоліки, або скандальні ситуації кандидатів. Цей засіб є ефективним тому що охоплює велику аудиторію, що свідомо не дивиться політичний контент, бо такі сюжети включені у звичайні новинні блоки. Телебачення дозволяє охопити широку аудиторію, та деякою мірою орієнтуватися на конкретного глядача шляхом надання переваги певним каналам та оперуючи статистикою переглядів, рейтинговими даними й соціологією.

Стосовно радіомовлення, слід відзначити, що його популярність у звичайному побуті нижче, ніж у телебачення, оскільки воно оперує лише аудіальним каналом сприйняття. Проте політична реклама та принципи агітації залишаються дуже схожими. Рекламні блоки також присутні та основний наголос робиться на інформативну складову, або асоціацію з гаслами та лозунгами.

Проблема будь-якої оцінки маніпуляцій полягає у тому, що ми не можемо порівняти об'єктивні параметри один з одним навіть за умов чіткого переконання, що маніпуляція все ж таки мала місце у мовленні. Ми можемо лише констатувати її наявність, частоту використання, сферу, та, у деяких випадках, наміри автора. А ось вирахувати, який вплив вона буде здійснювати на аудиторію, буде неможливо через відсутність можливостей обчислення об'єктивних параметрів.

До того ж проблема полягає у тому, що неможливо порівняти маніпуляції різних рівнів та різних напрямків між собою. Так, наприклад, хибна інформація на телебаченні та агітаційна листівка з емоційною критикою опонента можуть працювати по-різному, залежно від вікових, майнових, освітніх і багатьох інших параметрів реципієнтів інформації аудиторії. На їхню ефективність

впливатимуть і особливості (демографічні, соціокультурні тощо) території, на яку транслюється інформація. Невід'ємним фактором стає і особистий досвід споживача роботи з джерелом, через яке транслюються інформаційні повідомлення, його довіра або зневага та, взагалі, можливість скористатися такими джерелами.

Саме тому об'єктивно та узагальнено порівнювати маніпуляції, що відбуваються у різний спосіб та за допомогою різних прийомів, а також із різною цільовою аудиторією – неможливо. Проте, якщо говорити про маніпулятивні засоби комунікації за інструментами, що використовуються для поширення інформації, то їх можна буде порівняти у рамках власних категорій для кожної окремої цільової аудиторії.

Серед друкованої преси розміщення політичної реклами є досить традиційним явищем. Але сьогодні, у зв'язку з широкою розповсюдженістю послуг приватної поліграфії, багато політичних кампаній роблять акцент на розробці власної поліграфічної продукції. Здебільшого інформативні публікації з'являються у відповідних за профілем в газетах та журналах, або у якості реалізації адміністративного ресурсу. Найбільш поширеним серед засобів політичних маніпуляцій у друкованій пресі є прихована агітація та контрагітація (Фролов 1996: 157-158). Для прикладу можна згадати публікації політично ангажованих статей, емоційно-забарвлених заголовків, порушення балансу думок у статтях.

З розвитком сучасних інформаційних технологій велику роль у процесі політичної боротьби відіграють інтернет-ресурси. У політичному маркетингу зростає роль сфери SMM (Social media marketing) роботи з порталами та хостингами. Основною відмінністю подібних засобів просування певного політичного контенту є можливість чіткого та адресного налаштування для пошуку адресата, а також спрощена процедура моніторингу. Але найголовніше, що можна виділити для ефективної інформаційної кампанії – це оперативний зворотний зв'язок і доступ до статистичних даних у реальному часі.

Серед засобів реклами, агітації та маніпуляції за допомогою інтернет-ресурсів можна виділити декілька основних: робота з класичними ЗМІ та їхніми аналогами, соціальні мережі, відеохостинги, інформаційні портали.

Робота з класичними ЗМІ та їхніми аналогами стала актуальною з моменту

створення крупними ЗМІ власних ресурсів у мережі Інтернет. Зокрема більшість газет, журналів, телекомпаній та інших медіа мають свої власні сайти. Як правило, ці сайти є логічним продовженням діяльності їхніх засновників і є новинними. Робота з такими сайтами нагадує роботу з друкованою пресою за однією відмінністю. Публікація на сторінці сайту, як правило може бути налаштована на певний регіон, мову читача, його вік та стать, інші характеристики, що цікавлять замовника. Таким чином, ми не тільки звужуємо коло нашої цільової аудиторії до максимально ефективного мінімуму, а й можемо регулювати кількість показів для однієї людини, час показу та багато інших параметрів. Це дає можливість вести більш гнучку політичну кампанію. До того ж, для замовника є можливість отримувати статистику переглядів та реакції на публікацію.

Маніпуляції можуть бути теж більш гнучкими. Рекламна стаття може бути завуальована під суто інформаційний текст, або взагалі видаватись, як щось аполітичне. Емоційне забарвлення тут більш можливе, завдяки тому, що на більшості подібних інформаційних та новинних ресурсах існують рубрики особистих блогів користувачів.

Через маніпуляцію з особистими блогами на новинних сайтах також можна вносити неправдиві, або свідомо негативні матеріали про конкурентів. Більшість з таких сайтів не потребує детальної авторизації для можливості розміщення власних статей, тому дуже легко змодельовати профіль нібито реальної людини та публікувати маніпулятивні матеріали. Після публікації такі матеріали поширюються з посиланням на це ЗМІ, часто без уточнення, що ця інформація з розділу особистих блогів на його сайті.

Соціальні мережі наразі представляють великий інтерес для тих, хто займається політичною діяльністю. Завдяки соціальним мережам ми вирішуємо декілька значущих проблем підготовки до агітаційної роботи: пошук цільової аудиторії, виокремлення її, адресна доставка контенту, зворотний зв'язок та моніторинг ефективності. Соціальні мережі цікаві тим, що більшість профілів користувачів містять вичерпну інформацію про їхніх власників. Зовнішній спостерігач може проаналізувати підписки та вподобання, контакти, коло спілкування, регіон, вік та багато інших параметрів.

Робота із соціальними мережами складається із ведення власної сторінки політичного діяча, або сторінки політичної сили, реклами та організації заходів. Також є маніпулятивна складова, яку ми розглянемо пізніше. Ведення сторінок політичних діячів та політичних сил є платформою для формування цілісного образу політика, або політичної партії. Також за допомогою засобів комунікації та просування публікацій є можливість побудови прямого зв'язку з потенційним виборцем та ведення прямої агітації. Налаштування зворотного зв'язку можливе не лише у рамках моніторингу популярності певних публікацій та реакції на них аудиторії, а й у якості прямого листування з цільовою аудиторією, приймання запитів, коментування тощо.

Цікавим та нагальним питанням у роботі з соціальними мережами також є їх можливість для використання у маніпулятивних цілях. Серед таких можна зазначити зловживання статистикою та аналітичними даними особистих вподобань громадян. Подібні дані можуть допомогти модифікувати певний рекламний пул та видачу рекомендацій таким чином, аби схилити погляди середньостатистичного користувача на користь партії-замовника.

Найбільш значущим у подібних ситуаціях є те, що подібне зловживання інформацією не є незаконним, спираючись на факт наявності згоди користувача на збір подібних даних. Тому звинуватити будь-яку компанію у незаконній діяльності просто неможливо, бо формально користувач вже дав на це згоду, хоча й і несвідомо. Через це, практика маніпулювання суспільною свідомістю у соціальних мережах стає найбільш поширеною та юридично гнучкою.

Також велику роль відіграють взаємодії з відеохостингами. Основний механізм майже той самий, що і з рекламними роликами на телебаченні, або просуванням публікацій у соціальних мережах, але є декілька особливостей, які можна виділити саме для цього виду поширення інформації. Окрім класичних можливостей публікувати «білий» контент (рекламні, агітаційні, інформаційні ролики, підкасти тощо), на подібних сервісах присутній факт анонімності, що дозволяє поширення неправдивої інформації, емоційних заяв, маніпулятивних та агресивних медіа-виробів і, здебільшого, уникати викриття її замовника.

Інформаційні портали та інші сторінки, що дозволяють розмістити у себе інформацію можуть бути використані, як базова

сторінка для подальшого поширення будь-якої інформації. Найбільш цікавими з боку маніпулятивних технологій є анонімність та пов'язана з нею можливість публікації явно недостовірних даних та маніпулювання громадською думкою через поширення подібних матеріалів.

Серед новітніх засобів маніпуляції та виготовлення підроблених доказів неперевічених фактів, виділяється такі найбільш технологічно сучасні інструменти, як, наприклад, за допомогою нейронних мереж (програм та груп програм, сформованих на основі самонавчальної системи) створення так званого «Deep fake». Спосіб його дії можна назвати компіляцією та зміною відеофрагментів з максимальним наближенням до оригіналу. Подібна можливість імітації міміки, виразу обличчя та голосу, наближених до оригіналу, межує із загрозою порушення інформаційної безпеки, як відносно користувачів від неправдивої інформації, так і самих «прототипів» подібних роликів, за допомогою яких можуть бути зіпсовані честь, гідність та ділова репутація реально існуючих людей. Окрім того, постає питання взагалі можливості технічної перевірки подібних роликів у разі поліпшення системи створення «Deep fake».

Таким чином, можна виділити специфіку інтернет-ресурсів для використання їх у політичній рекламі, що виявляється у їхній більш оперативній комунікації, як із замовником, так і з аудиторією, легкістю моніторингу та встановлення зворотного зв'язку. Інструменти для більш тонкого та адресного налаштування показу певної реклами для різних груп цільових аудиторій дозволяють проявляти більш гнучку стратегію у самій інформаційній кампанії.

Напроти, маніпулятивні технології також набагато легше застосувати завдяки наявності масиву даних про інтереси, вподобання, цінності та позицію потенційної аудиторії. Також завдяки тонким інструментам налаштування показу матеріалу можна максимізувати ефективність впливу на електоральну поведінку та змінювати її на користь зацікавлених сторін. Можливість анонімних публікацій та розбудови широкої мережі їх поширення між різними видами ресурсів також дозволяють втілювати більш масштабні маніпулятивні стратегії. Окрім вже зрозумілих методів маніпуляції та введення аудиторії в оману, для формування певної електоральної поведінки також можуть бути використані і новітні технологічні засоби.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вознесенська, О. 2004. Політичний текст і електоральна поведінка населення, *Соціальна психологія* 5 (7): 30-38.
2. Вознесенська, О. 1997. Вплив зовнішності кандидатів у депутати на електоральну поведінку виборців, *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави*: Матеріали Другої Всеукр. конф., 13–14.11.1997 р. Київ : 27-39.
3. Вознесенська, О. 1996. Формування іміджу Президента України засобами документальної фотографії”, *Наукові студії з політичної психології*. Київ 2 : 158-169.
4. Рибачук, М. Ф. 2000. Вибори та інформаційний простір України: правовий та організаційний контекст, *Роль і місце засобів масової інформації у виборчому процесі*. Київ : ЦВК України : 80-83.
5. Горбатенко, В. 2005. Пропаганда, *Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ : МАУП. : 624–625. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/kv_08.pdf
6. Фролов, П. 1996. Імідж політичного лідера у друкованих ЗМІ: шляхи та методи вивчення, *Наукові студії з політичної психології*. Київ : Агрпромов видав України Вип. 2 :147-158

Стаття надійшла до редакції 3.04.2022

Стаття рекомендована до друку 22.04.2022

Maksym Honcharenko

PhD student, Department of Political Sciences
V.N. Karazin Kharkiv National University
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
m.n.gon96@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5841-0190>

COMMUNICATION OF POLITICIANS WITH THE AUDIENCE: TOOLS AND SPECIFIC APPLICATIONS

The process and mechanisms of communication between the politician and the audience, the role of external and conjunctural factors, their influence on the effectiveness of communication and the expediency of using certain means of interaction are studied. Factors that directly affect the quality of a political actor's contact with voters are considered, as well as those that indirectly affect the relevance of political statements. Formulated principles of evaluating the effectiveness of communication with a certain audience. Actual problems of communication between the politician and the audience in the scientific, social, public and political spheres are revealed. The problem of communication between a politician and an audience is actualized in the scientific, socio-political, public, purely political spheres.

The effectiveness and expediency of using certain formats of communication between a politician and an audience against the background of various external conditions is analyzed. Attention is focused on the need for careful analysis not only of the audience as such, but also of external factors that can affect the perception of information by the voter. The study of individual formats and the specifics of their application in communication between a politician and an audience opens up opportunities for more effective and transparent interaction between political actors and civil society. This enables the creation, improvement and effective use of the most appropriate means of public communication. Recommendations are provided for preparing, editing and evaluating the effectiveness of public communication activities in the context of political activity.

It is proved that there is a connection between the effectiveness of a certain means of communication and external factors. Methods of assessing the expediency of using various means of public communication are proposed and attention is focused on their specificity. A hypothesis is proposed about the significant influence of external factors on the perception of information by the audience, in particular on the political behavior of voters.

Keywords: *communication, influence, campaigning, information, media, politics, political communication*

REFERENCES

1. Voznesenska, O. 2004. Political text and electoral behavior of the population, *Social Psychology* 5 (7): 30-38 (in Ukrainian).
2. Voznesenska, O. 1997. The influence of the appearance of candidates for deputies on the electoral behavior of voters, *Problems of political psychology and its role in the formation of a citizen of the Ukrainian state: Materials of the Second Vseukr. conference*, 13–14.11.1997, Kyiv: 27–39 (in Ukrainian).
3. Voznesenska, O. 1996. Formation of the image of the President of Ukraine by means of documentary photography, *Scientific studies in political psychology*. Kyiv 2 : 158-169 (in Ukrainian).
4. Rybachuk, M.F. 2000. Elections and information space of Ukraine: legal and organizational context, *The role and place of mass media in the election process*. Kyiv: Central Committee of Ukraine : 80-83 (in Ukrainian).
5. Horbatenko, V. 2005. Propaganda, *Political dictionary: Education. manual for students higher education closing* / Under the editorship M. F. Golovaty and O. V. Antoniuk. Kyiv: MAUP : 624-625. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/kv_08.pdf (in Ukrainian).
6. Frolov, P. 1996. The image of a political leader in print media: ways and methods of study, *Scientific studies on political psychology*. Kyiv: Agropromvydav of Ukraine, Iss.2. :147-158 (in Ukrainian).

The article was received by the editors 3.04.2022.

The article is recommended for printing 22.04.2022.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст – 14 pt, список літератури – 12 pt через півтора інтервали.

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 pt. **Ім'я та по батькові, прізвище** автора малими жирними літерами через кому – у лівому куті - 12 pt., на рядок нижче – посада, місце роботи, ел.пошта, та посилання на реєстрацію на сайті **orcid.org** – 10 pt через 1 інтервал. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 14 pt., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – анотація (не менше 1800 знаків без пробілів) українською (або англійською, якщо стаття написана англійською). Потім : **Як цитувати:** **Як цитувати:** Петренко, М.С. 2021. Назва статті. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»: Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології» 40: __-__.* <https://doi.org/10.26565>

In cites: Petrenko, Mykyta. 2021. The title of the article. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»: 40: __-__. <https://doi.org/10.26565> _____ (in Ukrainian)*

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Гелд 2005: 160); (Моделі демократії 2005). Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем.

– після СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ пишемо :

Стаття надійшла до редакції 25.03.2022

Стаття рекомендована до друку 21.04.2022

Потім у верхньому лівому куті сторінки 12 pt. ті самі дані про автора англійською. Нижче назва та анотація статті англійською (якщо сама написана англійською, тепер назва і анотація – українською) з ключовими словами, далі REFERENCES, де література перекладається англійською. Нижче –

The article was received by the editors 6.04.2022.

The article is recommended for printing 21.04.2022.

Відповідно, якщо стаття написана англійською, то подається СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (література мовою оригілану)

Переклад англійською має бути професійним. Перед англійською та російською анотаціями також друкується прізвище, ім'я та по батькові, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 14 pt. *курсивом.*

Приклад: СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Приклади оформлення журнальних статей:

Sartori, Giovanni. 2004. Where is Political Science Going? *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.

Massicotte, Louis and Blais, André. 1999. Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey, *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення, *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукот, С. 2016. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій, *Держава та регіони. Серія Державне управління* 1 (53): 133-137.

Приклади оформлення розділів у книгах:

Norris, Pippa. 1996. Candidate Recruitment. In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris (Eds.), *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Buonanno, Laurie. 2017. The European Migration Crisis. In: D. Dinan, N. Nugent, & W. E. Patterson (Eds.), *The European Union in Crisis*. London: Palgrave Macmillan: 100-130.

Гелд, Девід. 2005. Моделі демократії. В: *Демократія: антологія / упоряд. О. Проценко*. К.: Смолоскип: 155-175.

Кузьо, Тарас. 2004. Пострадянські перетворення в Україні: теоретико-порівняльний аспект. В: *Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / під ред. В. Ісаїва*. К.: КМ Академія: 45-63.

Приклади оформлення книг:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Бжезінський, Збігнев. 2018. *Велика шахівниця*. Харків: Фабула.

Рудич, Ф.М. (ред.). 2006. *Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку*. К.: Парламентське видавництво.

Evans, Peter B., & Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol (Eds.). 1985. *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Електронне видання:

План дій ЄС з гендерних питань на 2016–2020 роки.
URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020>

Увага! якщо стаття має індекс doi, використовуємо саме його, а не інтернет-посилання URL

Після цього слід додати список літератури (References) англійською. Якщо вся література англійською, то нічого вже роботи не треба. Якщо література складається з джерел українською, ім'я та ініціали, назву статті, місто видання, а також найменування видання пишемо англійською. Якщо журнал має англійську версію, даємо офіційну його англійську назву. Статті, написані будь-якою мовою європейських країн перекладати англійською не потрібно. Наприклад: Gendźwiń, Adam & Raciborski, Jacek. 2014. Jak głosują wyborcy w warunkach preferencyjnych list wyborczych: przypadek Polski, *Decyzje* 22: 47-69 (in Polish).

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Але самі рубрики («постановка проблеми», «аналіз останніх досліджень...») у статті писати не треба.

Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 14, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. **Поля:** зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Зберігати статтю просимо або у DOC (1997-2003), або у RTF форматі.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на порталі orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською, англійською та російською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Наукова ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail

6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

З повагою, редакційна колегія видання.

Наукове видання

В І С Н И К
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 41

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 29.06.2022. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 4,6 Обл.-вид. арк.5,8

№ зам. 11/22

Наклад 50 пр.

Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 3367 від 13.01.09